

‘NIET TEGENSTAANDE MIJNE MEENIGVULDIGE DEVOIREN’

De ervaringen van Dirk van Domburg commissaris van de Hollandse handelsgemeenschap
te Danzig, 1697-1712

Eindscriptie MA-History

Medieval and Early Modern European History

18 april 2012

N.G.C.M. Karskens

Studentnr.: 0730343

n.g.c.m.karskens@umail.leidenuniv.nl

Scriptiebegeleiding: Dr. M.A. Ebben

Aantal woorden: ca. 22.950

Inhoud

Inleiding		5
H 1	Danzig als speelbal in het Europese diplomatieke krachtenspel en de Poolse Oorlog	12
H 2	‘speculatie in dese bedieninge’ Pels, Scholten en Van Domburg: hun achtergrond en benoeming	17
2.1	‘favorable en gunstige recommandatie’ De Utrechtse familie Van Domburg en de benoeming van Dirk van Domburg	24
2.2	Vertegenwoordigers aan de Oostzee en de opkomst van de ‘Directeuren der Oostersche Handel en Reederijen’	28
H 3	Vijftien jaren in Danzig De ervaringen van een commissaris aan de Oostzee	35
3.1	De Hollandse gemeenschap in Danzig	36
3.1.1	Met de ‘Goudkorn’ en ‘Arke Noe’: de schippers	37
3.1.2	Kooplieden en ‘factoors’	41
3.2	‘niet tegenstaande mijne meenigvuldige devoiren’ De macht van de Derde Orde	49
3.3	‘inconventien indese trouble tijden’ Van Domburgs contacten met de Hollandse kooplieden	54
Conclusie		63
Archivalia		69
Literatuur		72
Bijlagen		

Inleiding

De vroegmoderne diplomatieke geschiedenis lijkt lange tijd uit de mode te zijn geweest. Daarbij is er relatief weinig aandacht besteed aan de culturele en sociale aspecten van de vroegmoderne diplomatieke gebruiken. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de diplomatieke geschiedschrijving niet in staat is geweest afstand te nemen van de strikt politiek- institutionele uitgangspositie die zij van oudsher innam. Hierdoor is geen aansluiting gevonden bij de veranderingen in het historisch onderzoek vanaf ongeveer de jaren zestig, waarbij de scheiding tussen politieke geschiedenis ‘high politics’, in de enge zin van het woord, en onderzoek naar ‘politieke cultuur’ minder scherp is geworden.

Lange tijd is Garrett Mattingly's *Renaissance diplomacy* het standaardwerk geweest voor de diplomatieke ontwikkelingen van de vroegmoderne tijd. Het uitgangspunt van het werk, zoals de titel reeds doet vermoeden, is het idee van een ‘diplomatieke renaissance’, een progressieve ontwikkeling waarvan de oorsprong werd gevonden in de Italiaanse stadstaten en zich van daaruit naar de staten ten noorden van de Alpen verspreidde.¹ Diplomatie is in deze visie onlosmakelijk verbonden aan de ontwikkeling en uitbreiding van het centraal gezag en de institutionalisering van de vroegmoderne staten. Hierin zouden de vroegmoderne diplomatieke gebruiken zich onderscheiden van de middeleeuwse, welke voornamelijk ad hoc en onafhankelijk van de staat en het vorstelijk gezag opereerden.² In *The rise of modern diplomacy, 1450-1990* uit 1993, een van de weinige werken over dit specifieke onderwerp sinds de publicatie van Mattingly in 1955, werd dit institutionele perspectief door M.S. Anderson voortgezet. Net als Mattingly volgde Anderson een staatkundige benadering waarbij hij veel aandacht besteedde aan vroegmoderne politieke filosofieën en ideeën over bijvoorbeeld een Europese ‘balance of power’.

Jeremy Black heeft het werk van Anderson, maar ook dat van Keith Hamilton en Richard Langhorne, bekritiseerd op volgens hem anachronistische eigenschappen, waarbij ten koste van de bilaterale relaties van het individu, onevenredig veel nadruk is gelegd op de professionalisering en institutionalisering van het vroegmoderne diplomatieke apparaat.³ Veel meer dan een bureaucratisering of professionalisering signaleerde Black de voortzetting van oude gebruiken en tradities zelfs tot ver in de achttiende eeuw. Centraal in zijn kritiek op het diplomatieke ‘grand narrative’ is dat bilaterale verbanden, loyaliteit, patronage en de centrale positie van het hof, een essentieel onderdeel bleven binnen de structuren van het diplomatieke ‘systeem’. Black refereert

¹ Garrett Mattingly, *Renaissance diplomacy* (Londen 1955).

² Mattingly, *Renaissance diplomacy*, 52-53.

³ Jeremy Black, *A history of diplomacy* (Londen 2010) 88-89, 95-110.

naar de persoonlijke grondslag van de diplomatie gebruiken, naar het belang van vroegmoderne wederkerige relaties, die niet ten dienste van ‘de centraliserende vroegmoderne staat’ moeten worden opgeofferd.⁴ Voorbeelden zijn de *Secret du Roi*, ‘personal diplomacy’ en het gebruik van buitenlandse informanten die beschikten over bruikbare netwerken en relaties.⁵ Contacten en informatie tussen staten bleef daarbij het terrein van ‘double agents’, spionnen en agenten, betaald en in dienst van een buitenlandse patroon.

Functionalisme bepaalde dus, meer dan vroegmoderne ideeën over professionaliteit en bureaucrativering, in grote lijnen het aanzien van de achttiende-eeuwse diplomatieke en consulaire cultuur. Deze vroegmoderne agenten waren daardoor individuen van uiteenlopend pluimage. In de woorden van Kublusek werden zij gekarakteriseerd door een ‘chameleon-like versatility, (...) the convergence of cultural, political and interlectual mediation in one figure’.⁶ Een voorbeeld van dit functionalisme was het plan van de Engelse diplomaat John Robinson om een jonge telg uit de Zweedse familie Akerhielm voor de Engelse zaak te winnen. De jongen zou, na enkele jaren te zijn onderhouden in Engeland en een scholing aan Oxford te hebben ontvangen, een goede investering zijn die zich later zou uitbetalen in spionage of op zijn minst een betrouwbare bron van informatie:

“I reckon 150 a year would suffize to this purpose, and am very much persuaded it would be money well plac’d, both in that the Young man has two brothers in law, Hermelin and Cederhielm, who are secretarys under Count Piper, and that he himself will in all probability come to the like employment in time, and it may be expected will on account of that favo^r retain an affection for England. It has been the practise of France to season Young Swedish Gentlemen in this manner; and at present there are divers of them there in military employments that C^t Davaux took from their parents and sent to be bred and provided for in France at that King’s charge. I humbly hope your Honour will move Her Maj^{ty} on this point.”⁷

De kritiek op de strikt politiek-institutionele uitgangspositie van diplomatieke geschiedschrijving heeft tot gevolg gehad dat de vermeende scheiding tussen ‘old’ en ‘new diplomacy’, tussen middeleeuwse- en vroegmoderne diplomatie, enigszins op losse schroeven is komen te staan. De

⁴ Jeremy Black, *British diplomats and diplomacy 1688-1800* (Exeter 2001) 2; Black, *A history of diplomacy*, 43-47, 104-106.

⁵ Black, *A history of diplomacy*, 100-106, 107, 114.

⁶ Marika Keblusek, ‘Introduction: Double agents in early modern Europe’ in: Marika Keblusek en Badeloch Vera Noldus ed., *Double agents. Cultural and political brokerage in early modern Europe* (Leiden en Boston 2011) 6.

⁷ Robinson aan Hedges, secretary of state 5 januari 1704, The National Archives of the UK (NAUK), *State Papers Online*, Secretaries of State: State papers foreign, Poland and Saxony (PaS), SP 88:16, f. 28-29.

diplomatieke geschiedschrijving heeft daarbij het toch wat stoffige imago niet van zich af weten te schudden. Nieuwe inzichten en methoden gerelateerd aan de sociale, culturele en economische geschiedenis zijn daarbij weinig toegepast; de beperkte reikwijdte van de diplomatieke geschiedenis, die nog steeds onlosmakelijk verbonden was aan theorieën over de institutionele en staatkundige ontwikkelingen van het ancien régime, kon daaraan weinig dienstbaar zijn. Dit had ook gevolgen voor de diplomatieke geschiedenis van de vroege Italiaanse republieken. Door de verbondenheid tussen politieke en diplomatieke geschiedenis werd er volgens Daniela Frigo bijvoorbeeld vooral veel aandacht geschonken aan de Venetiaanse en Pauselijke diplomatieke gebruiken aangezien deze goed pasten binnen de moderniseringsthesis.⁸ De Italiaanse staten die minder centralistische en institutionele diplomatieke ontwikkelingen vertoonden bleven daardoor op de achtergrond.

De patronageverhoudingen binnen het diplomatieke systeem hadden een aanknopingspunt kunnen vormen voor breder historisch onderzoek, een ‘brug’ naar het terrein van sociaal-cultureel onderzoek. Maar ook het onderzoek naar de rol van patroon-cliënt relaties in het staatsvormingsproces heeft, door de geschiedkundige concentratie op het centralisatieproces van de vroegmoderne staat, niet van begin af aan afdoende aandacht gehad.⁹ Recentelijk echter lijkt ook de diplomatieke geschiedschrijving een nieuwe impuls te hebben gekregen, waarbij getracht wordt om het verband tussen de vroegmoderne diplomatieke gebruiken en de maatschappij waarin deze functioneerden te herstellen. De scheiding die in het verleden is aangebracht tussen diplomatieke en consulaire activiteiten wordt daardoor gedeeltelijk weggenomen. Ook wordt er gepleit voor een meer interdisciplinaire aanpak van deze voorheen zo geïsoleerde discipline. In een pleidooi voor een nieuwe diplomatieke geschiedenis schrijft John Watkins:

“(…) diplomatic discourse before the advent of the bourgeois nation-state has acquired a peculiar relevance in an era when globalization so powerfully challenges the state’s economic and even political significance. But in order to analyze prenational relationships most effectively, scholars need critical vocabularies that do not assume the greater value and sophistication of nation-based diplomacy. This development can come about only through the interdisciplinary engagement that so richly transformed other areas of historical investigation.”¹⁰

⁸ Daniela Frigo, *Politics and diplomacy in early modern Italy. The structure of diplomatic practice, 1450-1800* (Cambridge 2000) 5-7.

⁹ Judith Pollmann, ‘Dienst en wederdienst. Patronage en de kunst van het netwerken in het ancien régime’ in: W. Frijhoff en L. Wessels ed., *Veelwormige dynamiek. Europa in het Ancien Régime, 1450-1800* (Nijmegen 2006) 214-229.

¹⁰ John Watkins, ‘Towards a new diplomatic history of medieval and early modern Europe’, *Journal of medieval and early modern history* 38: 1 (winter 2008) 1-14, aldaar 5.

Zo lijkt ook de diplomatieke geschiedschrijving te zijn geopend voor een bredere culturele benadering. De werken van Badeloch Noldus en Heiko Droste beschrijven de culturele en economische activiteiten van diplomaten, agenten *en* consuls en tonen de transnationale netwerken die daarbij een grote rol speelden. Deze netwerken, die voornamelijk gebaseerd waren op de persoonlijke (wederkerige) relaties van het individu, lagen daarbij als een ‘web’ over de samenleving.¹¹

De nadruk op ‘high politics’ zou in die zin een onvolledig beeld geven van de manier waarop de vroegmoderne diplomatieke cultuur functioneerde. Renaud Morieux heeft bijvoorbeeld laten zien dat lokale economische belangen er zelfs tot in de achttiende eeuw voor konden zorgen dat het officiële beleid op regionaal en lokaal niveau kon worden omzeild. In *Diplomacy from below and belonging: fishermen and cross-channel relations in the eighteenth century* bekritiseert hij het top-down perspectief waarbij de onderlinge concurrentie tussen Engeland en Frankrijk in de geschiedschrijving vaak centraal staat. Volgens Morieux hoefde dit in de praktijk niet per definitie bepalend te zijn voor de onderlinge contacten. Zo waren de politieke verhoudingen, de ‘shackles of national hatred’, voor de bewoners en vissers van de kuststroken van Engeland en Frankrijk veelal van secundair belang; de economische en culturele verbondenheid tussen de twee gebieden was daarvoor te groot.¹² Op lokaal niveau werd, soms met succes, getracht bepalingen van hogerhand te omzeilen of het beleid te beïnvloeden. Bovendien waren de relaties en verdragen die op regionaal initiatief tot stand kwamen veelal duurzamer van aard dan de vaak nerveuze en gespannen verhoudingen op het hoogste niveau. Het onderzoek naar de betrekkingen tussen deze twee mogendheden verlaat hier dus de wereld van ‘high politics’ en begeeft zich op het terrein van lokale en officieuze economische relaties.¹³

In deze scriptie wil ik mij concentreren op dat deel van het Staatse diplomatieke systeem dat tot nu toe minder onder de aandacht is geweest: het ‘consulaire netwerk’. Ik heb mij daarbij gericht op één van de Staatse commissarissen, Dirk van Domburg (1648/49-1712), die tussen 1697 en 1712 in de Pommerse havenstad Danzig verbleef. Over de voor de Republiek zo

¹¹ Heiko Droste, ‘Diplomacy as means of cultural transfer in early modern times: The Swedish evidence’, *Scandinavian journal of history* 31:2 (juni 2006) 144-150; Renaud Morieux, ‘Diplomacy from below and belonging: fisherman and cross-channel relations in the eighteenth century’, *Past and present* 202 (februari 2009) 83-125; Badeloch Noldus, ‘Dealing in politics and art’, *Scandinavian journal of history* 28: 3 (2003) 215-225; Erik Thomson, ‘For a comparative history of early modern diplomacy’, *Scandinavian journal of history* 31: 2 (juni 2006) 151-172.

¹² Morieux, ‘Diplomacy from below’, 86-125.

¹³ Eenzelfde verschuiving heeft plaats gevonden in het onderzoek naar de culturele en private activiteiten van agenten. Badeloch Noldus laat in *Dealing in politics and art* zien het brede scala van bezigheden van Zweedse en Deense vertegenwoordigers als Peter Spiering, Harald Appelboom, Peter Trotzig en Pieter Isaacsz meer waren dan ‘dienaren van de vroegmoderne staat’, zij zette hun persoonlijke netwerk in ten gunste van hun patronen. Noldus, ‘Dealing in politics’, 215-225.

belangrijke Oostzeehandel, de ‘moedernegotie’, is uiteraard veel verschenen, maar over de Hollandse handelsgemeenschappen en specifiek de rol van Staatse consulaire vertegenwoordigers van lagere rang, minder.¹⁴ Welke aspecten van het Staatse buitenlandse beleid, de Oostzeehandel en de plaatselijke Hollandse handelsgemeenschap bepaalde de positie en het functioneren van de commissaris Dirk van Domburg in de Poolse havenstad?

In vergelijking met recente aandacht voor bijvoorbeeld de Hollandse handelsgemeenschap in Rusland zijn de handelsgemeenschappen in de Baltische havensteden, en de op dat moment grootste gemeenschap te Danzig, veelal onderbelicht gebleven.¹⁵ Ten onrechte; in de periode dat Van Domburg in Polen verbleef was de stad van groot politiek en strategisch belang. Niet enkel vanwege de centrale plaats die de stad innam in de Noord-Europese conflicten van de zeventiende en achttiende eeuw, maar ook gezien haar bijzondere staatkundige en bestuurlijke positie. Aangezien de ‘vrije stad’ Danzig over een zekere juridische en economische autonomie binnen het Groot Poolse Rijk beschikte, is de plaatselijke Hollandse handelsgemeenschap niet één op één te vergelijken met de andere handelskoloniën die zich op het grondgebied van de grote Europese mogendheden vestigden. De correspondentie van de Staatse commissaris kan vanuit een ander perspectief inzicht verschaffen in de betrekkingen tussen de Danzigers en de Hollandse kooplieden, dan wanneer men zich louter zou concentreren op de strategieën van de Europese hoven, de totstandkoming van de grote allianties en de handelingen van de ‘hoofse’ diplomatieke delegaties

Hiervoor is met name gekeken naar die aspecten die de basis vormden voor het commissarisschap en dus in wezen het aanzien en functioneren van het ambt bepaalden. Allereerst was dat natuurlijk de aard van de Hollandse handelsgemeenschap zelf en de handel

¹⁴ Voorbeelden met betrekking tot de Nederlandse straatvaart zijn J.W. Veluwenkamp, ‘Merchant colonies in the Dutch trade system’, in: C.A. Davids, W. Fritschy en L.A. van der Valk ed., *Kapitaal, ondernemerschap en beleid. Studies over economie en politiek in Nederland, Europa en Azië van 1500 tot heden* (Amsterdam 1996); J.W. Veluwenkamp, ‘Dutch merchants in St Petersburg in the eighteenth century’, *Tijdschrift voor Scandinavistiek* 16: 2 (1995) 235-291; P. Voss, ‘A community in decline? The Dutch merchants in Bordeaux, 1650-1715’, in: C. Lesger en L. Noordegraaf ed., *Entrepreneurs and entrepreneurship in early modern times. Merchants and industrialists within the orbit of the Dutch staple market* (Den Haag, 1995). Voor Zuid-Europa en de Levant M.C. Engels, ‘Dutch traders in Livorno at the beginning of the seventeenth century: The company of Joris Jansen and Bernard van den Broecke’, in: C.A. Davids, W. Fritschy en L.A. van der Valk ed., *Kapitaal, ondernemerschap en beleid. Studies over economie en politiek in Nederland, Europa en Azië van 1500 tot heden* (Amsterdam 1996); J.I. Israel, ‘The Dutch merchant colonies in the Mediterranean during the seventeenth century’, *Renaissance and modern studies* 30 (1986) 87-108.

¹⁵ Een monografie over de Hollandse handelsgemeenschap te Archangel door J.W. Veluwenkamp, *Archangel. Nederlandse ondernemers in Rusland, 1550-1785* (Amsterdam 2000). Met name M. Bogucka heeft aandacht gehad voor de Hollandse gemeenschap in Danzig en de betrekkingen tussen Danzig en Amsterdam. M. Bogucka, ‘Amsterdam and the Baltic in the first half of the seventeenth century’, *The economic history review* 3 (1973) 433- 447; M. Bogucka, ‘Dutch merchants’ activities in Gdansk in the First half of the 17th century’ in: J.Ph.S. Lemmink en J.S.A.M. van Koningsbrugge, *Baltic affairs. Relations between the Netherlands and North-Eastern Europe 1500-1800* (Nijmegen 1990).

waarop deze was gebaseerd. Ten tweede was er de bestuurlijke en juridische realiteit waarbinnen de gemeenschap zich moest handhaven, de houding van de Danziger magistratuur en de Drie Ordeningen ten aanzien van de vreemde kooplieden die in hun stad verbleven. Tot slot was de commissaris afhankelijk van het Staatse beleid, de politieke teneur en de belanghebbenden in de Republiek. Was Van Domburg in staat op formele, dan wel informele wijze, een positie van invloed binnen Danzig te verwerven waarvan zowel hij, als de Hollandse gemeenschap konden profiteren? Kon de commissaris bijvoorbeeld invloed uitoefenen op de besluitvorming van de magistraten? En wat was de onderlinge verhouding tussen hem en de Hollandse gemeenschap zelf? Werd zijn autoriteit door de kooplieden geaccepteerd of waren de contacten soms problematisch? Wat was in dit verband de achtergrond van de commissarissen, hoe kwamen zij aan hun benoeming en maakten zij (maar specifiek Dirk van Domburg) überhaupt deel uit van de handelsgemeenschap?

Een probleem dat zich voordoet als men zich wil concentreren op personen die in het diplomatieke systeem een relatief lage rang vervulden is dat veel correspondenties niet bewaard zijn gebleven. Dit is zeker het geval bij correspondenties die gericht waren aan andere 'lage' functionarissen en de persoonlijke netwerken. Een familiearchief van de familie Van Domburg is niet bewaard gebleven en slechts sporadisch zijn er in andere archieven sporen van de commissaris terug te vinden. De briefwisseling van raadpensionaris Heinsius bevat, naast brieven waarin naar de commissaris gerefereerd wordt, ook enkele exemplaren van de hand van Van Domburg zelf. Eén daarvan bevat een kopie van een aan Van Domburg gerichte 'smeekbede'.¹⁶ Deze brief van Wolters van Zeehielm is echter helaas de enige overgebleven brief die beschouwd kan worden als zijnde onderdeel van Van Domburgs individuele correspondentie (die brieven die hij niet vanwege zijn functie naar de Republiek zond). Men is daarom voornamelijk aangewezen op de correspondenties die de commissaris naar de Generaliteit zond (nu bewaard in de 'liassen Polen' in het Nationaal Archief). Gedurende de periode dat hij in Danzig verbleef (in totaal vijftien jaren), werd er wekelijks naar Den Haag gecorrespondeerd. De brieven aan de burgermeesters van Amsterdam zijn daarbij, hoewel minder in aantal, een bruikbare aanvulling op zijn veelal wat omslachtige en voorzichtige schrijven aan de Staten-Generaal.

Naast de politieke en militaire informatie die de commissaris altijd mededeelde (en altijd een groot deel van de inhoud in beslag nam), waren de correspondenties aan Amsterdam meestal iets 'directer' van aard. Enerzijds was dit het gevolg van de bemiddelende functie die de commissaris

¹⁶ Kopie van Wolters van Zeehielm aan Van Domburg 15 februari 1709, Nationaal Archief (NA), Anthonie Heinsius, Raadpensionaris van Holland en West-Friesland (AH), nummer toegang 3.01.19, inv. nr. 1457.

van Amsterdam verwachtte. Zowel ten aanzien van de Staten-Generaal als de Amsterdamse kooplieden hoopte hij op de intercessie van de Amsterdamse regenten. Daarbij peilde hij bij veel zaken, bijvoorbeeld ten aanzien van de handel en zijn verhouding tot de gemeenschap, eerst de bereidwilligheid onder de Amsterdamse bestuurders. De inhoudelijke verschillen tussen de correspondenties aan respectievelijk de Staten-Generaal en de burgermeesters van Amsterdam geven daarbij inzicht in de besluitvormingsprocessen rond het commissarisschap en de daaraan gerelateerde verwachtingen en gedragingen van de commissaris.¹⁷

Hoewel de bronnen dus overvloedig zijn, bestaat er wel een discrepantie tussen de aard, oorsprong en omvang van het materiaal. Juist die bronnen die een tegenwicht kunnen geven aan het strikt institutionele blikveld in de diplomatieke geschiedschrijving zijn veelal verloren gegaan. Dit kan er voor zorgen dat, uitgaande van de informatie die de het bronmateriaal verschaft, het soms voorkomt alsof de commissaris zijn werk in isolement uitvoerde. Uit de inhoud van de correspondenties aan de Republiek is echter indirect op te maken dat dit niet het geval was. Eén van de hoofdfuncties van Van Domburg was immers het vergaren van uiteenlopende, maar relevante, informatie. Nieuws over bijvoorbeeld de bewegingen en acties van legers, (mis)oogsten, epidemieën, de bereikbaarheid van het achterland, het doen en laten van vreemde delegaties en de komst van (oorlogs)schepen in de haven werden nauwgezet aan de Generaliteit gerapporteerd. Daarvoor was hij, behalve van geruchten, rondreizende kooplieden en schippers, ook afhankelijk van de informatie die andere Staatse commissarissen, residenten en delegaties rond de Oostzee hem verschaftte.¹⁸ Ook had Van Domburg zelf twee personen, Lodewijk Rumpf en Mathijs van Collen, voor zijn zaken in Koningsberg en Elbing in dienst. In die zin maakte hij weldegelijk deel uit van een intensief netwerk.

¹⁷ Naast het Nationaal Archief en het Stadsarchief van Amsterdam zijn ook de archieven van het statenarchief en de academische bibliotheek te Gdansk bruikbaar geweest. Zij verschaften, hoewel fragmentarisch, formele correspondentie tussen de stedelijke magistratuur en de Republiek (waaronder enkele die niet in de Nederlandse archieven aanwezig zijn) en bronnen over de handelsactiviteiten van de Hollandse kooplieden.

¹⁸ Bijvoorbeeld Johan Ham te Brandenburg-Prusen, Robert Goes te Kopenhagen, commissaris Jan van Deurs te Elseneur, extraordinaris envoyé Johan van Harsolte en de Engelse envoyé John Robinson. Van Domburg aan Staten-Generaal 29 april 1699, NA, Staten-Generaal (SG), 1.01.02, inv. nr. 7326; Van Domburg aan Staten-Generaal 1 oktober 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328; Van Domburg aan Staten-Generaal 12 en 19 april 1710, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332; Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 4 februari 1711, Stadsarchief Amsterdam (SA), Archief van Burgermeesters: diplomatieke missiven van ambassadeurs, gezanten en residenten in het buitenland aan burgermeesters (dipl. miss.), nummer toegang 5027, inv. nr. 211.

H 1. Danzig als speelbal in het Europese diplomatieke krachtenspel en de Poolse Oorlog

Tijdens de Grote Noordse Oorlog (1700-1721) bevond Danzig zich in het middelpunt van de diplomatieke belangstelling van de Europese staten. Dit was zowel een gevolg van het eeuwenoude economische belang van de stad voor de Europese graanhandel als van de militaire confrontaties die zich veelal in het ‘woiwodschap’ (województwo) Pommeren afspeelden. Danzig, gunstig gelegen aan de monding van de Weichsel, was voor Zweden de grootste doorvoerhaven van materieel en strijdkrachten en daarom van groot strategisch belang.¹⁹ Het belang van de Baltische graanhandel voor de Republiek en het lot van Danzig stonden echter op gespannen voet met de buitenlandse politieke lijn zoals die door raadpensionaris Heinsius nauwgezet werd gevolgd. Het was de overtuiging in Den Haag dat de Staatse belangen het best werden gediend door in nauwe samenwerking met Engeland de ‘machtsbalans’ in Europa te beschermen tegen de expansionistische politiek van Lodewijk de XIV.²⁰ De situatie in Danzig weerspiegelt in die zin de gevolgen die een dergelijke politiek had voor de Oostzeehandel van de Republiek, de positie van het commissarisschap en de door oorlog getroffen Pommerse havenstad.

In Danzig verzamelden zich in de eerste jaren van de achttiende eeuw de Europese diplomatieke vertegenwoordigers. In het gevolg van de rondtrekkende legers van Karel XII van Zweden en de door Polen gekroonde Augustus II Mocny van Saksen (r. 1697-1704/6), verplaatsten de delegaties zich tussen Kopenhagen, Stockholm en Warschau. Naast de Staatse vertegenwoordigers Van Domburg en de extraordinaris envoyé Johan van Haersolte (heer van Kranenburg), verbleven onder andere de Zweedse, Deense, Pruisische, Engelse en Franse vertegenwoordigers jarenlang in en nabij Danzig. In 1703 trok het Zweedse leger, in een poging de Poolse troon voor Stanislaw Leszczyński (r. 1704-1709) te bemachtigen, onder leiding van Magnus Gustafsson Stenbock langs de Weichsel stroomopwaarts richting Warschau. De van oudsher ‘vrije’ Hanzestad Danzig, onderdeel van Groot Polen, maar beschikkend over een hoge mate van zelfstandigheid en handelsprivileges, liep daarbij het gevaar om net als de nabijgelegen

¹⁹ Van Domburg aan Staten-Generaal 20 juni, 28 november en 5 december 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327.

²⁰ Hans S.A.M. van Koningsbrugge, ‘A time of war: Dutch-Baltic relations in the Years 1709-1711’ in: J.Ph.S. Lemmink en J. S.A. van Koningsbrugge ed., *Baltic affairs. Relations between the Netherlands and North-Eastern Europe 1500-1800* (Nijmegen 1990) 141-147. Voor specifiek de diplomatieke samenwerking van Engeland en de Republiek en het beleid van Heinsius: David Onnekink, ‘Anglo-Dutch diplomatic cooperation during the opening years of the War of Spanish Succession, 1702-1704’ in: Jan A.F. de Jongste en Augustus J. Veenendaal jr. ed., *Anthony Heinsius and the Dutch Republic, 1688-1720, politics, war and finance* (Den Haag 2002).

steden Toorn, Graudenz, Culm, en Elbing, door Zweden te worden ingenomen.²¹ Vooral de belegering en de daaropvolgende plundering van het nabijgelegen Elbing was voor de stad en voor de commissaris een verontrustend vooruitzicht:

“Men schrijft mij d’oorzaack van zoo sware brandschattinge te zijn, om dat de stad [Elbing] op d’eerste instantie zich niet gesublimiteert, ende de sleutels aanden Koningh van Sweden te gemoet gebracht hadde. In wat verlegendeijd men hier is kan ick nauwlijx uijt drukken, omdat vande Sweedse zijde voorgegeven werd, dat zoo men zich in postuur van defentie stelt, men daardoor aan des Koninghs beloften wantrouwd, en zijn uijterste ongenade te verwachten heeft, zoo dattet hier waarlijck oock seer droevigh uijtsiet. En off men zich al wilde defendeeren, hoe zal men zich kunnen maintineeren? Omdat geen secours van andre mogendheden bij d’hand is.”²²

Dit ‘secours van andre mogendheden’ moest er komen in de vorm van de zogeheten ‘quadruple protectie’ of ‘akte van protexie’, waarover in Den Haag tussen de Republiek, Engeland, Pruisen en Denemarken gesproken werd.²³ In 1705, na jaren van ontvolking van het platteland en stagnatie van de graantoevoer, drong de commissaris er in een secrete brief aan de Amsterdamse bestuurders op aan dat zij, ‘die zoo grooten gewicht aande regeeringe van den Staat toe brengen’, de Generaliteit tot een actievare bescherming van de stad zouden moeten brengen.²⁴ Mogelijk zou er in de vorm van geldelijke middelen, of de plaatsing van Staatse regimenten in de stad, voorkomen kunnen worden dat de stad door Zweden werd ingenomen. Volgens de commissaris zou de stad zich anders gedwongen voelen om aan Zweden toe te geven en hun steun aan Stanislaw Leszczyński geven. Bovendien achtte hij de kans groot dat de bevolking als gevolg van de armoede en ongelukkige staat waarin de stad verkeerde grote druk zou uitoefenen op het stadsbestuur. Op collectief verzet tegen Zweden hoefde men in de Republiek daarom niet langer te rekenen:

“Oock moet men considreeren dat van 100.000 inwoonders wel 2/3 procent arm zijn, die wel alles wat zij des daags verdienen s’avonds onder het deck nemen. Ja dat de sattheit en leckernije vanden gemeene luijden walghlijck is, dewelke het niet scheelen soude wie meester vande stad was alsoo zij niets te verliesen hebben.”²⁵

²¹ Van Domburg aan Staten-Generaal, 15, 19, 22 december 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327; Van Domburg aan Staten-Generaal 26 maart 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328.

²² Van Domburg aan Staten-Generaal 22 december 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327.

²³ Stukken betreffende de neutraliteit van Danzig 17 en 27 september 1704, NA, AH, inv. nr. 2286.

²⁴ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 29 augustus 1705, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

²⁵ Ibidem.

Het Danziger stadsbestuur wilde met de intercessie van de Europese mogendheden tenminste de erkenning van de stedelijke privileges en vrijheden door Karel XII afdwingen, of wanneer dit niet zou lukken, militair ingrijpen van Engeland, Denemarken, Pruisen en de Republiek.²⁶ Het eerste alternatief was in lijn met de politiek van de mogendheden; noch Engeland, noch de Republiek wilden dat de stad betrokken zou raken in de oorlog. De inname van Danzig zou Zweden het momentum kunnen geven om de Poolse Oorlog in haar voordeel te beslissen, waardoor de conflicten in noordoost Europa zich verder over het continent zouden kunnen uitbreiden.²⁷ Zowel Engeland als de Republiek vreesden bovendien de economische verliezen die een Zweedse heerschappij over de Baltische havens teweeg kon brengen. De Engelse envoyé Robinson schreef erover naar Londen:

“And as in point of trade the interest of England & Holland to the import of some millions of florins is secur'd, in as much as both their effects & the debts owing them by these burghers (the later of which would in the other case have been irrecoverably lost) do remain in their former state; so on other acc^{ts} it seems of no small importance, that the king of Sweden bee not master of the vast riches of this place.”²⁸

Over directe militaire interventie was echter meer twijfel, niemand was bereid de verhoudingen met de Zweedse kroon op scherp te stellen. In de Republiek richtte men zich steeds meer op een politiek waarbij zoveel mogelijk werd getracht zich van directe inmenging te onthouden. Het voornaamste belang was de Poolse Oorlog, in wezen een successieoorlog, niet te laten escaleren in een integratie van de Noord- en Zuid-Europese conflicten.²⁹ In Danzig boden de verschillende scenario's voor de stad weinig hoop; de onafhankelijkheid van de stad, en daarmee ook de toegankelijkheid van de Poolse handel voor de vreemde kooplieden, stonden hoe dan ook op het spel. Een onbekend persoon uitte deze zorgen aan Robinson:

²⁶ Robinson aan Harley 7/18 en 14/25 juni 1704, NAUK, PaS, SP 88:16, ff. 75 en 77.

²⁷ Robinson aan Harley 19 juli en 6 december 1704 (n.s.), NAUK, PaS, SP 88:16, ff. 87-89 en 153-15.

²⁸ Robinson aan Harley 21 mei 1704, NAUK, PaS, SP:16, ff. 65-66. De eenenveertig Amsterdamse kooplieden die (hoogstwaarschijnlijk) in 1705 een brief aan de burgermeesters van Amsterdam schreven (na aanleiding van de nadering van het Russische leger richting Riga) uitte een zelfde zorg. De kooplieden maakten zich behalve over de in Riga gestalde koopmanswaren, vooral zorgen over de 'considderable uijtstaende schulden' waarvan de betaling na een eventuele inname onzeker werd. Brief namens de Amsterdamse geïnteresseerden aan de burgermeesters van Amsterdam (zonder datum), SA, DOHR, 78, inv. nr. 394.

²⁹ De onderhandelingen in Den Haag tussen de Republiek, Engeland, Denemarken, Polen en Rusland in de jaren 1709 tot 1711 tonen dat in deze fase van de Grote Noordse Oorlog door de Republiek gekozen werd om zich zo veel mogelijk 'afzijdig' te houden. Belangrijk was wel dat de neutraliteit van de Noord-Duitse staten gewaarborgd bleef. Grootste zorg was daarbij een mogelijke escalatie van de noordelijke oorlogen. Het voornaamste belang was dat de noord en zuid Europese conflicten strikt gescheiden bleven. Van Koningsbrugge, 'A time of war', 141-159.

“It has lately been represented to me by one here (...) that this being like to be a deciding year in Poland, what way so were things turn, the intrest of England & Holland will be deeply concerne’d & in danger to suffer. If King August be putt from the throne, his successor Stanislaus & all his party, being intirely devoted to France, will be very ready to serve its interest (...). On the other hand if King Augustus be preserv’d it must be done by the Czar, who must in that case be suppos’d to ruine the Swedish army & drive it out of Poland; which if it happen, the Czar will not only make himself Master of Liefland, but of all Lithania, which Poland will neither be able to contest, nor perhaps their King willing. His conclusion in this case was, that it will be of the greatest danger to all Europe to have the Csar so much a nearer neighbour than he is at present, & that both by sea & land.”³⁰

Hoewel Robinson het niet geheel met de man eens was, toont het evenwel de zorgen over een mogelijke verstoring van de Europese ‘balans’, zeker in relatie tot de nieuwste speler in het Europese krachtenveld, Rusland.

De interventie van de geallieerde resulteerde tot ongenoegen van de Danziger bevolking en de Staatse en Engelse vertegenwoordigers echter niet in militaire bijstand. Hulp van de twee zeemogendheden bleef voornamelijk bij woorden. Het was deze afwezigheid van een (op republikeinse traditie gebaseerde) politiek, gericht op de actieve verdediging van de Hollandse handelsbelangen, die volgens Jonathan Israel het beleid van de Republiek ging karakteriseren. Waar voordien instabiliteit van de Poolse en Baltische gebieden een militair (en waar nodig solitair) ingrijpen van de Staten kon ontlokken, was nu de instandhouding van de Staats-Engelse samenwerking het primaire uitgangspunt van raadpensionaris Heinsius.³¹ De Republiek had definitief gebroken met de naarstige inzet van haar vloot tegen de overheersende macht van Zweden, confrontaties zoals bij de slag bij Öland in 1676 behoorde daarmee voorgoed tot het verleden. Het draagvlak voor dergelijke ondernemingen was afgenomen en nadat de vijandelijkheden tussen de Republiek en Zweden in de jaren 1680 plaats hadden gemaakt voor een periode van neutraliteit was er weinig animo onder de regenten om zich buiten de Europese allianties te plaatsen en zich op eigen initiatief in militaire en maritieme avonturen te storten.³²

³⁰ Robinson aan Harley 13 mei 1705 (n.s.), NAUK, PaS, SP 88:16, f. 206.

³¹ Jonathan Israel, ‘Heinsius, Dutch raison d’Etat and the reshaping of the Baltic and Eastern Europe’ in: Jan A.F. de Jongste en Augustus J. Veenendaal jr. ed., *Anthony Heinsius and the Dutch Republic, 1688-1720, politics, war and finance* (Den Haag 2002).

³² In de zeventiende eeuw greep de Republiek met name actief in wanneer de ambities van Karel X een bedreiging vormde voor de vrije doorgang van de Sont. De balans tussen de staten rond de Oostzee was daarbij het primaire uitgangspunt voor de Republiek. Dit kwam er op neer dat de Staten (totdat Rusland met de inlijving van Lijfland en de overwinning op Karel XII bij Poltava de belangrijkste machtsfactor in

In Danzig was het gevolg dat de Staatse en Engelse vertegenwoordigers op ‘diplomatieke’ wijze de schade voor de stad probeerden te beperken, maar zich moesten onthouden van enige verdergaande toegevingen aan het Danziger stadsbestuur. In de gespannen sfeer die daardoor in de stad ontstond waren geruchten aan de orde van de dag. De commissaris moest zichzelf verdedigen tegen het gerucht dat hij op kosten van de Generaliteit zesduizend man ter verdediging van de stad zou werven.³³ Ook het doen en laten van de buitenlandse delegaties, en met name die van de Franse ambassadeur Jean-Louis d’Usson, werden door een ieder scherp in de gaten gehouden. D’Usson hield zich daarom enigszins buiten het zicht van de Staatse en Engelse delegaties in het nabijgelegen landgoed Oliva op. Volgens geruchten kon hij vandaar de haven omzeilen en smokkelde hij ongezien goederen en wapens ten gunste van de Hongaarse rebellen.³⁴ Maar ook de veronderstelde vaarroutes van verdachte Franse en Hollandse schepen met contrabande ladingen werden in het oog gehouden en aan de Staten-Generaal en de andere Staatse vertegenwoordigers langs de Oostzee gerapporteerd.³⁵

Te midden van deze achterdocht werd bij elke gelegenheid de kans aangegrepen om met feestelijkheden de macht en het aanzien van de eigen staat te symboliseren. Door Robinson werden bijvoorbeeld kosten nog moeite gespaard om de tegenpartij te overtroeven, ‘and damp the vanity of the French’.³⁶ Naar aanleiding van de overwinning op de Zonnekoning bij Ramillies moest bijvoorbeeld een groot spektakel plaatsvinden dat voor een ieder in de stad, ‘who have not in the memory of man seen the like’, zichtbaar moest zijn. Voor Robinsons huis stond een erewacht opgesteld van zesentwintig man en aan de gevel werden vlaggen opgehangen met de vorstelijke wapens en goud bedrukte teksten. In het huis zelf dineerden die dag de Deense ambassadeur, de Pruisische resident, de Staatse envoyé Haersolte, commissaris Van Domburg en tientallen van de meest aanzienlijke Danzigers (waaronder de gehele stedelijke magistratuur) aan één grote tafel. Robinson had er voor gezorgd dat zij omringd werden door symbolische voorwerpen, vlaggen, portretten en schilderijen met allerlei heroïsche afbeeldingen. De tuin was het toneel van militaire macht met voor de gelegenheid een opstelling van elf kanonnen en ‘ten

de regio werd) met name Denemarken moest bijstaan tegen de Zweedse agressie. J. Thomas Lindblad, *Sweden's trade with the Dutch Republic 1738-1795* (Assen z.j. (1982)) 11-16.

³³ Van Domburg aan de Staten-Generaal 31 januari 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327.

³⁴ Robinson aan Harley 10 en 14 mei 1704, NAUK, PaS, SP 88:16, ff. 57-58 en 59; Van Domburg aan de Staten-Generaal 29 augustus 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327. Jean-Louis d’Usson, marquis de Bonnac, verbleef reeds vóór zijn officiële benoeming tot extraordinaris ambassadeur in 1704 in Oliva. O. Schutte, *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland 1584-1810* (s-Gravenhage 1976) 19.

³⁵ Van Domburg aan de Staten-Generaal 30 juni 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327.

³⁶ Robinson aan Harley 1/12 juni 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, f. 18; Van Domburg aan Staten-Generaal 12 juni 1706, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7330.

trumpotts, kettle drums and hautbois'. Tafels waren daar gedekt voor de (volgens Robinson) honderden Hollandse, Engelse en Schotse gasten en 'the best sort of these people', die ongenodigd waren gekomen.³⁷

H 2. 'speculatie in dese bedieninge'³⁸

Pels, Scholten en Van Domburg: hun achtergrond en benoeming

Vanaf 1638 verbleven Staatse commissarissen onafgebroken in Danzig. Als we de sociaal-economische achtergrond van de commissarissen beschouwen, zijn de overeenkomsten treffend. Ten eerste kan worden gezegd dat de commissarissen die in Danzig verbleven personen waren die sterk met de handel verbonden waren. Bijna zestig jaar was het commissarisschap daarbij in handen van de familie Pels gebleven. Achtereenvolgens hadden Paulus Pels, Philips Pels en diens schoonzoon, Coenraad Scholten, het ambt vervuld.³⁹ Coenraad Scholten had jaren onder Philip Pels, sinds 1680 zijn schoonvader, dienst gedaan.⁴⁰ In 1682 was zijn aanstelling tot commissaris en opvolger van zijn schoonvader een logische stap. Ook Van Domburgs opvolger, Dirk van Bleyswijk, was geen vreemde in de Danziger handel. Hij had vele jaren als koopman en 'factor' (zaakgelastigde in opdracht van koopmanschappen) in de stad doorgebracht. Toen Van Bleyswijk in 1712 de Staten van Holland verzocht zijn benoeming bij de Staten-Generaal voor te dragen, was de kennis die hij te Danzig als commissionair in dienst van 'verscheyde voorname Kooplyuden' had vergaard in zijn voordeel.⁴¹

Net als bij de familie Pels en Coenraad Scholten weten we van Van Bleyswijk zeker dat hij al vóór zijn benoeming deel uitmaakte van de plaatselijke gemeenschap.⁴² Aangezien het commissarisschap inhield dat men zich blijvend in de stad moest vestigen, was de functie

³⁷ Robinson aan Harley 1/12 juni 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, f. 18.

³⁸ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 31 mei 1710, SA, dipl. miss., 5027, inv. nr. 211.

³⁹ Schutte, *Repertorium*, 226-228; Niet verwonderlijk was ook deze familie sterk met de Oostzeehandel verbonden. SA, Archief van S. Hart: (gedeeltelijke) toegang op de notariële archieven (toeg. not. arch.), nummer toegang 30452, inv. nr. 172, Pels. Ook komen we de familie Pels (Andries en Jan Lucas Pels) op een opgestelde lijst van participanten in de Oostzeehandel tegen. Lijst van kooplieden, begin achttiende eeuw, SA, Archief Directie Oostersche handel en rederijen (DOHR), nummer toegang 78, inv. nr. 14.

⁴⁰ Schutte, *Repertorium*, 228.

⁴¹ Rekwest van Dirk van Bleyswijk bij resolutie 24 september 1712, NA, Archief van de Staten van Holland (StvH), nummer toegang 3.01.04.01, inv. nr. 146. In 1654 verbleef er reeds een lid van deze Delftse familie (Adam van Bleyswijck) in Danzig. Begin achttiende eeuw vestigde ook Dirk van Bleyswijck zich in de stad. SA, toeg. not. arch., 30452, inv. nr. 24, Bleyswijck.

⁴² Ook op het moment dat Van Domburg overleed verbleef hij in Danzig. *De brieswisseling van Anthonie Heinsius XIV, 1 september 1712 - 30 april 1713*. A. J. Veenendaal jr. ed., Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie nr. 226 ('s-Gravenhage 1995) nr. 75.

mogelijk alleen aantrekkelijk voor diegenen die er heil in zagen hun verdere leven aan de Danziger handel te wijden. Zo zou Van Bleyswijck de functie ruim veertig jaar, van 1712 tot 1753, vervullen. Wilde men Danzig verlaten, bijvoorbeeld om kort naar de Republiek terug te keren, dan was toestemming van de Staten-Generaal nodig.⁴³ Aanstelling tot commissaris betekende dus, behalve een traktement van 2400 gulden, een langdurige verplaatsing naar het buitenland en beperking van diens bewegingsvrijheid. Dat de functie goed te combineren was met de eigen handelsactiviteiten lijkt dus een essentieel aspect voor diegenen die het avontuur aangingen.

Toch blijkt dat het commissarisschap behalve voor kooplieden ook aantrekkelijk kon zijn voor personen die specifiek een diplomatieke carrière ambieerden. Na het overlijden van Van Domburg in 1712 schreef, naast Van Bleyswijck, ook Carel Rumpf (1686-1747) raadpensionaris Heinsius aan in de hoop zijn steun te verkrijgen.⁴⁴ Van Bleyswijck en Rumpf verschilden echter in hun achtergrond en motivatie ten aanzien van het commissarisschap. Rumpf kreeg in zijn sollicitatie bijstand van zijn broer, Hendrik Willem Rumpf, op dat moment Staats resident aan het Zweedse hof.⁴⁵ Van Bleyswijck daarentegen was koopman te Danzig zonder eerder ook maar enigszins betrokken te zijn geweest bij een diplomatieke onderneming. Behalve zijn Delftse familieleden hoopte hij vooral dat begunstiging van de raadpensionaris hem kon helpen bij zijn benoeming.⁴⁶ Van Bleyswijck was echter een niet onomstreden figuur die al snel na zijn aanstelling door schulden in conflict raakte met het stedelijke bestuur.⁴⁷

Voor Carel Rumpf daarentegen, een jonge man van zesentwintig afkomstig uit een familie die nauw verbonden was aan het Zweedse hof, was een aanstelling als commissaris waarschijnlijk van een andere prioriteit. De familie Rumpf had veel invloed in het diplomatieke netwerk rond de Oostzee, meerdere telgen uit het geslacht vervulden daar een diplomatieke functie. Net als Christiaan Constantijn Rumpf was diens zoon, Hendrik Willem Rumpf (van jongs af aan verkerend in diplomatieke kringen), bijna veertig jaar Staats resident en extraordinaris envoyé aan het Zweedse hof.⁴⁸ Ook voor de jongere zoon Carel wist de familie belangrijke diplomatieke

⁴³ Van Domburg aan Staten-Generaal 13 april 1709, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7331.

⁴⁴ Van Beyswijck aan Heinsius 14 september 1712, *Briefwisseling Heinsius XIV*, nr. 75; Carel Rumpf aan Heinsius 7 september 1712, *Ibidem*, nr. 41.

⁴⁵ H.W. Rumpf aan Heinsius 8 okt 1712, *Ibidem*, nr. 179.

⁴⁶ Twee dagen na Van Domburgs overlijden stuurde Van Bleyswijck een brief naar de raadpensionaris gevolgd door een tweede enkele weken later. Alleen de brief van 14 september is echter bewaard gebleven. Van Beyswijck aan Heinsius 14 september 1712, *Ibidem*, nr. 75.

⁴⁷ Schutte, *Repertorium*, 229.

⁴⁸ Schutte, *Repertorium*, 271-272. Over Christiaan Constantijn Rumpf, diens relaties aan het Zweedse hof en zijn contacten met Gisbert Cuper: Peter J.A.N. Rietberger, 'C.C. Rumpf, G. Cuper and cultural relations between Sweden and the Dutch Republic during the last quarter of the 17th century' in: J.Ph.S. Lemmink

ambten te bemachtigen. Hierdoor breidden alleen al de directie familiere netwerken zich tot in Pruisen en Polen uit. Ook aangetrouwde relaties, zoals Abraham en Dirk Bex, werden in de loop der tijd aan de familie gebonden.⁴⁹

Op het moment dat Carel Rumpf in 1712 hoorde van Van Domburgs overlijden, maakte hij als secretaris deel uit van de vredesonderhandelingen te Utrecht. Daarvoor had hij als secretaris van zijn broer dienst gedaan en ook tijdens de afwezigheid van zijn vader aan het hof diens zaken waargenomen. In dit verband zou het commissariatschap voor Carel Rumpf een tussenstap zijn geweest in zijn verdere diplomatieke carrière. Zo schreef hij begin september 1712 aan Heinsius:

“C'est la raison, Monsieur, que je prends la liberté de vous importuner par cette lettre, pour implorer vos bonnes offices pour mes intérêts en cas que cette résidence fut remplacée par un commissaire, comme elle l'a été auparavant par feu cett résident. Vous scavez, Monsieur, que j'ai eu l'honneur d'avoir esté employé pendant deux ans comme secrétaire des commission au service de feu mon père, et en dernier lieu pendant six ans au service de mon frère, et que j'ai eu l'honneur de continuer la correspondance après la mort de dit mon père comme aussi pendant l'absence de mon frère et que par là j'espère d'oser aspirer à cett commissariat, affin que je me puisse faire digne avec le temps de l'une ou de l'autre résidence par ma conduite et fidélité, que je continuerai à sacrifier toujours pour les interests et le service de ma chère patrie.”⁵⁰

Dat hij het commissariatschap in Danzig niet heeft kunnen bemachtigen was slechts een tijdelijke tegenslag. Hij zou in zijn verdere leven meerdere malen dienen als secretaris van delegaties naar Zweden en het Pruisische hof van Frederik Willem I, om vervolgens resident in Warschau te worden.⁵¹

Ook Van Domburg schoonzoon Jacob de Bie (1681-1719) kon door 'promotie' zich in het Staatse diplomatieke systeem opwerken. Vanaf 1700 was hij meer dan tien jaar als secretaris in dienst van extraordinaris ambassadeur Van Haersolte naar Polen en Zweden en verbleef daardoor vaak in Danzig. In 1711 wist De Bie zijn loopbaan binnen het diplomatieke netwerk te verzilveren met een residentschap aan het hof van Tsaar Peter de Grote.⁵² Kort daarna trouwde

en J.S.A.M. van Koningsbrugge ed., *Baltic affairs. Relations between the Netherlands and North-Eastern Europe 1500-1800* (Nijmegen 1990) 315-341.

⁴⁹ Schutte, *Repertorium*, 17,18, 280.

⁵⁰ Rumpf aan Heinsius 7 september 1712, *Briefwisseling Heinsius XIV*, nr. 41.

⁵¹ Schutte, *Repertorium*, 210-212, 273.

⁵² De Bie was eerder getrouwd geweest, zij (Catharina ?) moet echter in 1711 of 1712 zijn overleden. Thomas Eekman, 'Seven years with Peter the Great: the Dutchman Jacob de Bie's observations' in: Lindsey Hughes ed., *Peter the great and the west. New Perspectives* (New York 2001) 206-207; Nalatenschap van Jacob de Bie en Sara Maria van Domburg 25 mei 1720, Utrechts Archief (UA), Notariële akten Utrecht

hij met Van Domburgs (enige) dochter Sara Maria van Domburg (1681-1719). Van Domburg zelf zou het huwelijk, dat in 1713 gesloten werd, niet meer meemaken, maar de beslissing zal ongetwijfeld nog tijdens zijn leven zijn gemaakt.

Van Domburgs beweegredenen om naar Danzig te vertrekken komen echter overeen met die van zijn voorgangers. Hij was in eerste instantie koopman en net als Dirk van Bleyswijk beschikte hij niet over de specifieke ‘hoofse’ diplomatieke achtergrond van bijvoorbeeld Carel Rumpf. Er was echter wel een verschil tussen Van Domburg en de andere commissarissen. In tegenstelling tot zijn voorgangers en opvolger woonde hij voordat hij benoemt werd niet in Danzig en maakte in die zin dus nog geen deel uit van de handelsgemeenschap aldaar.⁵³ Met het commissarijschap te Danzig hoopte hij ongetwijfeld op vele voordelen die hem konden helpen bij zijn nieuw te ontplooiende handelsondernemingen. Behalve een traktement en een centrale positie binnen de handelsgemeenschap, zou hij als Staats vertegenwoordiger over een zekere immuniteit beschikken. Toen Van Domburg aan het eind van zijn leven in een kommerlijke brief aan Amsterdam, enigszins ontuchtterd, terugkeek op zijn verdiensten, kwam hij echter tot de conclusie dat niet alles was verlopen zoals hij verwacht of gehoopt had:

“Wanneer ick speculatie in dese bedieninge [het commissariaat] maackte, was wel mijn voornaamste oogmerck op de commercie, als wel wetende dat mij het tractement van den Staat niet alleen konde doen subsiteeren. Waarin doch zoo ongelukigh ben geweest, dat alles in zoo verwarden en desolaten toestand heb gevonden dattet mij niet mogelijk was eenige particuliere affaires te doen, maar mij alles ten dienste vant gemeen g’apliceert en mijn eijgen intrest g’abandonneert heb.”⁵⁴

Een benoeming was gezien de bescherming tegen gerechtelijke vervolging en stedelijke belastingen aantrekkelijk, maar diplomaten en consuls moesten wel over genoeg eigen vermogen beschikken om de veelal kostbare vertegenwoordigende taken te kunnen vervullen. Dit gold ook voor een consulaire functie van lage rang als het commissarijschap. Huis, kleding, koetsen, paarden, diners, diensboden en ander andere uiterlijkheden moesten zijn aanzien en dat van de staat hoog houden. Met name de ‘familiariteit’ ten aanzien van de Zweedse generaal Stenbock, welke ‘het oor bij den koningh van Sweden heeft’, waren de commissaris wat kostelijk gevallen,

(Not.Utr.), nummer toegang 34-4, Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, inv. nr. U144a007, akte 84, ff. 135-136.

⁵³ Dit blijkt uit zijn rekest voor een pas voor het vervoer van zijn huisraad van Amsterdam naar Danzig (met een inventaris van alle meubelen, kisten, bagage en een waardebeoordeling). Van Domburg aan Staten-Generaal 15 juli 1697, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325.

⁵⁴ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 31 mei 1710, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

zeker aangezien de generaal en zijn gevolg hem geregeld thuis kwamen bezoeken.⁵⁵ In 1704 waren alle Hollandse schepen in de Danziger haven door Karel XII onder arrest geplaatst en Van Domburg moest diep in de buidel tasten om de koopwaren weer vrij te krijgen:

“ (...) gelijk ick ten respecte van U. Ho. Mo. vermeent hebbe van het gemeen intrest te wesen dien heer op alle manieren t’obligeeren. Waarom U. Ho. Mo. niet kan verbergen, dat niet hebbe konnen afwesen ten respecte vande selve aan zijne Wel.Ged. seer veele beleefdheden te doen: komende mij bijna alle dagen met detselvs bijhebbende Heeren van qualiteijt, en die credit bij den Koning van Sweden hebben, besoecken: (...). Als wanneer niet hebbe konnen manqueeren den opgemelde Grave en zijn geselschap, tot maintien en luijster van U. Ho. Mo. met iterative en collations te onthalen, oock op een somnele wijze tot meermaal aan mijn tafel te tracteeren, den meergedachten Grave, nevens de Graven Oxenstiern, Douglas, Leeuwenhooft, de secretaris vande Koningklijke despeches den heer Hummerlin, den Baron Spar, en andre die het laatste Sweedse esquadre hier brachten. (...) Den grave Steenbock heeft oock op een insinuante manier van mij versocht eenige Hollandse provisien van botter, kaas, en andre Oostindise saaken die hier niet te bekomen zijn, dat niet hebbe konnen afwesen om zijn Wel. Ged. daar van present te doen.”⁵⁶

Om zijn benoeming (naar eigen zeggen) nog enigszins profijtelijk te maken, hoopte Van Domburg toestemming te verkrijgen om van de kooplieden een vergoeding te eisen voor de passen en ‘gesontbrieven’ die vanaf 1708, ten tijde van de pestepidemie, door de Generaliteit verplicht waren gesteld.⁵⁷ De gezondheid van de commissaris kwakkelde in deze periode al enige tijd en hij probeerde dan ook de achterstand in zijn traktement betaald te krijgen. Hoewel hij jaren eerder nog voor elkaar had gekregen om zijn traktement van 2400 gulden per jaar verhoogd te krijgen naar 1500 gulden per halfjaar, ging de betaling ervan, onder verantwoording van het Noorderkwartier en Medemblik, vaak moeizaam. Een achterstand van tien tot achttien maanden was daarbij geen uitzondering, maar regel.⁵⁸ Toen er in 1709 wederom een tekort aan granen in Europa ontstond, trachtte hij daarom vergeefs om door de Staten van Holland begunstigd te worden met een commissie voor de inkoop van grote partijen graan. Van Domburg hoopte

⁵⁵ Van Domburg aan Staten-Generaal 6 november 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327; Van Domburg aan Staten-Generaal 5 januari 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328; Haersolte aan Heinsius 14 februari 1705, *De Brieswisseling van Anthonie Heinsius IV, 1705*. A.J. Veenendaal jr. ed., Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie nr. 177 (‘s-Gravenhage 1981) nr. 159.

⁵⁶ Van Domburg aan Staten-Generaal 5 januari 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328

⁵⁷ Van Domburg aan Staten-Generaal 19 april 1710, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332; Van Domburg aan Staten-Generaal 11 november 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

⁵⁸ Memorie over achterstallig traktement 31 mei 1710, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332; Van Domburg aan Staten-Generaal 20 december 1710 en 11 november 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

daarmee in de voetsporen te treden van diegenen die tijdens de graancrisis van 1698-1700 in opdracht van de Staten van Holland 30.000 last graan, uit onder anderen Danzig, Koningsberg, Riga en Italië hadden gehaald. Het moet voor de betrokken kooplieden een lucratieve opdracht zijn geweest, alleen al het voorschot dat Amsterdam moest betalen bedroeg bijna 470.000 gulden (slechts een vierde van de totale kosten).⁵⁹ Toen de toevoer van het graan naar de West-Europese staten in 1709 wederom stagneerde, ditmaal door een pestepidemie in Polen, hoopte ook de commissaris op een dergelijke regeling. Van Domburg ‘waarschuwde’ de Staten van Holland dat de kooplieden, die in 1698 de grote partijen graan hadden bemachtigd, ‘niet meer onder de Nederlandse natie (...) gerekent werden’.⁶⁰ Uiteraard was hijzelf, aangezien hij ‘al over 40 jaaren desen handel in graanen grondig gekent hebbe’, naar eigen zeggen de aangewezen persoon om een dergelijke onderneming uit te voeren.⁶¹

Over hoe deze ‘40 jaaren’ er voor Van Domburg precies hebben uitgezien is helaas weinig terug te vinden. Zijn handelsondernemingen zijn enigszins in nevelen gehuld. De Amsterdamse notariële archieven geven bijvoorbeeld weinig informatie over zijn betrokkenheid bij de Oostzeehandel. Directe aanwijzingen in deze richting, zoals wisselbrieven of bevrachtingscontracten, ontbreken bijna geheel, zowel van voor als na zijn benoeming. Uit andere bronnen is zijn levenswandel en die van zijn familie wel enigszins te schetsen. Op een gegeven moment is Van Domburg als jonge man uit Utrecht vertrokken om zich in Amsterdam te vestigen. Uit de Amsterdamse doop- en trouwregisters en de Utrechtse notariële akten blijkt dat hij in ieder geval vanaf 1664 als ‘koopman’ in Amsterdam aan de Fluwelenburgwal woonde.⁶² Hij moet toen ongeveer zestien of zeventien jaar oud zijn geweest. Gezien de nauwe verbanden met de Utrechtse familie Lief tinck is het waarschijnlijk dat hij zich daar in eerste instantie bij koopman Ernst Jacob Lief tinck (die ook aan de Fluwelenburgwal woonde) heeft gevestigd. Van Domburg en Lief tincks zoon, Reinier Lief tinck, hadden ongeveer dezelfde leeftijd en zouden ook beiden in dezelfde familie huwen. Reinier trouwde in 1671 met Sara Tamineau, dochter van de

⁵⁹ J.G. van Dillen, ‘De duurte in de laatste jaren der zeventiende eeuw’, *Onze Eeuw* 18 : 3 (1918) 60-80, aldaar 65-67.

⁶⁰ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 16 maart 1709, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211; Waarschijnlijk doelde hij op Frans Verrijn, Adolf Visscher en het duo Billiotti en Sardi, of diens contacten te Danzig. Van Dillen, ‘De duurte in de laatste jaren’, 65.

⁶¹ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 16 maart 1709, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

⁶² Procuratie van Cornelia van Westerveld en Maria van Swanenburch aan Diderick van Domborch 20 mei 1670, UA, Not.Utr., 34-4, inv. nr. U080a002, akte 204, f. 25; Procuratie tot transport van land in Maarsseveen 21 november 1678, UA, Not.Utr., 34-4, inv. nr. U080a005, akte 204, ff. 276-277; Procuratie van Angeneta van Westervelt aan Diderick van Domborch 14 september 1669, UA, Not.Utr., 34-4, inv. nr. U075a001, akte 242.

Amsterdamse koopman Jacob Tamineau die op de Keizersgracht woonde.⁶³ In 1677 trouwde Van Domburg (toen negenentwintig jaar) met Sara's jongere zus, Maria Tamineau.⁶⁴

Dat Van Domburg als koopman geïnteresseerd was in de Oostzeehandel verklaart echter nog niet waarom juist hij het commissarisschap heeft verkregen. Immers, er zal in de Republiek geen tekort aan potentiële kandidaten geweest zijn. En ook in Danzig waren er vele Hollandse kooplieden die de aanstelling mogelijk ambiëerden. Waarom nu juist Van Domburg? Wanneer we een stap terug doen en bekijken *hoe* en aan *wie* het Danziger commissarisschap werd vergeven, valt in de eerste plaats op dat de familie Pels de benoemingen voor lange tijd binnen de familie heeft weten te houden. De praktijk laat dus zien dat er wel degelijk een 'monopolie' op het ambt kon ontstaan. Voortbouwend op de initiële aanstelling van Paulus Pels heeft de familie het ambt over drie generaties(!) weten te behouden. Toen er na het overlijden van Philips Pels in de directe mannelijke lijn geen opvolger meer was, werd het commissarisschap via de aangetrouwde lijn aan Coenraad Scholten doorgegeven.⁶⁵ Voor de familie Pels betekende dit dat zij binnen de handelsonderneming te Danzig hun positie behielden; een vorm van sociale en economische reproductie. Door de bekendheid van de Pelsen met de functie van hun vader of schoonvader (en na enkele jaren dienst te hebben gedaan als secretaris) werd een zodanige ervaring opgebouwd dat de reputatie als gedoodverfde opvolger, al was gevestigd. Zo had Philips Pels vanaf zijn twintiger jaren al meerdere opdrachten voor de Generaliteit volbracht. Terwijl zijn vader in Danzig verbleef kon hij van en naar het Poolse hof afreizen, brieven overbrengen en confereren met de heren in Den Haag.⁶⁶ Het commissarisschap is in die zin een schoolvoorbeeld van een functie die naar bepaalde gebruiken voor een familie kon worden behouden, dit ondanks het feit dat het ambt in principe niet kon worden 'gekocht' of geërfd.

Dat de Generaliteit in principe de nieuwe commissarissen aanstelde, wil dus niet zeggen dat er een 'bureaucratisering' of 'professionalisering' van het ambt gaande was. Drie generaties was het

⁶³ SA, Archief van de burgerlijke stand: doop-, trouw- en begraafboeken van Amsterdam (DTB), nummer toegang 5001, inv. nr. 496, f. 205; Van Reinier Lieftinck weten we dat hij in 1710 in dienst bij de VOC als onderkoopman naar Azië vertrok. Hij overleed in 1717. Opvarenden van de Verenigde Oostindische Compagnie, NA, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.02, inv. nr. 5617, Doornik: grootboek en journaal 1710-1711, f. 4.

⁶⁴ SA, DTB, 5001, inv. nr. 504, f. 171; Van Domburg en Maria Tamineau kregen in ieder geval twee kinderen: Cornelis (gedoopt op 12 juni 1678 in de Westerkerk) en Sara Maria (gedoopt op 16 november 1681 in de Nieuwe kerk). Cornelis moet echter op jonge leeftijd zijn overleden. Doop van Cornelis van Domburgh 12 juni 1678, SA, DTB, 5001, inv. nr. 107; Doop van Sara Maria van Domburgh 16 november 1681, SA, DTB, 5001, inv. nr. 45; Sara Maria van Domburg was voor een derde deel erfgenaam (en een zesde deel van de waarde van alle huisraad, goud, zilver en porcelein) van haar grootmoeder Sara Marines. Testament van Sara Marines 8 juni 1695, SA, Archief van de notarissen ter standplaats Amsterdam, nummer toegang 5075, inv. nr. 3374, akte 37, ff. 256-263.

⁶⁵ Coenraad Scholten trouwde in 1680 met Anna Virginia Pels. Schutte, *Repertorium*, 228.

⁶⁶ Schutte, *Repertorium*, 227.

commissarisschap een privilege dat slechts één familie toekwam. In die zin ondersteunt het Blacks kritiek op de vermeende ‘modernisering’ van de diplomatieke of in dit geval consulaire gebruiken. De benoemingen van de commissarissen te Danzig passen daarbij binnen het vroegmoderne gebruik waar getracht werd zoveel mogelijk posities voor het (familiare) netwerk te behouden. Veelal via de patriarchale lijn werd de sociale positie aan de volgende generatie doorgegeven. Hierdoor was ook het Staatse commissarisschap te Danzig met het individu versmolten. Dit weerspiegelt zich in de afwezigheid van een consulaat, een losstaande ruimte of gebouw welke het ambt symboliseerde.

Typerend was het conflict tussen Van Domburg en Scholtens weduwe, Anna Catharina Harders.⁶⁷ Toen de commissaris na zijn aankomst in Danzig bij de weduwe aanklopte om de door haar echtgenoot verzamelde papieren te verkrijgen, weigerde zij hem dit pertinent. Ook het herhaaldelijke aanschrijven van de weduwe door de Staten-Generaal en pogingen van de nieuwe commissaris om via Scholtens voormalige secretaris de papieren alsnog te bemachtigen liepen op niets uit.⁶⁸ Graag had Van Domburg de stukken bemachtigd om het netwerk dat Scholten door de jaren had opgebouwd over te nemen, nu moest hij ‘gelijk men seijt, van meet af te beginnen, ende correspondenten (...) soecken’.⁶⁹ Het probleem van de brievenboeken toont dat Scholtens papieren voor Anna Catharina Harders een kostbare erfenis waren. Ze was niet van plan deze zonder vergoeding aan de nieuwe commissaris te overhandigen, ook al opperde hij en de Generaliteit dat het zaken waren die ‘het gemeen’ aangingen.

2.1 ‘Favorable en gunstige recommandatie’.⁷⁰

De Utrechtse familie Van Domburg en de benoeming van Dirk van Domburg.

De geschiedenis van de familie Van Domburg, hun positie binnen de Utrechtse bestuurlijke elite, is de sleutel tot het verklaren van Dirk van Domburgs levensloop en zijn uiteindelijke benoeming in Danzig. Zijn familie maakte in ieder geval al drie generaties deel uitmaakten van de Utrechtse bestuurlijke elite. Dirk van Domburgs grootvader, Ezechiël, was predikant in de stad. Van

⁶⁷ Anna Virginia Pels was in 1691 overleden.

⁶⁸ Van een bekende had Van Domburg vernomen dat de weduwe een brievenboek had getoond waarin alle stukken door Scholten tijdens zijn commissariaat verzameld waren. De weduwe had zich laten ontvallen dat, mocht Van Domburg interesse in de stukken hebben, zij deze wel wilde verkopen. Uit de archieven blijkt niet dat de commissaris er ooit in is geslaagd Scholtens brievenboek in handen te krijgen. Meer dan een jaar na zijn verzoek aan de weduwe stond hij nog steeds met lege handen. Van Domburg aan Staten-Generaal 22 maart 1698, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325; Van Domburg aan Staten-Generaal 15 augustus 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326.

⁶⁹ Van Domburg aan Staten-Generaal 15 augustus 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326.

⁷⁰ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 7 maart 1697, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

Domburgs vader, Cornelis van Domburg, had de positie van schatmeester en raad in het vroedschap verkregen.⁷¹ Ondanks Cornelis' vroege overlijden in 1562 heeft de familie haar positie binnen Utrecht weten te behouden. Zoals gebruikelijk, was de oudste zoon binnen een familie, degene die als eerste in aanmerking kwam voor de voor de familie bereikbare benoemingen.⁷² Zo ook bij de familie Van Domburg. Achtereenvolgens was Dirk van Domburgs oudere broer, Cornelis, in de jaren 1677, 1678, 1683 en 1684 schepen in de Utrechtse vroedschap, om vervolgens in 1686, 1687 en 1690 één van de twee burgemeestersposten te vervullen.⁷³ Dit verklaart waarom Dirk, als jongste van de twee zonen, in deze jaren zijn geluk in Amsterdam is gaan beproeven. Alle aanzienlijke bestuurlijke functies in zijn geboortestad vielen immers zijn broer toe, een carrière in Amsterdam als koopman bood waarschijnlijk meer perspectief. Dit wil overigens niet zeggen dat Van Domburg niet heeft weten te profiteren van zijn banden met de Utrechtse bestuurders (onder wie zich nu ook zijn broer bevond).

Hoewel in de Republiek bestuurlijke functies in theorie niet konden worden gekocht, was nepotisme een geaccepteerd gebruik om posities voor zichzelf en familieleden te behouden. Het was een essentiële tactiek om de sociaal-economische positie voor toekomstige generaties te behouden. Familiële banden in met name de stedelijke bestuurlijke elite vormden daarbij de toegang tot de benoemingen in de grote handelscompagnieën.⁷⁴ Om aan kapitaal te komen was bij de VOC een praktijk ontstaan waarbij de landgewesten een zetel in de Amsterdamse kamer konden 'kopen'.⁷⁵ Utrecht maakte veel gebruik van deze mogelijkheid, wat resulteerde in een bijna constante bezetting door één of twee Utrechtse 'extraordinaris bewindhebbers'. Dergelijke bewindhebbers, bij de WIC werden zij 'buytenheeren' genoemd, werden meestal voor een periode van drie of zes jaar benoemd.⁷⁶ Vanaf 1692 was het Van Domburg die voor Utrecht deze

⁷¹ Johan van de Water, *Groot placaatboek vervattende alle de placaten, ordonnantien en edicten [...] ingesloten*. Derde deel (Utrecht 1729) 185; Cornelis van Domburg was getrouwd met Maria van Swanenburg (ook wel Zwaenburch), met haar kreeg hij naast Cornelis en Dirk nog een dochter, Aletta, die ongehuwd bleef en samen met haar moeder in Utrecht bleef wonen. In 1705 was Maria van Swanenburg 86 jaar en liet zij 'consideerende de langhduijrige ende getrouwe diensten van haere dochter' en in 'recompens van het geene haer testatrices soons, soo door studie, als anders, meerder dan hare voornoemde dochter, hebben gecost ende genoten' testamentair vastleggen dat Aletta, naast het gebruikelijke derde deel van de erfenis, een obligatie van 1800 gulden en behoud van de lijfrenten die op haar naam stonden (een van 700 en een van 1500 gulden) alle meubelen, sieraden, zilver en andere goederen die zich in het gedeelde huis bevonden, zou verkrijgen. Testament van Maria van Swanenburg 24 augustus 1705, UA, Not.Utr., 34-4, inv. nr. U109a001, akte 240, ff. 227 ev.

⁷² Julia Adams, *The familial State. Ruling families and merchant capitalism in early modern Europe* (paperback-editie; New York 2007) 83-85.

⁷³ Van de Water, *Groot placaatboek*, 197, 193.

⁷⁴ Adams, *The familial State*, 81-83

⁷⁵ H.J. den Heijer, *De geooctrooieerde compagnie* (Deventer 2005) 118.

⁷⁶ Den Heijer, *De geooctrooieerde compagnie*, 118; Van Domburg werd voor een periode van zes jaar benoemd. Wanneer een persoon onverhoeds, bijvoorbeeld door sterfte, afviel kon de zetel door een ander voor de

zetel bezette.⁷⁷ Hij was als koopman in Amsterdam bekend, maar het moet de positie van de familie binnen de Staten van Utrecht zijn geweest die de basis vormden van zijn benoeming. In deze periode werd zijn broer bovendien benoemd tot Utrechts gedeputeerde naar de Staten-Generaal. Het was deze benoeming in de Generaliteit die er voor zorgde dat toen het commissariaatschap in Danzig vacant viel, Van Domburgs aanspraak hierop een goede kans maakte. Hij had toen immers naast de positie van extraordinaris bewindhebber in de VOC ook sterke connectie met de Generaliteit.

Voor benoemingen van de Staatse commissarissen te Danzig waren de raadpensionaris, de Staten van Holland (en het akkoord van Amsterdam) van grote invloed. Toen Van Domburgs opvolger Van Bleyswijk in 1712 formeel werd voorgedragen in de Staten-Generaal, hadden zowel hij, als Carel Rumpf, zich eerst tot Heinsius gewend, wel bewust van de invloed die de raadpensionaris in Amsterdam genood. Zo schreef Van Bleyswijk direct na Van Domburgs dood aan de raadpensionaris:

“Het berust op Uw Excell. mijn hierin te favoriseeren, mij wel eenigsints bewust zijnde dat d’ heeren van Amsterdam wel de voornaamste nominatie vanwegens de steeden hebben, maar indien Uw Excell. geliefden genadigst voor te stellen dat het Uw Excell. een plaisier zou weezen ingeval zijlieden mij daartoe geliefden te bevorderen, ben versekert dat er niemand zou weezen die er een woord tegen zou hebben.”⁷⁸

Tegelijkertijd werd zijn rekwesst aan de Staten van Holland voorgelegd en pas als Amsterdam, Rotterdam en Hoorn akkoord waren met de aanstelling werd er een positief advies aan de Staten-Generaal gegeven.⁷⁹ Ook bij Van Domburgs benoeming was het consent van Amsterdam doorslaggevend, ook was er in deze fase geen sprake meer van twee of meer contesterende kandidaten.⁸⁰ De keuze was in wezen al gemaakt.

Voor de commissarissen was het van belang dat de verhouding met zo veel mogelijk partijen, in het bijzonder de relatie tot het Noorderkwartier, goed was. Wanneer dit niet het geval was dan kon het toch al trage besluitvormingsproces, nog verder getraineerd worden. Zo kreeg

resterende tijd worden vervuld. Naast Van Domburg zijn er vanaf 1670 in totaal dertien Utrechters benoemt. Eén van hen, Diderik Hoeuft, is drie maal hernoemt voor in totaal negen jaar (1707, 1716 en 1719). Waarschijnlijk volgde Mattheus van Lugtenburgh in mei 1698 Van Domburg op. Lijst van Utrechtse bewindhebbers, NA, VOC, 1.04.02, Register op de resolutiën van de kamer van Amsterdam (Reg.), inv. nr. 307, ff. 577-578; Commissie van de Staten van Utrecht aan Diderik van Domburg 13 januari 1692, NA, VOC, 1.04.02, inv. nr. 4664.

⁷⁷ Benoemingen van Utrechtse bewindhebbers, NA, VOC, 1.04.02, Reg., inv. nr. 307, f. 578; Commissie van de Staten van Utrecht aan Diderik van Domburg 13 januari 1692, NA, VOC, 1.04.02, inv. nr. 4664.

⁷⁸ Bleyswijk aan Heinsius 14 september 1712, *Briefwisseling Heinsius XIV*, nr. 40.

⁷⁹ Resoluties Staten van Holland 24 september en 8 oktober 1712, NA, Archief Staten van Holland (StvH), nummer toegang 3.01.04.01, inv. nr. 146, ff. 495 en 506

⁸⁰ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 8 maart 1697, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

commissaris Paulus Pels het in 1646 op meerdere terreinen te verduren. Zijn verhouding tot het Danziger stadsbestuur was slecht en daarbij was hij, naar eigen zeggen, ook 'bij den koning quaelijck gewilt'.⁸¹ Tegelijkertijd moest hij zich bij de Generaliteit verdedigen tegen de aanklachten van Nicolaes de Bye, Pools resident in Den Haag. De gemoederen waren hoog opgelopen toen Pels zich volgens de Bye 'buijten last off ordre' had gemengd in interne Poolse aangelegenheden.⁸² In dezelfde periode probeerde Pels echter ook zijn achterstallig traktement van zes jaar(!) van de Staten-Generaal, respectievelijk de Staten van Holland, betaald te krijgen. Volgens de Generaliteit was het aan de Staten van Holland en Amsterdam 'als aen dewelcke het welvaeren van de negotie met de Zeevaart meest gelegen is' om Pels tegemoet te komen.⁸³ Pels' verhouding met Amsterdam en Holland lijkt echter niet goed te zijn geweest. Volgens Holland was de commissaris tegen hun zin benoemd. Het traktement moest daarom worden 'ghelaten tot befornginge van de Provincien, die tegen danck van Hollandt den selven Pels hebben gevordert'.⁸⁴ En daarmee kon de zaak voor Pels vruchteloos voortduren. Deze voor Pels lastige periode laat zien dat het welzijn van de commissaris afhankelijk was van de welwillendheid van de Staten van Holland en Amsterdam.

Naast de Staten-Generaal, de Staten van Holland en de stad Amsterdam waren er echter nog een andere partij die invloed kreeg op de Staatse diplomatieke en consulaire benoemingen rond de Oostzee.

⁸¹ Paulus Pels aan Staten-Generaal 19 september 1646, NA, SG, .01.02, inv. nr. 7313.

⁸² Volgens De Bye begaf Pels zich op glad ijs toen hij namens enkele Hollandse schippers en kooplieden te Danzig schulden probeerde te vorderen op de Zweedse resident in de Republiek, Pieter Spierinck. Hij verzocht de Staten-Generaal om commissaris Pels te vermanen 'eenige schippers ende coopluyden (...) aen te stoocken, ende deselve te comploteren'. Het conflict ontstond toen Spierinck en zijn broer Isaac er tijdens de sluiting van het verdrag tussen Zweden en Polen van 1636 in waren geslaagd hun conflict met Danzig over de nalatenschap van hun oom in hun voordeel te beslechten. Volgens Pels hadden enkele Hollandse schippers en kooplieden (die nog een aandeel hadden in de voorheen door het Danziger stadsbestuur geconfisqueerde erfenis) zich tot hem gewend om de schulden op de gebroeders Spierinck te verhalen. Volgens hem had Isaac Spierinck tijdens de delegatie van 1636 een beroep op hem gedaan om samen met de Franse ambassadeur d'Avaux en de Staatse delegatie zijn 'Dansicker saecke te recommanderen'. Deze zouden dan samen met het traktaat worden geregeld. Pels had hier mee ingestemd met de 'utdruckelijcke beloften dat soo wanneer hij heere Isaac van sijn gepretendeert capitael der voors. pretensie quame satisfactie te becomen, hij als dan de onschuldige gerepresalieerde hun capitael vande affgenomen goederen oock wederom soude uutkeeren'. De Zweedse resident, nog zijn broer, gaven volgens Pels nadien echter blijk de andere betrokkenen hun aandeel in de erfenis te willen betalen. Klacht van de Bye bij resolutie 21 september 1646, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 3205, ff. 526-527; voor de verdediging van Pels: Pels aan Staten-Generaal 9 november 1646, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7313.

⁸³ Pels aan Staten-Generaal 12 oktober 1646, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7313.

⁸⁴ Resoluties Staten van Holland 20 juli en 5 oktober 1646, NA, StvH, 3.01.04.01, inv. nr. 79, ff. 249 en 322.

2.2 Vertegenwoordigers aan de Oostzee en de opkomst van de ‘Directeuren der Oostersche Handel en Reederijen’

De Staten-Generaal had sinds de Opstand het hoogste gezag over alle buitenlandse betrekkingen verkregen. Dit verschafte de Generaliteit de macht om handelscompagnieën te octrooieren en bijgevolg had zij dus ook in theorie het hoogste gezag over dezelfde compagnieën. Tegelijkertijd was er gezien het onlosmakelijke verband tussen economie, handel en oorlog, ook de invloed van de compagnieën in het Staatse diplomatieke systeem. In de Republiek waren de grote (geoctrooierde) handelscompagnieën nauw verbonden met de Staatse diplomatieke delegaties en vertegenwoordigers. Dit gold voor de VOC, de WIC, maar ook voor de Levantse Handel. Zo stonden al vanaf de eerste helft van de zeventiende eeuw meerdere Staatse commissarissen en consuls in Frankrijk, Zuid-Europa, Turkije en Noord-Afrika ten dienste van de Levantse Handel.⁸⁵ Behalve officiële aanstellingen, waarbij de compagnieën meewerkten aan of verantwoordelijk waren voor de betaling en uitrusting van de diplomatieke en consulaire vertegenwoordigers, ging het vaak om officieuze informanten, al dan niet afkomstig uit de Republiek.⁸⁶ Voor sommige gebieden, bijvoorbeeld waar het de Zuid-Europese en Levantse handel betrof, was het om praktische dan wel politieke redenen vrij gangbaar om van lokale Venetiaanse, Engelse, Italiaanse, Franse of andere vreemde kooplieden gebruik te maken.⁸⁷ Het laat zien dat in het consulaire systeem ‘nationale’ motivaties niet bepalend waren. Meer waren het persoonlijke, praktische en economische verbanden die de diplomatieke gebruiken, naar de dagelijkse praktijk, vormden. Zelfs tot in de achttiende eeuw was het gebruik van vreemde kooplieden, informanten, of anderszins, een veelvoorkomend gebruik.⁸⁸ In het geval van het consulaire netwerk rond de Oostzee was de praktijk echter anders; de Republiek lijkt in het geval van de Poolse en Baltische handel weinig gebruik te hebben hoeven maken van vreemde kooplieden of informanten. Daar beschikte zij immers over een wijdverspreid netwerk van kooplieden. Wat was in dit verband de invloed van de participanten in de Oostzeehandel op de organisatie van de Staatse diplomatie? En had ook Dirk van Domburg hiermee te maken?

⁸⁵ Schutte, *Repertorium*, 57-58, 122-124, 232, 302-309, 332, 343, 361 en 433-463.

⁸⁶ Een voorbeelden zoals die in het *Repertorium* van Schutte te vinden is, was de reis van Willem Nieuwpoort op last van de VOC naar Engeland om zich, in verband met de Akte van Navigatie, aan te sluiten bij de extraordinaris delegatie van 1651. Nieuwpoort zou later ook onderdeel uitmaken van de daar op volgende delegatie naar Engeland (welke resulteerde in de vrede van 1654). Ook Johan Heinsius, later gouverneur van Suriname, was op zijn beurt zowel correspondent, agent, commissaris en onderhandelaar van de West-Indische Compagnie te Londen. Schutte, *Repertorium*, 94-98, 123.

⁸⁷ Consuls te Cyprus en Aleppo zijn slechts twee voorbeelden die in het overzichtswerk van Schutte terug te vinden zijn. Schutte, *Repertorium*, 347-352.

⁸⁸ Black, *A history of diplomacy*, 100-101.

Het belang van de Oostzeehandel was voor tijdgenoten wel bekend. De ‘moedernegotie’ was essentieel voor de gehele Europese handel en vormde de bron van bulkgoederen, zoals scheepsmaterieel, grondstoffen en granen.⁸⁹ De aard van deze goederen bepaalden het aanzien en de organisatie van de Oostzeehandel, met als gevolg dat deze enigszins een andere route heeft afgelegd dan de Zuid-Europese en Atlantische handel. Dit had indirect ook grote gevolgen voor de aard en het aanzien van de consulaire gebruiken die de Republiek er ontwikkelde. De handel was moeilijk van hogerhand te structureren. Productie van graan was niet aan een bepaald gebied gebonden, zij leende zich daarom in het geheel niet voor monopolisme.⁹⁰ De Baltische en Poolse graanhandel was een lucratieve handel, die op individuele basis door veel kleine handelshuizen werd gevoerd.⁹¹ Voor het Staatse diplomatieke en consulaire systeem in het Oostzeegebied had dit tot gevolg dat er geen grote georganiseerde partijen waren welke een rol speelde vergelijkbaar met die van de grote geötrooieerde compagnieën in de Atlantische en Aziatische handel.

Dit wil echter niet zegen dat het Oost-Europese diplomatieke en consulaire netwerk hierdoor achtergesteld of minder werkbaar was. Juist bij delegaties naar Noord- en Oost-Europa kon de Republiek putten uit een uitgebreid netwerk met kennis van de lokale taal, netwerken en gebruiken. Dit was overigens essentieel aangezien deze gebieden voor velen nog grotendeels ‘vreemd’ en ‘exotisch’ aandeden, in het bijzonder Rusland. Een voorbeeld hiervan is de delegatie naar Moskou onder leiding van Koenraad Klenk. Klenk was door de Staten van Holland en raadpensionaris Fagel voorgedragen om in 1675 af te reizen naar het Rusland van tsaar Aleksei Mikhailovich (r. 1645-76) (dat toen aan het begin stond zich aan te sluiten in de politieke en diplomatieke sfeer van de Europese mogendheden). Behalve gedeputeerde van Holland in de Staten-Generaal stond Klenk aan het hoofd van de succesvolle handelscompagnie die al onder zijn vader een leidende positie had ingenomen in de handel met Rusland en Archangel.⁹² Uit het artikel van Kees Boterbloem blijkt dat het Klenks kennis van de taal, cultuur en gebruiken was die in hoge mate het succes en aanzien van de delegatie hebben bepaald.⁹³

⁸⁹ Milja Tielhof, ‘De vijf levens van de moedernegotie’, *Amstelodamum* 95 (2003) 51-81, aldaar 51-56; J.C.A. Schokkenbroek, ‘Source ende wortel van de notabelste commercie’. *Nederland en de Oostzeehandel Spiegel historiael* 34:1 (1990) 35-40, aldaar 36-37.

⁹⁰ Milja Tielhof, ‘The mother of all trades.’ *The Baltic grain trade in Amsterdam from the late 16th to the early 19th century* (Leiden, Bosten en Köln 2002) 117-121, 141; Rusland speelde, in de lijn van de ambitieuze economische politiek van tsaar Peter de Grote, wel even met dit idee. Maar het plan om de graanuitvoer in handen van het hof te brengen had weinig kans van slagen. Eekman, ‘Seven years with Peter the Great’, 210.

⁹¹ Tielhof, *Mother of all trades*, 141.

⁹² Kees Boterbloem, ‘Russia and Europe: The Koenraad van Klenk embassy to Moscow (1675-76)’, *Journal of Early Modern History* 14 (2010) 187-217, aldaar 199-200.

⁹³ Directe aanleiding van de delegatie (en die van de Deense daar aan voorafgaand) was de zoektocht naar nieuwe bondgenoten tegen Zweden en Frankrijk, een poging de ‘balance of power’ in Europa te bewaren.

Herhaaldelijke oorlogvoering zorgde er aan het einde van de zeventiende eeuw voor dat de Oostzeehandel onder grote druk kwam te staan. Kapers maakten in deze periode een opmars en verstoorden, samen met de gebruikelijke visitaties, de voordien relatieve veiligheid van de Noord- en Oostzee. Van alle kapers is de Duinkerke Jean Bart, in dienst van Frankrijk, wel de bekendste. Met name op hem (hij overleed in 1702) werd, veelal zonder succes, door Engeland en de Republiek jacht gemaakt.⁹⁴ Dit was de periode dat er in het diplomatieke en consulaire netwerk van de Republiek rond de Oostzee een derde partij tot ontwikkeling kwam: de ‘Directie van de Oostersche Handel en Rederijen’ (DOHR).⁹⁵ In 1689, twee jaar in de Negenjarige Oorlog (1688-1697), waren ‘de gecommiteerde tot verzoek van het convoy’ in het leven geroepen. Hierin legden enkele, door de kooplieden uit hun midden verkozen, vertegenwoordigers zich toe op het aanvragen van konvooien bij de Admiraliteit van Amsterdam.

Naast de toegenomen onveiligheid van de Noord- en Oostzee, was ook een afname van het politieke en financiële draagvlak een reden voor de kooplieden om zich te verenigen.⁹⁶ Vanaf 1704 maakte het tijdelijke ‘ad hoc’ karakter van ‘de gecommiteerde tot verzoek van het convoy’ plaats voor een blijvende organisatie in de vorm van de DOHR.⁹⁷ De initiële functie van de Directie werd uitgebreid met de voorlopig belangrijkste taak: de organisatie en het onderhoud van de Amsterdamse korenbeurs. De groeiende inkomsten van de DOHR, wat voornamelijk te danken was aan het lastgeld dat vanaf 1710 op permanente basis aan de Directie moest worden afgedragen, zorgden ervoor dat de invloed en reikwijdte van de organisatie zich verder kon

Voor met name Amsterdam en Holland, waren er echter ook andere belangrijke successen te behalen. Het behoud van de status-quo voor de Hollandse handel op Archangel en Moskou was voor Amsterdam en Van Klenk belangrijk. Deze diplomatieke ‘successen’ waren mogelijk zelfs het hoogst haalbare en in die zin kan gesproken worden van een bevredigend resultaat. Boterbloem, ‘The Coenraad van Klenk embassy’, 195-217.

⁹⁴ Getracht werd, veelal zonder succes, de graanschepen die Jean Bart in Franse dienst naar Duinkerken bracht te blokkeren. Jean Bart slaagde er op zijn beurt wel in vele Hollandse en Engelse schepen buit te maken. J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche zeevezen* III (2de druk; Haarlem 1860) 263-265, 337-339, 403-417.

⁹⁵ De volgende paragraaf is voornamelijk gebaseerd op: J.R. Bruijn, ‘In een veranderend perspectief: het ontstaan van directies voor de vaart op de Oostzee, Noorwegen en Rusland’, *Tijdschrift voor zeegegeschiedenis* 9: themanummer (1990) 15-25; Tielhof, *Mother of all trades*, 220, 228-246; De inventaris van het archief van de DOHR geeft een uitgebreide beschrijving van onder andere het bestuur, financiën, een lijst met directeuren en de activiteiten van de organisatie vanaf haar oprichting tot in de negentiende eeuw. *Archief van de Directie van de Oostersche Handel en Rederijen*. I.H. van Heeghen, Stadsarchief Amsterdam, Inventaris nr. 78 (z.p. (Amsterdam) z.j.), 1-6, 11-12.

⁹⁶ De Admiraliteiten moesten om geld concurreren met het leger en tegelijkertijd een groter gebied verdedigen. De maritieme conflicten zouden zich daarnaast voor een groot deel ook in de Zuid-Europese zeeën afspelen wat de aandacht voor de beveiliging van de Noord- en Oostzee verder beperkte. Bruijn, ‘In een veranderend perspectief’, 15-19.

⁹⁷ In het archief zijn lijsten gevonden met enkele tientallen namen. Deze naamlijsten zijn opgesteld tijdens de verkiezingen van de eerste gecommiteerden. SA, DOHR, 78, inv. nr. 14.

ontwikkelen. Zo besloot de Directie tussen 1729 en 1731 de protestantse kerk van de Hollandse handelsgemeenschap te Riga te subsidiëren.⁹⁸

Wat was daarbij de betrokkenheid van de Directie bij de plaatselijke Staatse commissarissen? Betekende de verdere ontwikkeling van de DOHR ook een groeiende betrokkenheid bij de benoeming van de commissarissen en het Staatse diplomatieke en consulaire netwerk? De benoeming van Dirk van Domburg viel, wat dit betreft, in een tussenfase. De Directie had in 1697 simpelweg nog niet de politieke invloed en organisatie die zij de komende jaren zou ontwikkelen. Het was in de periode dat Van Domburg in Danzig verbleef dat de Directie zich echter wel verder ontwikkelde. Zo zal ook de commissaris, hoewel er in dit geval helaas weinig specifiek bronmateriaal voor handen is, steeds vaker met de DOHR van doen hebben gehad. De eerste sporen in de archieven van deze ontwikkeling zijn met betrekking tot de benoeming van enkele inspecteurs in 1713. Zij moesten tijdens de (vermeende) pestepidemie de herkomst en mogelijke besmetting van vrachten in alle Baltische en Poolse havens controleren. De Directie had zich op dat moment ontwikkeld tot het vertegenwoordigende orgaan van de Oostzeehandel en speelde daardoor een belangrijke rol bij de benoemingen. Dit blijkt onder andere uit een brief van de Staatse resident aan het Russische hof Jacob de Bie (Van Domburgs schoonzoon) aan Johannes van Droogenhorst, één van de directeuren van de DOHR. Hierin vraagt De Bie aan de Directie hem 'gekent [te] houden in het aanstellen van de commissarissen in Riga, Revel en elders'.⁹⁹ Hij verzette zich daarmee tegen de benoeming van Diderick Timmerman 'die een slaaf is van [den¹⁰⁰] vorst Menchikow en bij gevolg onsen handel drukt so veel mogelijk'.¹⁰¹ Blijkbaar

⁹⁸ Tielhof, *Mother of all trades*, 246; De kerkenraad van Riga aan de Directie, SA, DOHR, 78, inv. nr. 411; In Danzig was er naast de lutherse ook een aanzienlijke protestantse gemeenschap, waaronder de Hollandse gemeenschap. Zij hielden dienst in de Sint Elizabeth kerk die gelegen was naast de stadmuur in het westen van de 'Oude stad' (zie bijlagen II).

⁹⁹ De brief is niet gedateerd. In de inventaris is aangegeven dat deze in ieder geval van na 1710 moet zijn. Uit de inhoud is echter op te maken dat deze geschreven moet zijn na de zinking van vijf Staatse fregatten in 1713 voor de kust van Helsingfors (de brief werd overgebracht door de schipper Jan Abrants, welke leiding gaf aan één van deze vijf schepen en het ongeluk had overleefd). Ook is uit de brief op te maken dat de benoeming van de inspecteurs naar de Oostzeehavens, door de Generaliteit geresolveerd op 24 maart, reeds had plaatsgevonden. De brief zal dus waarschijnlijk enkele weken na 24 maart door de resident zijn verstuurd. De Bie aan Van Droogenhorst, SA, DOHR, 78, inv. nr. 395; De Bie zou zich nog lang met de nasleep van het ongeluk voor Helsingfors bezighouden. Eekman, 'Seven years with Peter the Great', 213-214.

¹⁰⁰ Gezien het handschrift waarschijnlijk een samentrekking van 'den', mogelijk 'ch' of (minder waarschijnlijk) 'eh'.

¹⁰¹ De Bie doelde hier op Aleksandre Danilovich Menshikov (1673-1723), favoriet van tsaar Peter de Grote. Menshikov werkte zich onder tsaar Peters regering op van eenvoudige soldaat tot adjudant, generaal en uiteindelijk gouverneur-generaal van respectievelijk Ingermanland, Estland en Lijfland. Hij kreeg bovendien de verantwoordelijkheid over de 'tsarevich' (aanduiding vergelijkbaar met het franse 'dauphin'). Tijdens het bestuur van Catharina I breidde hij zijn macht verder uit totdat zijn rivalen besloten een einde te maken aan zijn dominante positie aan het Russische hof (Menshikov probeerde zijn dochter

waren de directeuren van de DOHR dus op dat moment een belangrijke partij bij het voordragen van kandidaten en de benoemingen tot dergelijke functies!

We moeten De Bie's houding en kwalificatie ten aanzien van Timmerman plaatsen in het licht van de verovering van Riga door het Russische leger in 1710.¹⁰² Aleksandre Danilovich Menshikov, favoriet van de tsaar, had daarbij diverse van zijn 'creatures' op belangrijke posities aangesteld, met als gevolg corruptie en een ongunstig handelsklimaat voor de plaatselijke Hollandse gemeenschap.¹⁰³ Sommigen van hen, waaronder de familie Metsue von Danenstern wisten echter van de situatie te profiteren, in dienst van Menshikov hoefden zij geen tol te betalen en konden zo de handel naar hun hand zetten.¹⁰⁴ Volgens De Bie had ook Timmerman ten koste van de andere kooplieden van de machtswisseling gebruik weten te maken. Uit de brief blijkt naaste zijn afkeer tegen types als Timmerman dat de resident eigenlijk betrokken willen zijn bij de benoemingen van de inspecteurs, in plaats van dat de Directie hun eigen voorkeurskandidaten naar voren had geschoven: 'want mij dunckt billijck te sijn, dat diegeene, die de moijte en last hebben van eene saake, ook t'plaisir en nut toekomt'.¹⁰⁵ De begunstiging van bekenden met dergelijke benoemingen werd door De Bie dus gezien als een privilege, iets waar hij graag zelf een hand in had. Nu was het echter de Directie die in Amsterdam over de benoemingen besloot.

Anna aan Peter Alekseevich, kleinzoon van tsaar Peter I, te verbinden). Hij was een niet onomstreden figuur in de Russische politiek, zo is hij verscheidene malen beschuldigd van corruptie. Tot zijn verbanning had hij echter altijd een invloedrijke positie weten te behouden. Paul Bushkovitch, *Peter the Great. The struggle for power, 1671-1725* (Cambridge 2001) 213-294; Idem, *Peter de Great* (eerste paperbackeditie; Oxford 2003) 102-129, 131-135, 146-157; Eekman, 'Seven years with Peter the Great', 217-222; Diderick Timmerman is waarschijnlijk dezelfde als 'Dirk' of 'Didrich' Timmerman woonachtig in Riga in 1710. Procuraties aan Timmerman, SA, toeg. not. arch., 30452, inv. nr. 649, Riga.

¹⁰² Riga was in 1710 door de Russen ingenomen. Het provinciale gouvernement, de 'guberniya', moest vanaf dat moment verantwoording afleggen aan de door de tsaar aangestelde gouverneur-generaal. *Baltic connections. Archival Guide to the maritime relations of the countries around the Baltic Sea (including the Netherlands) 1450-1800 I, Denmark, Estonia, Finland, Germany* (Leiden 2007) 849-850.

¹⁰³ Bushkovitch, *Peter the Great. The struggle*, 312-313; Eekman, 'Seven years with Peter the Great', 207-208.

¹⁰⁴ De rijke familie Metsue van Danenstern is ook terug te vinden op de lijst van participanten in de Oostzeehandel van 1704. De vader Ernst Metsue verbleef in Riga en deed daar dienst als Menshikovs factor, zijn zoon Gijsbert woonde in Amsterdam. Procuratie van Gijsbert Metsue aan Ernst Metsue 2 april 1708, SA, toeg. not. arch., 30452, inv. nr. 649, Riga; Testament van Gerrit van Acker 27 februari 1705, Ibidem; Akte 31 oktober 1704, Ibidem; Akte 28 november 1703, Ibidem; De Engelse envoyé John Robinson hield na berichten van enkele Engelse kooplieden de bewegingen van deze Ernst Danenstern in de gaten. Ook toen Riga onder de Zeedse kroon viel was Ernst Metsue van Danenstern een aanzienlijk koopman met contacten aan het hof. Danenstern reisde in 1704 naar het Zweedse hof om beslag te laten leggen op enkele Engelse eigendommen i.v.m. de beslaglegging van zijn eigen schepen door de Engelse marine. Tijdens deze reis bracht hij ook Robinson persoonlijk een bezoek en bood hem aan de scheepsmasten die Robinson voor de Engelse vloot wilde vergaren te regelen. Dit bezoek lijkt Robinson enigszins gunstig te hebben gestemd en hij lijkt er niet zo zeer meer op tegen dat Danenstern zijn door Engeland gekeerde schepen zou mogen terugvorderen. Robinson aan Harley 12 januari, 6 februari en 1 maart 1704, NAUK, PaS, SP 88:16, ff. 1-2, 32-33, 46-49.

¹⁰⁵ De Bie aan Van Droogenhorst, SA, DOHR, 78, inv. nr. 395.

Zijn beroep op Johannes van Droogenhorst had echter niet het gewenste resultaat, mogelijk kwam dit doordat De Bie, zoals hijzelf in de brief schreef, ‘het geluk niet hebbe van U ed. bekennt te sijn’.¹⁰⁶ Timmermans kon op meer instemming van de Directie rekenen.¹⁰⁷ Zo zeer zelfs, dat zij hem in 1716 bij de Staten van Holland voordroegen voor een commissarisschap te Riga, een aanstelling die op dat moment nog niet bestond.¹⁰⁸ Gezien de recente machtsovername van de stad door Peter de Grote en de daaruit voortkomende problemen voor de kooplieden, drong de DOHR er bij de Staten van Holland op aan om ook in deze havenplaats een commissaris te vestigen. Het aantal Hollandse schepen dat op de stad voer was groot en de kooplieden aldaar zouden dus gebaat zijn bij de aanstelling van een commissaris. Zich wel bewust dat er weinig animo bij de Staten-Generaal was om de generale lasten verder te verhogen, benadrukte de Directie dat aan de benoeming voor de Generaliteit geen financiering verbonden was. Timmermans wilde zelfs zonder traktement benoemd worden, zolang hij maar ‘met behoorlijke commissie wierde voorsien’.¹⁰⁹ Blijkbaar hoopte hij op een andere manier voordeel te halen uit zijn benoeming.

Het commissariaat te Riga is niet tot stand gekomen, maar de brief van Jacob de Bie en de poging van de Directie om een nieuw commissariaat in Riga te vestigen tonen wel aan dat de DOHR zich in deze periode ontwikkelde tot de primaire vertegenwoordiging van geïnteresseerden in de Poolse en Baltische handel. De Bie richtte zich in dit verband tot Van Droogenhorst in de hoop dat de kosten die zijn schoonvader tijdens de pestepidemie, met het uitgeven van de ‘gesontbrieven’ had gemaakt, alsnog zouden worden gecompenseerd:

“Voorwaar, mijn heer, het soude eene harde saake zijn indien dh^r Bleijswijck in een jaar 10.000 gld sonder gevaar of moeijte in de sack kan steeken en een ander [Van Domburg] diergelijcke fonctie en bedieninge met gevaar en onkosten soude moeten gedaan hebben. Want ik kan U. Wel. E^d wel verklaare dat ik over de drie hondert gld in Koningbergen en Elbing hebbe moeten betaalen aan die geene [Mathijs van Collen en

¹⁰⁶ *ibidem*.

¹⁰⁷ Diderik Timmerman was koopman te Riga. Vanaf 1709 trad hij daar veel op in naam van Amsterdamse kooplieden bij de inning van schulden en de afwikkeling van testamenten. Akte 28 november 1703, SA, toeg. not. arch., 30452, inv. nr. 649, Riga; Akte 31 oktober 1704, *Ibidem*; Procuratie van Peter de Wolff en Daniel Crellius aan Timmerman 22 maart 1709, *Ibidem*; Procuratie van Govert Lups en zonen aan Timmerman 11 september 1710, *Ibidem*; Procuratie van Margaretha Otertug en Lucas Slijp aan Timmerman 19 november 1710, *Ibidem*; Govert Lups en Jan Langerak zijn terug te vinden op de namenlijst ter gelegenheid van de verkiezing van de directeuren van de DOHR van 1704. SA, DOHR, 78, inv. nr. 13 en 14.

¹⁰⁸ Resolutie van de Staten van Holland 17 juni 1716, StvH, 3.01.04.01, inv. nr. 150, f. 413.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

Lodewijk Rumpff] die de passen op ordre en commissie van mijn Z^e schoonvader hadden uijtgedeelt.”¹¹⁰

Ook Van Domburg onderhield, ondanks dat de DOHR niet zijn primaire broodheer was, contacten met de Directie. Toen het conflict tussen de Pruisische en Poolse postmeesters de correspondentie tussen Amsterdam, Polen en de Baltische staten verstoorde zorgde de commissaris er bijvoorbeeld voor dat de post van de directeuren via alternatieve routes hun bestemming alsnog bereikten. De correspondentie van de Directie werd naar Danzig gestuurd en van daar door Van Domburg verder verzonden.¹¹¹ Ook informeerde hij de directeuren over de oorzaken van het conflict tussen de postmeesters, hoe hij daarop had gereageerd, zijn correspondentie hierover met de Generaliteit en wat er te verwachten viel over het verdere verloop van de affaire.

De DOHR belichaamde dus al in 1710 in principe de Oostzeehandel. Maar op een belangrijk punt verschilden zij echter met de VOC en de WIC. De DOHR kan, gezien het individuele karakter van de gehele Oostzeehandel, in essentie helemaal geen handelscompagnie genoemd worden. De Directie was en bleef een bundeling van krachten, een representatief orgaan van de vele kleine en grote individuele reders en handelshuizen.¹¹² Zij waren maar om één reden, de continue en steeds verdere versterking van de handel, nader tot elkaar gekomen. Net als dat de aard en organisatie van de Oostzeehandel van invloed waren op de relatief late vorming van de DOHR, zo bepaalden zij ook in grote mate het aanzien van het commissarisschap van Van Domburg. Met welke intenties was de nieuwe commissaris naar Polen vertrokken? En was hij in staat om een positie van invloed in Danzig te verwerven waarvan zowel hij als de Hollandse gemeenschap kon profiteren? Welke factoren waren bepalend, dan wel beperkend, voor zijn activiteiten? Meer specifiek: binnen welke marges was hij in staat de positie van de Hollandse gemeenschap te beschermen?

¹¹⁰ De Bie aan van Drooghorst, SA, DOHR, 78, inv. nr. 395.

¹¹¹ Van Domburg aan de Directie 13 maart 1710 met kwitantie, SA, DOHR, 78, inv. nr. 261.

¹¹² Dit blijkt nogmaals uit de brief aangaande de Russische dreiging voor Riga die aan de burgermeesters van Amsterdam werd gezonden. De brief werd niet namens ‘de DOHR’, maar door eenenveertig afzonderlijke Amsterdamse kooplieden die een interest hadden in Riga ondertekend. Brief namens de Amsterdamse geïnteresseerden aan de burgermeesters van Amsterdam, zonder datum, SA, DOHR, 78, inv. nr. 394.

H 3. Vijftien jaren in Danzig

De ervaringen van een commissaris aan de Oostzee

Van Domburg kwam begin december 1697 in Danzig aan. Hij vond de stad, zo schreef hij, in stilte ‘alsof den prince van Conti, noch Jan Bert noijt in den selve geweest waren’.¹¹³ Er werden voorbereidingen getroffen voor de viering van de kroning van Augustus Mocny van Saksen, waarbij voor de gelegenheid op het marktplein grote triomfbogen werden opgericht. Achteraf gezien was het stilte voor de storm. De komende decennia zou het Baltische gebied, Polen en de Oostzee het strijdtoneel zijn van de Grote Noordse Oorlog. Eind 1697 was dit natuurlijk nog niet te voorzien, Augustus II was verkozen tot nieuwe koning van Polen en dit moest gevierd worden. In Krakau werd een consilium opgericht, daar besloot men dat de schade die de Danzigers door Franse hand hadden geleden zou worden verhaald op alle Franse bezittingen.¹¹⁴ Tegelijkertijd moest er in Warschau een balans worden gevonden in deze nieuwe politieke situatie en kwam men bijeen om ‘een middel uijt te denken hoe haar gevoeghlijkst met den nieuwen Coning souden vereenigen sonder daarom te suppliceeren’.¹¹⁵

Toevalligerwijs viel de veranderende situatie samen met de komst van Van Domburg naar Danzig. Het credential dat hij daarbij van de Staten-Generaal meekreeg geeft echter vooral een beschrijving van zijn functie in algemene termen, namelijk ‘den dienst van onsen Staet ende die van onsen ingesetenen aldaar waartenemen, ende voorts te onderhouden de goede vrundtschap en correspondentie.’¹¹⁶ Als de commissaris al een specifieke opdracht heeft gehad dan is deze helaas niet bewaard gebleven. Wat het commissarisschap te Danzig precies inhield (welke taken Van Domburg vervulde voor de Hollandse gemeenschap, wat zijn relatie was tot het stadsbestuur en wat zijn persoonlijke ambities waren) zal dus moeten worden achterhaald aan de hand van de correspondenties die hij wekelijks naar de Generaliteit en Amsterdam heeft onderhouden.

¹¹³ Van Domburg aan de Staten-Generaal 7 december 1697, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325.

¹¹⁴ Veel Danziger schepen waren in de voorgaande periode in het Kanaal ten prooi gevallen aan met name Franse en Engelse kapers. Het betrof hier waarschijnlijk de twaalf schepen die gedurende de vijf voorafgaande jaren gekaapt waren. Jerzy Litwin, ‘Danzig, havenstad aan de Oostzee’ in: Remmelt Daalder, Els van Eyk van Heslinga en J. Thomas Lindblad ed., *Goud uit Graan. Nederland en het Oostzeegebied 1600-1850* (Zwolle 1998) 109.

¹¹⁵ Van Domburg aan Staten-Generaal 7 december 1697, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325.

¹¹⁶ Het was een vrij abstracte omschrijving die niet nader werd gedefinieerd. De benoeming van de nieuwe commissaris lijkt niet te zijn aangegrepen om het commissarisschap te herdefiniëren, bijvoorbeeld door het verhogen van zijn diplomatieke status naar resident of consul. Het originele credential was in het Nederlands opgesteld en bevindt zich in het Rijksarchief Gdansk. Geloofsbrief voor Dirk van Domburg 7 maart 1767, Gdansk Archiwum Państwowe [Statenarchief van Gdansk](StvGd), Akta miasta Gdansk-Dyplomacy i koresponcja (Dypl.Kor.), nummer toegang 300:53, Niderlandy 1679-1714, inv. nr. 800, f. 115; Ook te vinden in de Liassen Polen. Geloofsbrief voor Dirk van Domburg 7 maart 1697, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325.

Vaak waren commissarissen, residenten en consuls de enige formele vertegenwoordiging voor vreemde kooplieden die zich in een omgeving bevonden waar zij meestal buiten de burgerlijke privileges en wettelijkheden stonden. Allereerst moet daarom gekeken worden naar de opbouw van de Hollandse handelsgemeenschap, wie er deel van uitmaakten en wanneer zij zich tot de commissaris richtten.

3.1 De Hollandse gemeenschap te Danzig.

De Hollandse gemeenschap te Danzig vond zijn oorsprong in de graanhandel tussen het Oostzeegebied en de West-Europese markten. In de zestiende eeuw was het aandeel van de Hollandse steden, en dan met name de Amsterdamse stapelmarkt, in het transport van bulkgoederen zo sterk toegenomen dat de voorheen centrale positie van de Hanze werd overgenomen.¹¹⁷ Zo waren op het hoogtepunt van de Baltische handel, in de eerste helft van de zeventiende eeuw, van elke tien schepen die op Danzig voeren zes tot negen in Hollandse handen.¹¹⁸ Gelijk met deze groei ontwikkelde zich ook de organisatie van de handel. In plaats van seizoensmatige migratie nam de behoefte aan permanente representatie en organisatie toe. Zo ook in Danzig, steeds meer kooplieden vestigden zich (semi)permanent in de belangrijkste graanexporterende haven van de regio.

Niet enkel in het Baltische gebied, maar overal in Europa, was de vorming van dit soort handelsgemeenschappen waar te nemen. Deze zogenoemde 'handelskoloniën' vormden daarbij de schakel tussen de aanvoer van producten, grondstoffen, lokale contacten en de internationale markt. Wat opvalt is dat deze gemeenschappen bestonden bij gratie van de handel en de bereidheid van overheden om de vreemde kooplieden te tolereren. Gevolg was dat de handelskoloniën, als het ondernemingsklimaat veranderde of de tolerantie van de overheden ten aanzien van de buitenlandse kooplieden afnam, een sterk verloop kende.¹¹⁹ Vooral wanneer staten een meer agressieve mercantilistische economische politiek gingen voeren had dit directe gevolgen voor de omvang van de buitenlandse gemeenschappen. De Oostzeehandel maakte echter een essentieel onderdeel uit van de Europese economie en met name de Amsterdamse en Danziger handel waren zo zeer van elkaar afhankelijk dat het geen verbazing wekt dat de Hollandse handelsgemeenschap daar, in tegenstelling tot vele andere, een vrij permanente basis

¹¹⁷ Litwin, 'Danzig', 99; Schokkenbroek, 'Source ende wortel', 35-36; Tielhof, 'De vijf levens van de moedernegotie', 55-60.

¹¹⁸ M. Bogucka, 'Dutch merchants', 19.

¹¹⁹ Veluwenkamp vergeleek de eigenschappen van enkele van deze gemeenschappen verspreid over Europa. Veluwenkamp, 'Merchant colonies', 142-164.

genoot.¹²⁰ Dit weerspiegelde zich in de langdurige aanwezigheid van de Staatse commissarissen. Vanaf de eerste helft van de zeventiende eeuw konden zij onafgebroken in de stad resideren.¹²¹

De handelsgemeenschap die Van Domburg vertegenwoordigde was geen homogeen gezelschap. Meestal wordt er in de literatuur een onderscheid gemaakt tussen de zelfstandige kooplieden, die *compagnon* waren in (meestal kleinere) koopmanschappen, en anderzijds de zogenaamde agenten, ‘factoors’, ook wel ‘brookers’ (of ‘broeckers’), die tegen een bepaald percentage van de winst als tussenpersoon fungeerden.¹²² Van de totale omvang van de gemeenschap zijn geen concrete aantallen bekend. Ook Van Domburg heeft in zijn correspondentie nooit een exact aantal genoemd. De bestaande gegevens zijn fragmentarisch en maken meestal geen onderscheid tussen diegenen die permanent dan wel tijdelijk in de stad verbleven. Waarschijnlijk ging het om vele tientallen tot enkele honderden personen. Specifieke aantallen blijven bedrieglijk en weerspiegelen vaak slechts een momentopname.¹²³ Kortom, het is zinvoller om uit te zoeken wie deel uitmaakten van de Hollandse handelsgemeenschap en hoe zij zijn terug te vinden in de correspondentie van de commissaris, dan de exacte omvang ervan te bepalen.

3.1.1 Met de ‘Goudkorn’ en ‘Arke Noe’: de Schippers

Het overgrote deel van de Hollandse gemeenschap vormden de schippers en het scheepsvolk. Zij deden Danzig tijdens het handelsseizoen *en masse* aan, om vervolgens weer terug te varen naar Amsterdam, of, op zoek naar betere prijzen en ladingen, door te varen naar andere havens in de buurt. Vanaf het begin van de zeventiende eeuw was de concurrentiepositie van de Hollandse schippers zo sterk gestegen dat de Danziger vloot bijna geheel verdrongen werd.¹²⁴ Deze voorsprong bleef lange tijd gehandhaafd. Ter indicatie: volgens Van Domburg lagen er in maart 1699 ten minste 33 Hollandse schepen bij Danzig, enkele maanden later hadden al 80 Hollandse

¹²⁰ In dit verband moet echter ook de positie van Danzig als ‘vrije’ stad en haar politiek bestuurlijke opbouw betrokken worden. Tussen de Danziger burgers en Hollandse kooplieden was een synthese van wederzijdse afhankelijkheid ontstaan die zonder directe vorstelijke inmenging, bijvoorbeeld door een sterk mercantilistische politiek, vrij duurzaam en onbetwist bleef.

¹²¹ Schutte, *Repertorium*, 225 e.v.

¹²² Bogucka, ‘Dutch merchants’, 20-24; Tielhof, *Mother of all trades*, 166, 168-169.

¹²³ Bogucka noemt voor de eerste helft van de zeventiende eeuw aantallen tussen de 300 Nederlandse calvinisten in 1618, en 75 personen aan het eind van jaren 1640. Probleem is echter dat het aandeel van mennonieten in de Oostzeehandel relatief groot is en de vraag is of gegevens over het aantal calvinisten representatief is voor bepaling van de grote van de Nederlandse gemeenschap op een bepaald moment. Bogucka, ‘Dutch merchants’, 22.

¹²⁴ Bogucka, ‘Dutch merchants’, 19.

schepen de stad bezocht.¹²⁵ Zelfs in een slecht handelsjaar als 1713 verscheepten zij in totaal ongeveer 29.000 last aan granen, erwten en andere goederen naar Amsterdam. Uitgaande van een gemiddeld laadvermogen tussen de 180 en 200 last zullen er in dat jaar waarschijnlijk 160 a 130 schepen in Danzig zijn geweest.¹²⁶ Ter vergelijking, J.W. Veluwenkamp schatte dat er in de periode 1700-1721 gemiddeld 50 schepen per jaar van Archangel naar Amsterdam voeren.¹²⁷ Een groot verschil met Danzig, waar het volume van de handel zelfs in een matig handelsjaar beduidend hoger lag.

Opvallend is dat zeevaarders in vergelijking met de rest van de gemeenschap relatief vaak een beroep deden op het Danziger burgerschap, een verschijnsel dat zich met name in tijden van oorlog voordeed. Tijdens de Negenjarige Oorlog (1688-1697) bijvoorbeeld, vroegen meer dan zeventig van hen in een poging de kapingen en gevaren van de Noordzee te ontwijken het burgerschap aan.¹²⁸ De Oostzeevaart was sterk verbonden met de Zuid-Europese markten. Producten als wijn en zout werden in Frankrijk en het Iberisch schiereiland geladen om in de Baltische havens verkocht te worden.¹²⁹ Wanneer handel op vijandige havens voor de Hollandse schippers verboden was, bood het Danziger burgerschap uitweg.¹³⁰ Toch kon de vaart onder neutrale vlag niet altijd een uitweg bieden. In augustus 1689 bijvoorbeeld was er uit Danzig het verzoek aan de burgemeesters van Amsterdam gekomen om de vrijlating van enkele Danziger schepen. De schepen waren nadat zij in Franse havens hun ruimen hadden volgeladen in de Noordzee door Zeeuwse en Engelse commissievaarders in beslag genomen. Volgens Danzig vielen de schepen, gezien de neutraliteit van de stad, onder de vrije navigatie en was er dus geen grond om de goederen nog langer vast te houden. De reactie uit Amsterdam moet weinig hoopvol zijn geweest, sterker nog, de burgermeesters impliceerde dat Danzig zich voortaan beter

¹²⁵ Lijst met schepen bij correspondentie 1 april 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326; Lijst van schepen te Coningsberg, Braunsberg en Elbing bij correspondentie 16 mei 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326.

¹²⁶ In 1713 werd naast Haver, Mout, Gerst en andere producten meer dan 8000 lasten tarwe en 20.000 lasten Rogge uit Danzig naar Amsterdam gebracht. Lijst met havens en uitgevoerde granen in 1713, Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk [Bibliotheek der Academische Wetenschappen Gdansk] (BGd.), Zbiory Rękopisów [collectie bijzondere manuscripten](bijz.coll.), toegang Ms., inv. nr. 553, f. 8; Van Domburg gaf een beraming aan de Generaliteit van het aantal schepen dat op dat moment in Danzig lag, hij vernoemt daarbij het laadvermogen van elk schip. Verreweg de meeste schepen hadden een laadvermogen van 200 last. Van de 29 schepen hadden er 12 een laadvermogen tussen de 190 en 210 last. Eén schip had een lading van 240 lasten, er waren echter ook een aantal met een laadvermogen van slechts 70 en 90 last. Lijst met schepen bij correspondentie 1 april 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326.

¹²⁷ J.W. Veluwenkamp, 'Merchant colonies', 149-150.

¹²⁸ Tielhof, *Mother of all trades*, 172.

¹²⁹ Schokkenbroek, 'Source ende wortel', 36.

¹³⁰ Tielhof, *Mother of all trades*, 172-173.

geheel kon onthouden van handel op Frankrijk.¹³¹ Hoewel het Danziger burgerschap dus geen garantie bood voor een behouden vaart, is toch te zien dat in tijden van oorlog meer schippers zich lieten bijschrijven in de Danziger *Bürgerbücher*. Zij waren echter maar een fractie van het totale aantal schippers dat elk handelsseizoen op Danzig voer.¹³²

Schippers deden meestal een beroep op Van Domburg als zij in conflict kwamen met de pontkamer of de lichters die de goederen van en naar de schepen brachten. Gezien de constante drukte en verzanding van de haven lagen zij vaak noodgedwongen voor de rede aan de monding van de Weichsel (zie bijlage II). In dat geval was het nodig gebruik te maken van de zogenaamde lichters, of 'bordingen', die de goederen in en uit de schepen haalden en naar de haven transporteerden.¹³³ Probleem was dat de schippers er de voorkeur aan gaven om in de haven aan te leggen om zo de, in een machtig gilde verenigde, lichters te ontlopen. De schippers stonden machteloos tegenover gebruiken waarbij de lichters, in plaats van het aantal lasten, het aantal overslagen in rekening brachten. Daarbij beschuldigden zij de lichters ervan het onderhoud van hun schepen te verslonzen, waardoor deze slechts gedeeltelijk konden worden gevuld.

Andere steeds terugkerende klachten van de commissaris aan het adres van de magistraten waren de havengelden, de lage waterstand en de verzanding van de haven. De havengelden bestonden normaliter uit (onder andere) het havenmeestergeld, het loodsmangeld, het boomgeld, de pontkamerkosten, het baggergeld (wat in 1704 zo'n 7,5 gulden per last was), het overschietgeld en het vuurgeld voor de vuurtoren en lichtbakens langs de vaarroute. In het gunstigste geval kon

¹³¹ Burgermeesters van Amsterdam aan Danziger stadsbestuur 10 september 1689, StvGd, Dypl.Kor., 300:53, Amsterdam 1632-1700, inv.nr. 803, ff. 275-276. "Wij kunnen niet afwesen Uw Ed. Gr. Achtb. hierop in vrindnaburlijck antwoord toetevoegen dat wij niet liever zouden zien als dat hare stad in hare schipvaart en commercie, die met de onze zo veel gemeenschappelijck heeft, in alle veiligheid mocht werden gedreven; maer aengezien de Koningh van Vrancrijk op een ongehoorde wijze het vuur vanden oorlog niet alleen begonnen heeft te ontsteeken, maer dagelijks op een barbaersche wijs is continuerende de landen en steden alomme te verbranden en verwoesten. Zoo willen wij van Uwer Ed. Gr. Achtb. bekende bescheidenheid vertrouwen, dat sij voornemen vande Hooge Geallieerdens, om staende dezen oorlogh, geen commercio en navigatio uijt, en na Vrankrijk te dulden van wie het zoude mogen wezen, zullen prijsen als zijnde een vande bequaemste middelen om die majesteit te eerder tot reden te brengen, en alsoo een spoediger openingh voor de vrije navigatie en commercie int generael te verkrijgen."

¹³² De meeste schepen waren eind november vertrokken voordat de rede en de Weichsel last kregen van ijsvorming en de stad onbereikbaar werd. Aangezien dan ook de aanvoer van goederen uit het achterland stagneerde was dit tevens het moment waarop de pontkamer meestal gesloten werd (afhankelijk van de voorraad graan in de stad). Van Domburg aan Staten-Generaal 21 november 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327.

¹³³ William Bromley, *Several years travels through Portugal, Spain, Italy, Germany, Prussia, Sweden, Denmark and the United Provinces. Performed by a Gentleman* (London [Printed for A. Roper, at the Black Roy, R. Basset at the Mirre in Fleet-street, and W. Turner at Lincolns. Inn Back Gate] 1702), 236-238. [Eighteenth Century Collections Online](#), Gale, Universiteitsbibliotheek Leiden. 25-12-2011; Van Domburg aan Staten-Generaal 4 april 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328; Van Domburg aan Staten-Generaal 12 april, Ibidem; Litwin, 'Danzig', 100-101.

de commissaris er dan voor zorgen dat een aantal gecommiteerden uit het stadsbestuur werden gekozen om zich over de kwestie te buigen.¹³⁴

In 1699, een jaar na Van Domburgs komst in Danzig, stapelde dergelijke problemen zich volgens Van Domburg op. Er was in Europa een tekort aan graan ontstaan wat de prijzen in Danzig enorm had doen stijgen. Daarbij werden er door Danzig, Elbing, Koningsberg en Braunsberg limieten gesteld aan de uitvoer. Tegelijkertijd was het waterpeil in de haven sterk gedaald waardoor zij zelfs voor onbeladen schepen te ondiep was. De schippers waren hierdoor genoodzaakt wederom extra kosten te maken voor het gebruik van de lichters:

“behelfende de bevordering van eenige schepen ende Smalken dewelke hier graanen soudent laden, heb ick niet gemanqueert alles te contribueeren het geene tot dienst van dese, maar oock in het generael voor alle schepen noodigh was. Waarvan doch echter d'expeditie zoo langhsaam is toegegaan, dat eerst voor gisteren 12 a 14 Smakken van de Reede zijn vertrocken; Gaande het met afladen van andre schepen seer traegh toe, omdat eerst door een langdurige N.O. wind het Zeediep door sand zeer verstopt , ende daar na door een Z. wind, die nu waijt, het water zoodanigh wegh gelopen is, dat somtijts iets min ofte meer dan 7 voet water in het gemelde diep is, daar alle schepen, ja lichters, dewelke het graan aan boord brengen 7 ½ voet diep treden, oock heeft men de bagger, waarvoor de schippers een quart gulden p last moeten betalen, niet tijdig genoeg te werck gestelt.”¹³⁵

In deze omstandigheden konden de schippers zich wenden tot Van Domburg die dan zijn weg naar het raadhuis aflegde om daar enig voordeel voor de schippers te bereiken. Uit zijn correspondentie blijkt echter niet dat hij er in slaagde grote veranderingen of voordelen voor de schippers te behalen. Hij pochte in ieder geval niet over grote successen en beschreef voornamelijk de vruchteloze bezoeken aan het raadhuis, waarna hij veelal onverrichter zake huiswaarts keerde. Ook Van Domburg wist, net als de Danzigers, dat de Hollandse en Danziger handel zo sterk met elkaar verweven waren dat de stad voor de handelsvloot onmisbaar was. Andere havens in de nabijheid zouden maar ten dele Danzigs aandeel in de handel kunnen opvangen. Om een voorbeeld te noemen: tegenover de 80 schepen die tot half mei 1699 bij Danzig hadden gelegen, lagen er 23 te Koningsberg, slechts 10 te Braunsberg en een schamele 4

¹³⁴ Van Domburg aan Staten-Generaal 21 november 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327; Van Domburg aan Staten-Generaal 12 april 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328; Een ander aan de haven gerelateerd probleem was het onderhoud van de vuurtorens en lichtbakens langs de vaarroute. Volgens de schippers, die zich uiteindelijk tot de Staten-Generaal hadden gericht, was de gebrekkige verlichting van de vuurbakens er bijvoorbeeld de oorzaak van dat enkele schepen in 1701 voor de kust waren verongelukt. Staten-Generaal aan magistraat van Danzig 10 oktober 1701, StGd, Dypl.Kor., 300:53, Niderlandy 1679-1714, inv. nr. 800, ff. 163-164.

¹³⁵ Van Domburg aan Staten-Generaal 29 april 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326.

te Elbing.¹³⁶ De commissaris sloeg onbedoeld de spijker op de kop toen hij, klagende over de extra belastingen op goederen in 1699, stelde dat door de ‘regeeringe [van Danzig] wel klaar kan gesien werden, indien hier zoo hooge vrachten niet waren uijtgegaan, dat meest alle schepen naar andre plaats en soud en zijn verseijlt’.¹³⁷ Het was grootspraak die nooit bewaarheid zou worden, nergens anders was meer graan te laden dan in Danzig, zeker in tijden van schaarste. De commissaris kon daarbij weinig tegen de machtige gildes, stedelijke verordeningen en andere voor de schippers onaangename gebruiken inbrengen.

3.1.2 Kooplieden en ‘brookers’

Naast de schippers en het zeevolk bestond de gemeenschap uit de vele kooplieden die, net als de commissaris zelf, naar Danzig waren gekomen om te profiteren van de vrij toegankelijke Oostzeehand el. Er was daarbij een gemeenschap ontstaan met sterke connecties met de Danziger burgers. Zij verbonden de Hollandse kooplieden met de andere vreemde handelaren en het graanproducerende achterland. Aan de ene kant waren de Danzigers, gerepresenteerd door de Derde Orde, er beducht op hun burgerlijke privileges tegen de concurrentie van de Hollandse gemeenschap te beschermen. De Danziger kooplieden werden dan ook beschermd door de vele, aan vreemde kooplieden opgelegde, handelsrestricties. Anderzijds waren de Hollandse kooplieden prima in staat deze beperkingen te omzeilen. Toen in 1706 de Derde Orde het aloude verbod op uitvoer van zout en haring door vreemde kooplieden niet wilde opheffen, betekende dit niet het einde van de inmenging van de Hollandse kooplieden. Van hogerhand werd getracht druk uit te oefenen op het Danziger stadsbestuur. De extraordinaris envoyé en commissaris kregen van Heinsius de opdracht ‘te continueren in de devoiren van den haring’, maar pogingen vanuit Den Haag waren niet bepalend voor de vrijheden en ruimte die de Hollanders in de Danziger handel genoten. Hoewel er een verbod van kracht was, blijkt dat participatie van de Hollandse kooplieden in de haring- en zouthandel tot dan toe oogluikend was toegestaan. Men kon er bijvoorbeeld door het gebruik van ‘een burgersnaem’ nog altijd indirect aan deelnemen.¹³⁸ Officieuze, ‘creatieve’ en individuele regelingen waren voor de Hollandse kooplieden dus een

¹³⁶ Lijst van schepen bij correspondentie aan Staten-Generaal 13 mei 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326; Ook de lijsten die in verband met de ‘gesontbrieven’ door Van Domburg zijn opgesteld tonen het grote aandeel van Danzig in vergelijking met Koningsberg en Elbing. Bijvoorbeeld: Van Domburg aan Staten-Generaal 2 augustus, 8, 15 oktober, 5 november, 3, 12 december 1710, 4 juli, 9 september en 11 november 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

¹³⁷ Van Domburg aan Staten-Generaal 12 april 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328.

¹³⁸ Van Haersolte aan Heinsius 22 mei 1706, *De briefwisseling van Anthonie Heinsius V, 1706*. A.J. Veenendaal jr. ed., Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie nr. 183 (’s-Gravenhage 1983) nr. 461.

dagelijkse praktijk die van directer belang was voor het aanzien van hun handel dan de officiële wet en regelgeving, de bemoeiingen van de Staatse vertegenwoordigers en de ‘high politics’ tussen Danzig en Den Haag.

Mede door de sterke banden met Danziger kooplieden was het voor het stadsbestuur dus lastig om effectief maatregelen tegen de Hollanders te nemen, zonder daar indirect de eigen partij mee te schaden. In de praktijk werden de stedelijke verordeningen omzeild of zodanig opgesteld dat Hollandse (en Engelse) kooplieden en schippers een uitzonderingspositie verkregen.¹³⁹ Zo ontstond er de situatie van wederzijdse afhankelijkheid, een haatlievende verhouding, waarbij de Hollandse kooplieden zich moesten manoeuvreren tussen de aloude gebruiken, stedelijke privileges en hun handelscontacten met de burgers.

Tekenend voor deze situatie is dat relatief weinig kooplieden poogden het burgerschap te verkrijgen.¹⁴⁰ Dit kwam enerzijds doordat het kopen van burgerschap een lastige en vooral kostbare zaak was, waar zowel de Raad als de Derde Orde zich over moesten uitspreken. Anderzijds lijkt de ongedefinieerde status van de vele Hollandse kooplieden ook in hun voordeel te hebben gewerkt, het verschafte hen immers de mogelijkheid burgerlijke plichten te ontlopen. Hieruit ontstond wel het structurele conflict tussen de Danzigers en de Hollandse gemeenschap aangaande de belastingen, in de vorm van het hoofdgeld en de tweehonderdste penningen, die het stadsbestuur ook aan hen wilde opleggen. Elke keer als de stad extraordinaire belastingen wilde heffen leidde dit tot irritaties en het verzet van de Hollandse gemeenschap. De discussie over de belastbaarheid van de kooplieden was een lastig en structureel probleem, maar het geeft nu wel inzicht in de onderlinge verhoudingen en de plaats van de commissaris (en de Hollandse gemeenschap) in Danzig.

In deze tijd van oorlog was de handel sterk gekrompen ten opzichte van de jaren 1680. De stad verkeerde in constante geldnood. Het hoofdgeld en de tweehonderdste penningen die het stadsbestuur in de jaren 1702, 1703 en 1704 al haar inwoners wilde opleggen, vreemde kooplieden niet uitgezonderd, waren het directe gevolg van de oorlogsdruk waaronder de stad gebukt ging. Met name de versterking van haar verdedigingswerken, de vergroting van de burgerwacht en de contributies die de stad ter onderhoud van het Zweedse leger moest afdragen waren een zware last.¹⁴¹ De discussies over de belastingen waren daarbij een constante bron van

¹³⁹ Litwin, ‘Danzig’, 99-103.

¹⁴⁰ Tielhof, *Mother of all trades*, 172-174.

¹⁴¹ Van Domburg aan Staten-Generaal 20 juni, 27, 14 juli, 21 november, 19 en 22 december 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327; Van Domburg aan Staten-Generaal 23 februari en 26 maart 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328.

irritatie, zowel voor Van Domburg, maar zeker ook voor het stadsbestuur.¹⁴² Aangezien de Hollandse gemeenschap geen burgerlijke vrijheden genoot, had het stadsbestuur volgens de commissaris ook niet het recht vermogensbelastingen te heffen zoals de tweehonderdste penningen, of een tribuut zoals het hoofdgeld.¹⁴³ Bij het getouwtrek over de belastbaarheid van de Hollandse kooplieden trachtte hij een onderscheid te maken tussen degenen die ‘fixum domicilium’ en personen die op basis van ‘commencalen’ in de stad verbleven. Onder de eerste groep verstond men personen die permanent in de stad verbleven en daarbij een huis bezaken of dit van een ander huurden. Diegenen die op basis van ‘commencalen’ in Danzig verbleven deden dit op basis van kost en inwoning. Voor hen was het vaak gemakkelijker om onder de tweehonderdste penningen uit te komen. Althans, wanneer de commissaris er niet in slaagde om de gehele handelsgemeenschap van de belastingen te ontheffen, dan werd het alsnog getracht om voor bepaalde groepen een uitzondering af te dwingen.

Maar aangezien de Hollandse kooplieden afhankelijk waren van hun verstandhouding met de burgers en het stadsbestuur, maakten iedereen de afweging of verzet tegen de extraordinaire belastingen wel in diens voordeel was. Dit was zeker zo voor diegenen die in het bezit waren van ‘eenige borgerlijke privilegien’ en dus toegang hadden tot aspecten van de handel die normaliter voor vreemde kooplieden gesloten waren. Het redden van schepen en de handel met het achterland waren aan strenge regels gebonden. Al vanaf de eerste helft van de zeventiende eeuw werd getracht buitenlandse kooplieden en rederijen te weren.¹⁴⁴ Het bleek voor Danzig echter lastig om aan de enorme vraag te voldoen en vreemde (meestal Hollandse) reders en kooplieden konden zo in de praktijk toch een voor burger voorbehouden handel betreden. De kooplieden konden dan ‘als ofzij borgers waaren’ schepen redden en hun goederen direct aan andere vreemde kooplieden verhandelen.¹⁴⁵ Voor sommigen van hen was het Danziger burgerschap dan een logische volgende stap, zij wilden dan absoluut niet in verband worden gebracht met de onderhandelingen en conflicten van de commissaris met het stadsbestuur.¹⁴⁶ Vanaf 1702 speelde

¹⁴² Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 12 februari, 11 juni en 23 augustus 1698, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211; Van Domburg aan Staten-Generaal 9 en 23 juli 1698, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325; Van Domburg aan Staten-Generaal 11 april en 5 mei 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326; Van Domburg aan Staten-Generaal 5 mei 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327; Van Domburg aan Staten-Generaal 22 december 1703, 2, 9 augustus en 9 oktober 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328; Staten-Generaal aan de magistraat van Danzig 9 november 1699, StGd, Dypl.Kor, 300:53, Niderlandy 1679-1714, inv. nr. 800, ff. 139-140.

¹⁴³ Kopie van Van Domburg aan Staten-Generaal 5 juli 1702, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211; Van Domburg aan Staten-Generaal 12 februari en 23 april 1698, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325.

¹⁴⁴ Litwin, ‘Danzig’, 101-102.

¹⁴⁵ Kopie van Van Domburg aan Staten-Generaal 12 februari 1698, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

¹⁴⁶ Kopie van Van Domburg aan Staten-Generaal 12 februari 1698, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

Afb. 1. Bekendmaking van de halve honderdste penning. De tweehonderdste penning moest geheven worden over alle vermogens, goederen, koopwaren, uitstaande schulden en andere waardevolle eigendommen van iedere burger en inwoner, vreemden en factours die het hele jaar door in de stad verbleven niet uitgezonderd. NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325.

deze discussie zich bovendien af in een context van constante oorlogsdreiging en enorme financiële problemen voor de stad; het maakten de situatie en de onderlinge verhoudingen nog complexer. Van zowel Toorn, Graudenz, Culm en Elbing werden door het Zweedse leger hoge contributies geëist, sommige steden werden zelfs geplunderd.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Bijvoorbeeld: Van Domburg aan Staten-Generaal 27 december 1702, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327; Van Domburg aan Staten-Generaal 20 juni, 7 juli, 8 en 26 september, 28 november 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328.

Mogelijk voelde Van Domburg zich gesterkt door het feit dat de Raad zich gedwongen voelde om protectie te zoeken bij de Europese mogendheden. Anderzijds zorgde de contributies en het vooruitzicht op een inname van de stad door Zweden voor een uitermate gespannen sfeer, waardoor ook de Staatse commissaris op zijn tellen moest passen. De Zweedse (kolonel-)generaal Stenbock had dit aan den lijve ondervonden toen hij, tijdens een bezoek aan de stad, door een menigte ‘zoo uijt curieusheid, als haat tegens de Sweden, en zijn persoon’ werd omringd en een huis moest binnenvluchten.¹⁴⁸ Ook de Staatse en Engelse vertegenwoordigers voelden de rancune onder de bevolking. Robinson en Van Haersolte hadden er steeds bij de Raad op aangedrongen in te stemmen met de contributies om zo een confrontatie met Zweden te vermijden.¹⁴⁹ Met het water aan de lippen schreef Robinson aan de secretary of state:

“These people who the other day so much blam’d the advice of trying to pacify the Suedes with money, do now no less blame the Ministers of Her Majt & the States, that they do not formaly & by memorial interpose their offices in favo^r of the town. I have oft told your Hono^r the States Minister [Van Haersolte] has orders, that do not permitt him to go to farr & that for my own part I have had none at all, since that affaire came under deliberation at the Hague, and especially since the Treaty of Berlin, which seems to putt these matters into a new method. In my humble opinion the Baltick are matters of no small moment, & therefor I hope consideration will be had of them; or if at present there be reason for overlooking those things, I most humbly begg to be discharg’d from attending a business wherein I fear both Her Maj^{ts} reputation & the interest of the Nation are like to suffer.”¹⁵⁰

Onder druk van de bevolking die niet meer aan de betalingen aan Zweden wilden voldoen, kon de Raad het zich in deze context niet veroorloven de Hollandse gemeenschap te vrijwaren van de extraordinaire belastingen. Stenbock eiste naast de vrije doorvoer van troepen en

¹⁴⁸ Van Domburg aan Staten-Generaal 29 december 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328.

¹⁴⁹ Voor de Hollanders en Engelsen was het van groot belang dat de vrijheden en privileges van Danzig behouden bleven en dat de stad niet na een beleg geplunderd en onder direct gezag van de Koning van Zweden kwam te vallen. In dat geval zouden alle Hollandse goederen, schulden en kapitaal dat in bezit was van de Danziger burgers in handen vallen van de Zweden. Robinson aan Hedges 21 mei 1704, NAUK, PaS, SP 88:16, ff. 65-66; Robinson aan Hedges 7/18 juni 1704, Ibidem, f. 75; Robinson aan Harley 14/25 juni 1704, Ibidem, f.77; Robinson aan Harley 2 juli 1704 (n.s.), Ibidem, ff. 79; Robinson aan Harley 19 juli 1704 (n.s.), Ibidem, ff. 87-89; Robinson stond positief tegenover de versterking van de stad doormiddel van een Engels regiment, hij was van mening dat de ‘Quadruple Protectie’ de enige manier was om de stad te conserveren en een verdere uitbreiding van de Poolse Oorlog te voorkomen: “It is the opinion of the other Ministers & my own , that if the Town be not preserv’d in the way of the Quadruple Protection, it will not continue long in its present state, but be forc’d to yield to one or other new Master.” Robinson aan Harley 3/14 april 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, ff. 12; Robinson aan Harley 10/21 augustus 1706, Ibidem, ff. 42; Robinson aan Harley 26 juli 1704 (n.s.), NAUK, PaS, SP 88:16, ff. 93-94; Robinson aan Harley 20 augustus 1704 (n.s.), Ibidem, ff. 97-98.

¹⁵⁰ Robinson aan Harley 1 augustus 1705, Ibidem, f. 235.

oorlogsmaterieel dat de contributies voor een groot gedeelte werden voldaan in specie. Het tekort dat daardoor ontstond kon alleen maar aan de inwoners worden onttrokken. En ook bij Van Domburg kwam men daarom aan de deur om het hoofdgeld, een eenmalig bedrag dat van iedere inwoner gevraagd werd, te innen:¹⁵¹

“op den 26 junij zijn aan mijn hujs gekomen zoodanige luijden die het getal vande persoonene in ijder hujs woonende quamen opnemen, aande welke door mijn dienaar seggen liet dat haar daar niet aangelegen was, alsoo ick, ende mijne domesticquen ten respecte van mijn character het selve niet subject waren te betalen. Den 28ste der namiddags is wederom gekomen een ambstdienaar, seggende uijt den naam van den Raad dat ick voor mijn persoon alleen vrij soude zijn, maar dat mijne domesticquen op den 30ste op het raadhujs souden hebben te verschijnen [...] Dan wanneer den selven dienaar op den 3de deser mijne domesticquen noghmaal citeerde, om op heden op ’t raadhujs te verschijnen, hebben te gemoet gevoert off hij wel wist dat ick in een hujs woonde waar van haare Ho. Mo. de huur betaalden [...] datt ick het hoofd van het hujs zijnde, mijne domesticquen als mijne leden mosten gerekent werden, als die leden ofte beleedight wierden ick oock quam te lijden [...] Dat derhalve niet soude gedogen mijne domesticquen het hooftgeld betaalden, en dat zij haar verder ten respecte van haare Ho. Mo. souden hebben te onthouden om weder zoodanige citatie aan mijn hujs te komen doen. Doch zoo den Raad mij dewegens iets naders te seggen hadden, dat ze het schriftelijck konden geven, om aan haare Ho. Mo te senden [...] Het welke nodig geacht hebbe, zoo wat omstandigh te beduijden omdat mij voorkomt als off men hier vant Recht der Volkeren geen kennisse hadde, off wel gelijk meermalen ondervonden hebbe, dat men hier een publicq Minister in geringe achtinge houd.”¹⁵²

Dat Van Domburg weigerde aan het hoofdgeld te voldoen stond niet op zich. Ook diegenen die zich niet konden beroepen op diplomatieke ontheffingen schroomden niet in hun pogingen de stedelijke belastingen te ontlopen.¹⁵³ De strategie was om de zaken zo lang mogelijk te traineren; citaties op het raadhuis werden genegeerd, boetes niet betaald, en het advies van de Staten-Generaal ‘afgewacht’. Toen de kooplieden Abraham Rooleeuw, Oosterland en ene Meijndert Pieterz naar het raadhuis moesten komen om de tweehonderdste penning en de bijbehorende

¹⁵¹ Kopie Van Domburg aan Staten-Generaal 5 juli 1702, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

¹⁵² Of het hoofdgeld uiteindelijk is betaald is niet terug te vinden. Kopie Van Domburg aan Staten-Generaal 5 juli 1702, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

¹⁵³ Van Domburg aan Staten-Generaal 12 februari en 23 april 1698, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325; Van Domburg aan Staten-Generaal 28 juni en 5 juli 1702, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326; Van Domburg aan Staten-Generaal 11 april en 5 mei 1703, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7327; Van Domburg aan Staten-Generaal 2 en 9 augustus 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328.

boete af te dragen, kwamen twee van de drie simpelweg niet opdagen.¹⁵⁴ Of de verhoging van de boete naar tien rijksdaalders het nodige effect heeft gehad valt te betwijfelen.

De enige juridische basis waarop de Nederlandse gemeenschap zich kon beroepen was het traktaat tussen Danzig en de Republiek van 1656. Het was een vrij beknopte overeenkomst, bestaande uit slechts enkele artikelen die voornamelijk de dagelijkse praktijk bevestigden. Het traktaat was tweeledig. Enerzijds werd vastgelegd dat de Hollandse kooplieden niet gehouden waren om meer belastingen en tollens af te dragen dan burgers of andere vreemde kooplieden; zij mochten niet ‘verder ofte meer als de eigen ingezeetenen ofte onderdaanen, ofte andere vreemdelingen die minst beswaert zijn’ belast worden.¹⁵⁵ Anderzijds bevestigde het traktaat de aloude burgerlijke privileges, waarbij het enkel aan Danziger burgers was toegestaan om (één op één) met vreemde koopmanschappen en met de inlandse Poolse markten te handelen.¹⁵⁶

In principe stond het de stad dus vrij om (extraordinaire) belastingen aan de gemeenschap op te leggen. Echter, zolang het stadsbestuur er nog niet in was geslaagd alle andere vreemde kooplieden tot betaling te dwingen, bleef Van Domburg zich beroepen op het traktaat en ondersteunde hij daarmee de gemeenschap in hun verzet. Uit de correspondentie van de commissaris blijkt bovendien dat de kooplieden, ook als zij bleven weigeren, weinig van het bestuur te vrezen hadden. Van opsluiting of gerechtelijke vervolging is het, uitgaande van Van Domburgs verbaalen, niet gekomen. Toen een lid van de gemeenschap, na herhaaldelijk gesommeerd te zijn geweest, op het raadhuis verscheen zei hij simpelweg dat ‘dewijle d’Engelse niet betaalden, ende men deselve niet vorderde, nogh mollesteerde’, hij van mening was ‘niet anders als deselve behoorde getracteert te werden’.¹⁵⁷

Onder de Engelse gemeenschap waren echter maar enkele die voor de tweehonderdste penningen belastbaar waren. In 1706 was er bijvoorbeeld maar één Engelsman die door Robinson als ‘fixum domicilium’, of ‘houkeeper’, beschouwd werd, vele anderen verbleven slechts in de stad zo lang het handelsseizoen duurde.¹⁵⁸ In dit verband was het stadsbestuur niet

¹⁵⁴ Van Domburg aan Staten-Generaal 9 en 23 juli 1698, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325.

¹⁵⁵ ‘Tractaat tusschen de Heeren Commissarissen van Haar. Hoog. Mog. ende van Dantzig respectie ingegaen den 10 july 1656’, BGd, Bijz. Coll, Ms, 544, ff. 7-10; Een afschrift van het traktaat is te vinden in het Nationaal Archief. Afschrift van het verdrag tussen Danzig en de Republiek, NA, Collectie Johan de Witt Johanszoon, 1584-1747 (Coll.dW), inv. nr. 41.

¹⁵⁶ ‘Tractaat tusschen de Heeren Commissarissen van Haar. Hoog. Mog. ende van Dantzig respectie ingegaen den 10 july 1656’, BGd, Bijz. Coll, Ms, 544, ff. 7-10.

¹⁵⁷ Van Domburg aan de Staten-Generaal 23 juli 1698, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325.

¹⁵⁸ Dit in tegenstelling tot de Schotse gemeenschap waarvan een groter deel het hele jaar door in stad verbleef. Correspondentie Robinson. Robinson aan Harley 5 november 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, f. 73.

van plan aan de Hollandse kooplieden toe te geven, zeker aangezien velen van hen zich al generaties lang in Danzig ophiielden.

In tegenstelling tot de Staatse commissaris was Robinson tijdens zijn onderhandelingen met het stadsbestuur tot de conclusie gekomen dat verder verzet tegen de extraordinaire belastingen vruchteloos was. Hij had bovendien twijfels over de wenselijkheid van dergelijke ontheffingen. Als de kooplieden de extraordinaire belastingen konden ontlopen zou het ongewenste gevolg kunnen zijn dat velen van hen zich permanent in Danzig zouden vestigen en dit was volgens Robinson ten nadele van Engeland:

“I take it to be the interest of Britain rather to discourage than facilitate the establishment of our Merch^{ts} abroad, who when they settle in other countrys, fall by degrees into such engagem^{ts} that for the most part they never return home, and so the fruit of all their industry is lost to Britain.”¹⁵⁹

Volgens de envoyé waren Van Haersolte en Van Domburg het met hem eens ‘and esteem’d it no advantage at all, but rather a prejudice that housekeepers should be on the foot with the others’.¹⁶⁰ Van Domburg heeft deze mening echter nooit verwoord in zijn brieven aan zowel de Staten-Generaal als aan de burgemeesters van Amsterdam. Ook zijn dergelijke zorgen nooit vanuit de Republiek aan de commissaris geuit. Juist het tegenovergestelde lijkt het geval te zijn geweest, de commissaris diende ‘onvermindert alle intercessien (...) te adhiberen’.¹⁶¹ Zeker is dat de situatie van de Republiek verschilde met die van Engeland en Van Domburg verkeerde dan ook in een andere positie dan Robinson. De meeste Hollandse kooplieden verbleven reeds het hele jaar door in de stad, het was een essentieel en algemeen geaccepteerd gebruik in de Hollandse Oostzeehandel. En anders dan Robinson maakte de commissaris zelf deel uit van deze permanente in Danzig gevestigde gemeenschap en ging derhalve eerder mee in hun redenering dan de Engelse envoyé. Dit verklaard ook waarom de commissaris geregeld de Staten aanschreef ten gunste van een individu, iets waar Robinson bewust van af had gezien.¹⁶² Robinson was een staatsman, iemand met een politieke en bestuurlijke agenda ten aanzien van de eigen kooplieden. Van Domburg daarentegen was in eerste instantie koopman en hij maakte in die zin deel uit van de gemeenschap zelf.

¹⁵⁹ Robinson aan Harley 5 november 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, f. 72

¹⁶⁰ Ibidem, ff. 72-73.

¹⁶¹ Resolutie 21 maart 1698, NA, StvH, 3.01.04.01, inv. nr. 131.

¹⁶² Van Domburg aan Staten-Generaal 9 en 23 juli 1698, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325; Van Domburg aan Staten-Generaal 22 december 1703, 2 en 9 august, 9 oktober 1704, 7328; Robinson aan Harley 5 november 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, ff. 72-73.

3.2 ‘niet tegenstaande mijne meenigvuldige devoiren’¹⁶³

De macht van de Derde Orde

Het meticuleus blijven aandringen op strikte naleving van het traktaat van 1656, de ‘gelijkheid tussen natie en natie’ en het verzet tegen de belastingen toont ook de sensitiviteit ten opzichte van de nieuwe Engelse concurrentie.¹⁶⁴ Hoewel het aandeel van de Republiek in de Danziger handel nog steeds verreweg het grootste was, nam de participatie van Engeland in deze periode sterk toe. De komende decennia zou hun aandeel in de totale Oostzeehandel met meer dan tien procent stijgen.¹⁶⁵ Dat de aversie tegen deze ontwikkeling onder de Hollandse kooplieden groeide werd ook door de Engelse envoyé bemerkt toen hij op het punt stond zijn inspanningen aangaande de grieven van de Engelse kooplieden te verzegelen met het ‘treaty of commerce’ van 1706. Zijn handelingen met het stedelijk bestuur werden door de Hollandse gemeenschap en de Staatse commissaris nauwgezet gevolgd. De angst bestond dat er bepalingen zouden worden afgedwongen die de Engelse handelspositie ten opzichte van die van de Republiek zou bevorderen. Zozeer zelfs dat Alexander Stanhope, Engelse gezant in Den Haag, Robinson informeerde dat zijn onderhandelingen met Danzig ter sprake waren gekomen tijdens de besprekingen over de ‘quadruple protectie’ in Den Haag. Stanhope waarschuwde Robinson dat er in de Republiek opvattingen waren geuit die de Engelse onderhandelingen met Danzig, door middel van een extra bepaling in het protectionele verdrag, wilden dwarsbomen. Volgens Robinson was ook Van Domburg te beducht voor de gevolgen van het handelstraktaat, ‘as if some peculiar priviliges were sought for by the English, in which they were not to participate’.¹⁶⁶ Gevolg was dat de onderhandelingen in Den Haag besmet dreigden te raken. Robinson eiste dan ook van Van Haersolte dat de zaak in Den Haag rechtgezet zou worden, sterker nog het treaty of commerce moest een voorwaarde zijn voor de ‘quadruple protectie’:

“I never made a secret of that busness to the Dutch ministers, as having nothing to ask, but what will equally redound to the benefit of all forainers that trade here. The same I have all along declared to these magistrats, & it has been so understood by them. The

¹⁶³ Van Domburg aan Staten-Generaal 27 mei 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

¹⁶⁴ Van Domburg aan Staten-Generaal 16 december 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

¹⁶⁵ Litwin, ‘Danzig’, 109; De lijsten van de pondkamer met de destinaties van schepen die in 1707, 1709 en 1713 uit Danzig vertrokken geven een enigszins verkeerd beeld van de werkelijkheid. Aangezien de Engelse en Hollandse schepen in deze periode veelal gezamenlijk in konvooi naar Holland vertrokken werd als destinatie Amsterdam (maar ook Rotterdam en Harlingen) aangegeven en zijn er derhalve geen Engelse havens in terug te vinden. Franse, Zweedse, Deense en Duitse havens werden ook als destinatie opgegeven, maar namen slechts een klein deel van de totale uitvoer voor hun rekening. Lijsten met in- en uitvoer uit Danzig voor de jaren 1707, 1709 en 1713, BGd, Bijz.Coll, Ms, 553, ff. 1-2,4-5, 8.

¹⁶⁶ Robinson aan Harley 4 april 1705, NAUK, PaS, SP 88:16, ff. 196-197.

Dutch commissary has it seems been more diffident than need requir'd, & misrepresented the des[ign] to the States. But the envoy Mr Cranenburg has promis'd to [set] them right, & to write for orders, that the Act of Protection shall not be diliver'd to these magistrats till they shall have concluded with me.”¹⁶⁷

Was Van Domburg zoals de Engelse envoyé stelde echt ‘more diffident than need requir'd’ en heeft hij inderdaad de Staten-Generaal verkeerd geïnformeerd? Een groot deel van zijn correspondentie wijdde de commissaris inderdaad aan de ‘gelijkheid tussen natie en natie’, maar hij verwoordde daarmee geen mening die afweek van de opvattingen in de Republiek of de gemeenschap te Danzig.¹⁶⁸ Op het moment dat een Engelse envoyé in Danzig pogingen ondernam de positie van de Engelse gemeenschap vast te leggen in een traktaat, iets waarover tot dan toe alleen de Hollandse kooplieden beschikte, stuitte dit op weerstand bij de Hollandse gemeenschap (wat dan door de commissaris werd verwoord). De kwestie is in Den Haag echter niet tot het uiterste doorgevoerd. Van Haersolte liet aan Heinsius weten dat hij verder geen bezwaren had bij het Engelse handelstraktaat en ook Van Domburg heeft zijn vingers niet verder willen branden en hield het in zijn correspondentie voortaan bij algemene observaties.¹⁶⁹ In die zin lijkt de kwestie een vooruitzicht te geven op de spanningen die er enkele jaren later tijdens de slotfase van de vredesonderhandelingen in Utrecht tussen de bondgenoten ontstonden. Aan het einde van de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) waren de tegenstrijdige belangen tussen beide zichtbaar geworden en dat uitte zich in een ‘zwalkend’ beleid, waarbij Heinsius huiverig was de leidende positie van Engeland te accepteren.¹⁷⁰ Ook toen werden besprekingen tussen de Engelse en Franse vertegenwoordigers met argusogen gevolgd, met name daar waar zij mogelijk de Engelse handel ten koste van de Staatse trachtte te bevoordelen.¹⁷¹

Overigens slaagden ook de Engelse kooplieden er in hun onderhandelingen niet in werkelijk nieuwe winst te boeken, bijvoorbeeld door de burgerlijke privileges open te breken. Uit Robinsons correspondentie blijkt dat hij tegen de zelfde muren stuitte als de Staatse commissaris. De conventie die hij uiteindelijk tussen het stadsbestuur en de Engelse kooplieden opzette was het resultaat van een lang en moeizaam proces, waarvan de resultaten slechts een fractie waren

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Van Domburg aan Staten-Generaal 16 december 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

¹⁶⁹ Toen Robinsons pogingen voor de vrije uitvoer van zout en haring door de Derde Orde was geblokkeerd kwalificeerde Van Haersolte Robinsons onderhandelingen met de Raad als dienstig voor alle vreemde kooplieden. Haersolte aan Heinsius 22 mei 1706, *Briefwisseling Heinsius V*, nr. 461.

¹⁷⁰ David Onnekink, ‘Een generale, goede en duysame vrede’: het Utrechtse vredescongres (1713) vanuit Staats perspectief in: Simon Groenveld, Maurits Ebben en Raymond Fagel ed., *Tussen Munster & Aken. De Nederlandse Republiek als grote mogendheid (1648-1748)* (Maastricht 2005), 49-50, 59-60.

¹⁷¹ Onnekink, ‘Een generale, goede en duysame vrede’, 49-50, 59-60.

van zijn initiële wensen.¹⁷² De Engelse kooplieden hadden bijvoorbeeld graag de vrijheid verkregen om goederen in eigen beheer naar Koningsberg te transporteren. Een dergelijk artikel zou echter tegen het burgerrecht indruisen en stuitte daarom (behalve op de argwaan van de Hollanders) op veel weerstand van de Danziger burgers.

Deze burgers bepaalden in hoge mate het bestuur van de stad. Zo concludeerde ook de Engelse envoyé toen hij het resultaat van zijn diplomatieke arbeid samenvatte:

“Yet I cannot blame so much the magistrates, or the second order (...) as the third order, wh^{ch} consists of a hundred (...) people, much wedded to their old methods, and very suspicious. But as nothing of moment can be decided without their consent, I was forc’d to take what they would grant, and have found by this experience, how much harder it is to deal in such matters with a little Republic, especially of a democratical constitution, than with a great kingdom.”¹⁷³

Het stedelijk bestuur bestond uit de Drie Ordeningen (ofwel Leden). Uit de Eerste Orde, de Raad, werden vier burgemeesters gekozen, waarvan om de twee jaar een tweetal het presidentburgemeester- en vicepresidentschap vervulden. De overige raadsheren vormden, soms voor het leven, het bestuur over de ‘werders’ en het buitengebied. Ook vervulden zij diverse functies zoals krijgscmissaris, hoofdschout, thesaurier, ‘schoolheer’, ‘paalheer’ (welke toezag op de inkomende en uitgaande goederen en tolleren) en opziener over de kanselarij en de burgerwacht.¹⁷⁴

De Tweede Orde, het rechtsprekende orgaan, werd gevormd door het college van schepenen. Er kon in de stad echter ook een beroep worden gedaan op de burggraaf, welke door de koning van Polen jaarlijks werd benoemd uit een nominatie van de burgemeesters en andere raadsheren.¹⁷⁵ Veel beslissende macht viel echter bij de Derde Orde, een burgervergadering van exact honderd personen. De Derde Orde representeerde de burgerlijke rechten en had zich ontwikkeld tot de verdediger van de stedelijke privileges. De macht van de Derde Oorlog lag bij de verplichting van de Raad om bij elke belangrijke beslissing de vergadering bijeen te brengen voor een dwingende stemming. Zaken als de opening van de pontkamer, verdragen met

¹⁷² Robinson werd na zijn aankomst in Danzig benaderd door de Engelse kooplieden en heeft vanaf dat moment zijn aandacht verdeeld tussen de Poolse aangelegenheden, zijn onderhandelingen ten gunste van de kooplieden, en de risico’s die de stad in deze periode liep. Met name: Robinson aan Harley en Hedges 9 en 23 februari, 8 maart, 17/28 november 1704, NAUK, PaS, SP 88:16, ff. 38, 36-37, 41, 149-150; Robinson aan Harley 16/27 oktober 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, ff. 68 ev.

¹⁷³ Robinson aan Harley 5 november 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, ff. 68-69.

¹⁷⁴ Jan Lodewyk Schuer, *Beknopte beschryving van de stad Dantzic behelzende der zelve oorspronk [...] weisselmunde* (Amsterdam 1735) 59-65.

¹⁷⁵ De burggraaf was derhalve de hoogste rechtsprekende functie van de (‘oude’)stad. Wanneer een zaak onder de burggraaf was gebracht kon de Raad zich er niet meer in mengen. Schuer, *Beknopte beschryving*, 59.

buitenlandse mogelijkheden, onderhandelingen met de koning van Polen, werving van soldaten, tollens en stedelijke vrijheden, moesten allen worden voorgelegd aan deze ‘honderd mannen’.¹⁷⁶

Het was met name de macht van de Derde Orde die de speelruimte van de buitenlandse vertegenwoordigers sterk indamde binnen de collectieve belangen van de Danziger burgers. Hoezeer Van Domburg in zijn correspondentie naar de Republiek zijn ‘veelvuldige instantien’ bij de magistraten ook benadrukte, zijn werkelijke invloed in de besluitvorming was slechts beperkt. Ook de Raad was immers aan de Derde Orde gebonden. Zo schreef de commissaris in 1711, toen de stedelijke graanvoorraad tijdens de wintermaanden zorgwekkend was gedaald, aan de Staten-Generaal:

“Na mijne veelvuldige instantien , en veele debatten tussen den Raad ende de derde Ordeninge, is eijndelijck gisteren geresolveert de pontkamer t ‘openen; hebbende den Raad haar oogmerrck niet konnen bereiken om vande Borgers een schepsel van der uijtgaande last graan, gelijk zij pretendeeren, te trekken, welke disput voor het schepen van graanen seer schadelijck is.”¹⁷⁷

De Derde Orde hield de Danziger handel sterk in de hand en bepaalde waar, wanneer en hoe deze gevoerd werd. Zo konden zij in tijden van schaarste, of wanneer de prijzen te hoog of te laag waren, bepalen wanneer de pondkamer geopend zou worden en zo de prijzen enigszins beïnvloeden.¹⁷⁸ Ook konden voorwaarden aan de uitvoer worden gesteld door bijvoorbeeld een extraordinaire uitvoertol, een ‘recognitie’, te eisen.¹⁷⁹ Deze bepalende macht van de Derde Orde, volgens Robinson bestond uit ‘very silly, and consequently very obstinate people’, was een probleem waar Van Domburg steeds tegenaan liep.¹⁸⁰ Zo zeer zelfs dat hij er soms van af zag, zeker in tijden van ‘grootte miserie, armoede ende elende’, om openlijk te attesteren tegen de gezindheid van de burgers in.¹⁸¹ Waar de Raad en Schepenen, of een Zweedse generaal, nog wel

¹⁷⁶ Schuer, *Beknopte beschryving*, 53-69; Van Domburg aan Staten-Generaal 19 en 21 maart 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326; Van Domburg aan Staten-Generaal 19 januari 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328; Van Domburg aan Staten-Generaal 13 en 20 mei 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332; Van Haersolte aan Heinsius 22 mei 1706, *Briefwisseling Heinsius V*, nr. 461.

¹⁷⁷ Van Domburg aan Staten-Generaal 20 mei 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

¹⁷⁸ Van Domburg aan Staten-Generaal 17, 20 september, 1, 29 oktober en met name 22 november 1698, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325; Van Domburg aan Staten-Generaal 19 en 21 maart 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326.

¹⁷⁹ Dit dreigde bijvoorbeeld te gebeuren tijdens de graanschaarste van 1699 toen de prijzen van het graan enorm gestegen waren (zie ook figuur 1). Van Domburg aan Staten-Generaal 19 en 21 maart 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326.

¹⁸⁰ Robinson aan Harley 5 november 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, f. 68.

¹⁸¹ Door de oorlog was het platteland sterk ontvolkt, de wegen werden onveilig gemaakt door rovers en deserteurs. Geruchten deden de ronde van moordende en verminkende Mongoolse huurlingen die de omgeving afstroopten. In de zomer van 1708 was de aanvoer van granen uit Polen daardoor zo slecht dat de burgers de pontkamer vroeg wilden sluiten. Van Domburg durfde zich in deze context niet te

met ‘goede officien’ te beïnvloeden waren, was de Derde Orde, zeker gezien haar collectieve aard, bijna ongrijpbaar:

“zoo heb ick niet kunnen nalaten, aanden Presid^t en vicepresident burgemeest^r [de voorzitter van de Raad] mitsgaders aanden Presid^t van Schepen [waarschijnlijk de hoofdschout van de Tweede Orde] mijn uijterste misnoegen over soodanige conduite te betoonen, ende daar tegens met aller redenen tot dese materie dienende te protesteeren, aanwijssende dat de propositie door haar bij het versoeck van U Ho. Mo. gevoeght, niet anders konde strekken als omde saak te brouilleeren, datte de minste tekenen niet waren, om dienst aan U Ho. Mo. te doen, die in zoo obligante termen aan haar geschreven, ende in voorgaande tijden zoo veel vriendschap gedaan hadden; Dat haare Ho. Mo. nu wel souden kunnen sien dat men wel graanen konde missen, als men maar gelt daar voor trock (...) de Burgermr Schoeman [verklaart] (...) dat d’intentie niet was om vrende goederen te belasten, maar dat de Borgers die haar goed schepen wilden, dat vrijwilligten, besten van het gemeen souden geven, dewijl men om gelt verlegen was. Alle hetwelke oorsaack is, dat volgens mijn devoir ende goede intentie het versoeck tot nu toe vruchteloos is geweest”¹⁸²

Soms zag de commissaris bij voorbaat af van enige intercessie of bemiddeling. Dit was bijvoorbeeld het geval toen een oude bekende uit de Republiek, Liebert Wolters van Zeehielm, na jaren van omzwervingen, zich enkele kilometers buiten de stad schuilhield. Deze Wolters had na een mislukte samenzwering in Zeeland, waarin hij een twijfelachtige rol had gespeeld, de Republiek moeten ontvluchten.¹⁸³ Hij had besloten zijn geluk te beproeven in het Zweedse leger, maar werd al snel door de koning van Pruisen gevangen genomen. Na bijna zes jaar

‘hazardeeren’ door met het stadsbestuur te spreken. Van Domburg aan Staten-Generaal 26 september 1708, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7331.

¹⁸² Van Domburg aan Staten-Generaal 21 maart 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326.

¹⁸³ Wolters van Zeehielm had zich in 1702 ingelaten met Jacob Wouters die tijdens de Zeeuwse factiestrijd van 1702/1704 een ‘ambitieuus’, maar vooral ook gevaarlijk, plan smeedde om zijn eigen positie binnen de Zeeuwse politiek ten goede te keren. Om dit voor elkaar te krijgen moest wel allereerst Frederik I van Pruisen het markiezaat van Veere en Vlissingen (pretenderende dat hij daar als erfgenaam van Willem III recht op had) in handen krijgen, om vervolgens het stadhouderschap van Zeeland te bemachtigen. Om medestanders te zoeken richtte Wolters zich tot Johan de Muaregnault, Jacop Nachtegael en andere Zeeuwse regenten die net als Wouters na de dood van de stadhouder hun machtsbasis in het gewest hadden verloren. Het plan kwam Nachtegael en Mauregnault echter zo riskant voor dat zij er van af zagen zich met het duo in te laten. Kort daarna kwamen de plannen aan het licht en Wolters besloot, zich bewust dat zijn opdrachtgever aan het kortste eind trok, Wouters te chanteren. Toen dat niet lukte richtte hij zich zonder succes tot Holland in de hoop asiel te verkrijgen. De steun die zij aan het Pruisische hof hadden verkregen verdampte en Wolters werd ervan beschuldigd een Koninklijke akte, waarin hij met een commissie van de koning werd bedeed, vervalst te hebben. M. van der Bijl, *Idee en interest. Voorgeschiedenis, verloop en achtergronden van de politieke twisten in Zeeland vooral Middelburg tussen 1702 en 1715* (Groningen 1981); Wolters van Zeehielm aan Heinsius 15 februari 1709, *De briefwisseling van Anthonie Heinsius VIII*, 1 oktober 1708 - 13 juni 1709, A. J. Veenendaal jr. ed., Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie nr. 198 (1986), nr. 569.

gevangenschap wist hij echter te ontsnappen en probeerde hij naar de Republiek terug te keren. Om deze reden was hij incognito naar Danzig vertrokken, waar zich enkele van zijn vrienden (waaronder een predikant) bevonden.¹⁸⁴ In het diepste geheim bracht men brieven van en naar het huis van de commissaris, waarbij zijn verblijfplaats angstvallig geheim werd gehouden (ook voor Van Domburg). In een van die brieven, waarvan de commissaris een kopie aan Heinsius stuurde, vroeg hij hem te ‘protegeeren’ en bij de Raad te pleiten voor een vrijgeleide voor hem en zijn ‘verlossers’.¹⁸⁵ Volgens Van Domburg had zijn plan echter weinig kans van slagen, de Raad zou geen enkel risico willen lopen om de relatie met Pruisen op het spel te zetten. Frederik I had immers, terwijl Engeland en de Republiek om de hete brei heen draaiden, als enige van de mogendheden een protectioneel verdrag met Danzig gesloten. De stad zou derhalve niet geneigd zijn ook maar iets te doen dat tegen de wensen van de Pruisische koning zou ingaan. De commissaris zag Wolters liever niet in de stad verschijnen en schreef hem zijn verblijfplaats te allen tijde geheim te houden. Verder wilde en kon hij, naar eigen zeggen, weinig voor de man betekenen:

“Ja dat U.h. [Wolters] selfs in mijn hujs niet vrij souden zijn waarvan ick reets een preuve hebbe, zoo dat U. h. in desen d’alderminste dienste niet soude konnen bewijsen en het selve voor den Staat wel konnen verantwoorden. Nu weet nimand waar U.h. is het welke dan publicq souden worden om een vrijgeleijde solliciteerde en occasie geven dat den Koning van Pruisen U h. reclameerde, aan dewelcke ick mij verbeelde datze U h. sekerlijck souden uijtleveren, al deede ick daar tegens de grootste protestatien.”¹⁸⁶

De commissaris zat met de kwestie in zijn maag, Wolters bleef hem ‘bijna sonder ophouden daarom lastigh gevallen’, terwijl hij de indruk had dat er in de stad druk naar de man werd gezocht. Zelfs diegenen die voorheen zijn brieven aan de commissaris brachten waren nu huiverig om door Wolters in ‘swarigheyd te vervallen’.¹⁸⁷

3.3 ‘inconventien indese trouble tijden’¹⁸⁸

Van Domburgs contacten met de Hollandse kooplieden

Zo lastig als het was voor Van Domburg om de stedelijke politiek te beïnvloeden (en zo moeilijk als het was voor het stedelijk bestuur om greep te krijgen op de Hollandse gemeenschap),

¹⁸⁴ Wolters van Zeehielm aan Heinsius 15 februari 1709, *Briefwisseling Heinsius VIII*, nr. 569.

¹⁸⁵ Kopie van Wolters van Zeehielm aan Van Domburg 15 februari 1709, NA, AH, 3.01.19, inv. nr. 1457.

¹⁸⁶ Kopien van antwoord van Van Domburg aan Wolters van Zeehielm 16 februari 1709, NA, AH, 3.01.19, inv. nr. 1457.

¹⁸⁷ Van Domburg aan Heinsius 31 mei 1710, *Briefwisseling Heinsius VIII*, nr. 793.

¹⁸⁸ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 31 mei 1710, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

evenzoveel problemen ondervond de commissaris in zijn omgang met ‘de nederlandsche natie’ zelf. Toen er in de Republiek pogingen werden ondernomen om de belangen van de Oostzeehandel te bundelen in de DOHR, was er ook de wens de handel bij haar wortels, de Baltische havens, te versterken. De prijzen van rogge en tarwe, die het grootste deel van de handel omvatte, waren sterk gestegen. Tegelijkertijd was het totale volume dat jaarlijks naar Amsterdam voer, onder invloed van de Poolse conflicten en de onveiligheid van de Oostzee, zeer grillig geworden (figuur 1 en 2).

Van Domburg was derhalve naar Danzig vertrokken met de intentie de vaart op Danzig te verbeteren door de kooplieden te verenigen in een ‘concept tot verbetering vande scheepvaart’.¹⁸⁹ Hoe dit ‘concept’ er exact heeft uitgezien is alleen indirect uit zijn correspondentie met Amsterdam te achterhalen. De bedoeling van het concept was in ieder geval om de vele kooplieden van deze competitieve handel enigszins te structureren door de oprichting van een zogenaamd ‘comptoir van commissie van coopluijden’.¹⁹⁰ Uit de brieven van de commissaris aan Amsterdam blijkt echter (indirect) dat dit ‘slechts’ een initiatief van de commissaris zelf was en dus geen beleid dat officieel, bijvoorbeeld door een resolutie, was aangenomen. Wel is het waarschijnlijk dat de commissaris, met ‘bij provisie d’augmentatie’ van zijn broer, hiermee een wens verwoordde die ook bij anderen leefden.¹⁹¹ De commissaris plaatste de uitwerking van het Amsterdamse deel van het plan, waarschijnlijk de bemiddeling en betrekking van de kooplieden aldaar (en de contacten met de burgermeesters), bij de Amsterdamse advocaat Nicolaes Muijs van Holy.¹⁹² Dit was dezelfde persoon op wie hij, nadat

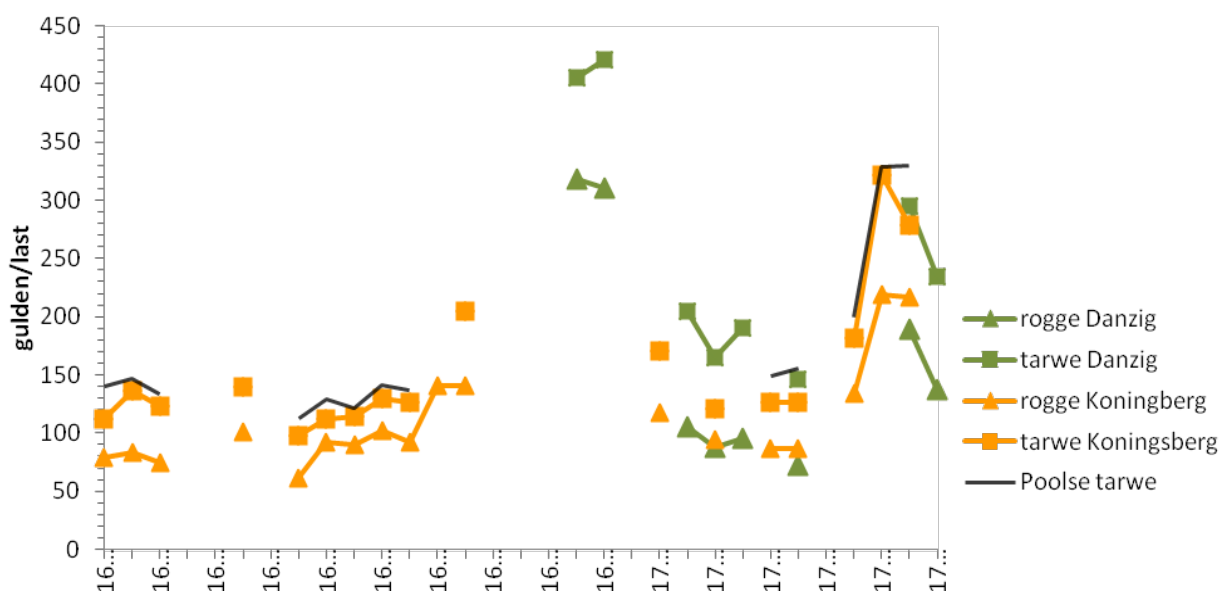
¹⁸⁹ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 10 juli 1700 en 31 mei 1710, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

¹⁹⁰ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 31 mei 1710, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

¹⁹¹ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 10 juli 1700, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

¹⁹² Nicolaas Muijs van Holy leefden in 1710 al twee jaar in gevangenschap en was derhalve voor de commissaris een gemakkelijkd zondebok. Van Holy was tijdens de pamflettenstrijd van 1690, tussen de oranjegezinde en Amsterdamse regenten, auteur van meerdere vlugschriften. Onder andere de door hem aangespannen rechtzaken en geschriften tegen onder andere zijn (aangetrouwde) oom Damas Guldewagen (schepen en burgermeester van Amsterdam) en het prinsgezinde drietal Romeyn de Hooghe, Ericus Walten en Govert Bidloo, leverden hem veel vijanden en een openlijke lastercampagne op. Hoewel veel van de geschreven pamfletten zijn bewaard, is het moeilijk te achterhalen of sommige beschuldigingen aan het adres van Holy gegrond waren. Naarmate het conflict escaleerde was een groot aantal van de over en weer gaande feiten geheel fictief. Ook zijn uiteindelijke veroordeling kan geïnterpreteerd worden als een bewuste politieke eliminatie. Zeker is dat Van Holy aan het kortse eind trok en in 1708 tot 25 jaar gevangenisstraf werd veroordeeld. Roeland Harms, *Pamfletten en publieke opinie. Massa media in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 2011) 180-175, met name 191-198; *De navorscher, een middel tot gedachtenwisseling en letterkundig verkeer tuschen allen, die iets weten, iets te vragen hebben, of iets kunnen oplossen VII* (Amsterdam 1857) 18-22; Als het klopt wat Van Domburg zegt, namelijk dat Muijs van Holy de taak had het plan uit te werken en dit bij de Amsterdamse bestuurders te brengen, is het niet verbazend dat hij weinig navolging vond. Holy had zich bij velen Amsterdammers tot vijand gemaakt met zijn plan van 1687 om de speculatie en oneigenlijke handel in aandelen tegentegaan door een heffing over VOC en WIC-opties in brandewijn,

Figuur 1: Gemiddelde prijzen van granen te Danzig en Koningsberg, 1681-1711.¹⁹³

Bron: Gegevens voor Danzig NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325-7332. Gegevens van Koningsberg vrij naar N.W. Posthumus, *Nederlandsche Prijsgeschiedenis I* (Leiden, 1943).

het initiatief op niets was uitgelopen, ook de verantwoordelijkheid en blaam afwentelde. Muijs van Holy had de zaak volgens hem ‘zoo onachtsaam verwaarloost’, dat samenwerking tussen de kooplieden nooit van de grond was gekomen.¹⁹⁴ Het mislukken van het plan om de grote concurrentie en de vele kleine participanten in de handel enigszins te sturen valt echter niet te wijten aan het falen van enkel Muijs van Holy, of Van Domburg zelf. De oorzaken moeten eerder gezocht worden in de aard, de organisatie en de structuur van de Oostzeehandel.

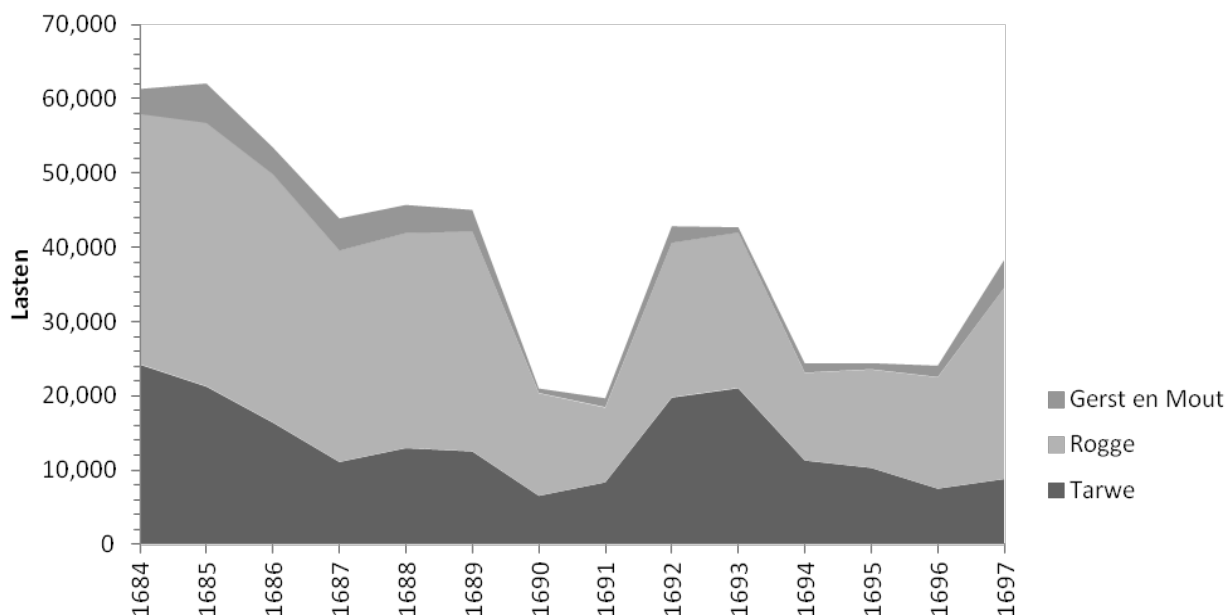
Toen Robinson in Danzig zijn onderhandelingen voor het handelstraktaat startte, moest en wilde de commissaris hierbij aansluiten. Immers, eventuele toezeggingen die door de stad aan de Engelse kooplieden werden gedaan mochten niet ten koste gaan van de eigen kooplieden.

traan, peper en graan. *Middelen en motiven om het kopen en verkopen van Oost- en West-Indische actien, die niet getransporteert werden (...) te beswaren met een impost, ten behoeve van het gemeene land en de stad Amsterdam* (Amsterdam 1687) in Koninklijke Bibliotheek Den Haag, *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek*, Willem Knuttel ed., 9 vol. (Den Haag 1889-1920), pfl.nr. 12622.

¹⁹³ In figuur 1 zijn de prijzen per last van rogge en tarwe in Koningsberg, over de periode 1681-1711, en van Danzig over de periode 1698-1711 samengebracht. Hoewel voor een aantal jaren geen gegevens bekend zijn, is uit de grafiek op te maken dat de graanhandel na een vrij stabiele prijsgeschiedenis in de jaren 1680, aan het eind van de jaren 1690 een periode met grote fluctuatie inging. Ook het volume van de graanhandel, zoals weergegeven in figuur 2, onderschrijft dit beeld. Vanaf 1689 is, behalve het grote verschil van jaar tot jaar, de structurele afname van de uitvoer zichtbaar. De grafiek is gebaseerd op de gegevens zoals in tabel 1 in Bijlage I weergegeven.

¹⁹⁴ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 10 juli 1700 en 31 mei 1710, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

Figuur 2: Uitvoer van granen uit Danzig 1684-1697.¹⁹⁵

Bron: Bijlagen bij missiven juli 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

Daarnaast kon hij eventueel profiteren van de inspanningen van de Engelse envoyé. Het bleek echter lastig de gehele Hollandse gemeenschap hierin mee te krijgen. In zijn brieven aan Amsterdam refereerde de commissaris naar de moeilijkheden die hij ondervond om de gemeenschap te verenigen bij zijn pogingen collectieve zaken bij het stadsbestuur aan te kaarten. Het waren, naast diegenen die hun gunstige betrekkingen in de stad niet wilden riskeren, met name de facteurs die de commissaris belemmerden in zijn pogingen consensus onder de gemeenschap te verkrijgen.¹⁹⁶ Oorzaak was dat de facteurs niet zozeer hun eigen koopmanschappen vertegenwoordigden, maar in dienst stonden van hun principalen te Amsterdam. Dit kwam bijvoorbeeld naar voren toen de kleinere (zelfstandige) koopmanschappen en de schippers (in navolging van de Engelse kooplieden) een ander systeem wensten voor de betaling en afhandeling van de uitvoertollen.

In Danzig was het gebruikelijk dat de schippers bij vertrek (en dus niet de betrokken kooplieden) verantwoordelijk waren om aan de tolrechten bij de pontkamer te voldoen. Een

¹⁹⁵ In figuur 2 is te zien dat vanaf de jaren 1690 de handel onzekerder werd. Het handelsvolume van rogge en tarwe (de belangrijkste granen voor de Europese markt) liep in deze periode sterk terug. Rogge en tarwe waren ook de granen waarvan de prijs op de beurs te Danzig het sterkst kon verschillen. In april 1699 bijvoorbeeld, werden er partijen tarwe verkocht voor prijzen van 360 tot maximaal 550 gulden per last. Dit in vergelijking met het veel stabielere gerst waarvan het prijsverschil meestal tussen de 10 gulden bleef. Missiven Van Domburg aan Staten-Generaal, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325 en 7326.

¹⁹⁶ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 5 en 12 september 1705, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211; Van Domburg aan Staten-Generaal 27 mei 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

‘convoylooper’ (een afrekenaar) in dienst van de pontkamer inde daarbij, tegen betaling, de in- en uitvoertollen. Schippers en kleinere koopmanschappen beschikten echter doorgaans over minder direct kapitaal, zowel gezien de omvang van hun handel, als door het gebrek aan wisselbrieven in regio. En net als de koopmanschappen die het gehele jaar door in Danzig verbleven zagen zij daarom liever dat dit gebruik werd vervangen door een ander systeem, waarbij de gemeenschap zelf twee afrekenaars zou moeten aanwijzen. Deze afrekenaars zouden bij de stad garant staan voor de betaling van de tolleren en het geld dan, achteraf, bij de kooplieden incasseren. Hiermee zouden de problemen aangaande het gebrek aan wisselbrieven en contanten omzeild worden, de opbrengsten zouden de tolrechten dekken en de verantwoording zou in plaats van bij de schipper bij de verantwoordelijke koopman komen te liggen.¹⁹⁷

Om hierbij de ‘brookers’ te betrekken moest Van Domburg echter een beroep doen op de burgermeesters van Amsterdam in de hoop dat het ‘van hunnen conveniëntie soude wesen, de principale vande broeckers (...) te doen bespreecken, ten eijnde deselve aan hunne factours alhier schrijven, niet alleen om haar bij het bovenverhaalde te voegen, maar oock van genee sacken het gemeene best betreffende, te ontrekken’.¹⁹⁸ De commissaris had zelf niet de bevoegdheid en invloed om de factours, ‘seggende zij waeren maar dienaars van hun principalen’, in het initiatief mee te krijgen, wat behalve zijn eigen plannen ook die van Robinson hinderde.¹⁹⁹ Een collectief optreden van de kooplieden werd daarbij nog extra belemmerd doordat Danzig alleen aan de Hollandse schippers een zoutpas afgaf als zij aan alle scheepslasten en tolleren hadden voldaan. De commissaris verwachtte dan ook niet anders dan dat ‘wat schipper soude oock wel soo stout zijn van met de tolleren door ‘t gaan dewijl hij in de zoud niet passeeren kan, als met dese stads pasport’.²⁰⁰

Van Domburg moest zich dus zonder enige juridische bevoegdheden zien te manoeuvreren in een handelsgemeenschap van zeer competitieve kooplieden die op geen enkele manier georganiseerd was in een overkoepelende structuur. Ook bij onderlinge conflicten binnen de gemeenschap zelf waren de mogelijkheden voor de commissaris daardoor beperkt. Conflicten konden daarom lang voortduren. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de kwestie Rooleeuw, waar de gemoederen, zowel bij de familie Rooleeuw als bij Van Domburg, hoog opliepen. Het koopmanschap Rooleeuw bestond, zoals zo veel handelsgenootschappen, uit een kleine groep

¹⁹⁷ Van Domburg aan Staten-Generaal 27 mei 1711 met kopieën van memorie en brief door de commissaris geschreven aan de Raad gedateerd 23 april en 20 mei, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

¹⁹⁸ Van Domburg aan burgermeesteres van Amsterdam 5 september 1705, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

¹⁹⁹ Ibidem.

²⁰⁰ Van Domburg aan de Raad van Danzig 20 mei 1711, bijlage bij Van Domburg aan Staten-Generaal 27 mei 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

(familiere) compagnons. Er ontstond echter een probleem toen Abraham Rooleeuw (in het vorige hoofdstuk is hij reeds ter spraken gekomen) gebrouilleerd raakte met zijn familie. Abraham was door Marten du Floo, Adriaan van Diephout, Isaaq Rooleeuw, Cornelia Block (weduwe van de overleden Antonij Rooleeuw), Gerard Fockingh en Jacob van Beeck naar Danzig gezonden om daar de zaken van de firma waar te nemen. Volgens de thuisblijvers had Abraham er in Danzig echter een potje van gemaakt, het geld verdween als sneeuw voor de zon, waardoor zij hem naar huis hadden gemaand. Eenmaal terug in Amsterdam had de familie getracht 'hem om sijn quad en ergerlijck leven (...) in een beter hujs te setten', althans zo stelde de Generaliteit in een schrijven aan de Danziger magistratuur.²⁰¹ Abraham rook echter onraad en had stilzwijgend rechtsomkeert gemaakt en de eerste beste boot terug naar Danzig genomen. Eenmaal terug had hij (claimende dat zijn compagnons hem nog geld schuldig waren) de goederen en andere eigendommen van het koopmanschap laten verzegelen. Zijn plaatsvervanger was daarmee buiten spel gezet, aangezien men in Danzig niets wilde ondernemen totdat zowel Isaaq Rooleeuw als Maarten du Floo het persoonlijk voor de rechter tegen Abraham zouden opnemen. Hiervoor zou echter een lange adem nodig zijn en de compagnons zagen het liefst dat de goederen en eigendommen weer zouden worden vrijgegeven. Zij deden daarom een beroep op Van Domburg in de hoop dat de goederen van het koopmanschap onder toezicht van de commissaris konden worden gebracht. Van Domburg zou dan, nadat hij de boeken van de firma had onderzocht, de zaak kunnen afhandelen en een van beide partijen (lees Du Floo en anderen) in het gelijk stellen.²⁰²

De presidentburgemeester weigerde echter ook maar iets aan het oordeel van de commissaris over te laten. En ook een (dwingend) advies van de Raad aan de Tweede Orde, zoals Van Domburg dat voorstond, was geheel ondenkbaar.²⁰³ Abraham Rooleeuw was daarbij zo slim geweest de zaak ook onder de burggraaf te stellen, wat zowel de commissaris als de Raad buiten spel zette.²⁰⁴ Bij deze kwestie stelde het stadsbestuur de bemoeienissen van de commissaris allerminst op prijs en zij verdacht hem ervan onder arrest geplaatste goederen van Du Floo in zijn

²⁰¹ Staten-Generaal aan magistraat van Danzig 15 december 1700, StGd, Dypl.Kor, 300:53, Niderlandy 1679-1714, inv. nr. 800, ff. 155-156; Abraham Rooleeuw moet zeker al sinds 1698 in Danzig geweest zijn aangezien Van Domburg hem noemt in zijn correspondentie naar de Staten-Generaal van 9 en 23 juli 1698. Abraham was niet van plan geweest de 200ste penning aan het stadsbestuur te betalen, wat hem uiteindelijk een boete van 10 rijksdaalders opleverde. Van Domburg aan Staten-Generaal 9 en 23 juli 1698, NA, SG, 1.01.02, inv. nr.7325.

²⁰² Staten-Generaal aan magistraat van Danzig 15 december 1700, StGd, Dypl.Kor, 300:53, Niderlandy 1679-1714, inv. nr. 800, ff. 155-156.

²⁰³ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 12 januari 1701 met extract uit verbaal aan de Staten-Generaal Generaal, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

²⁰⁴ Zie noot 175.

huis verborgen te houden. Toen later een klerk van het stadhuis met brieven voor de Generaliteit aan de deur van de commissaris verscheen, wilde hij, ‘onder voorgeven dat men niet gewoon was over materie van proces off koopluiden zaken afschriften te geven’, Van Domburg zelfs geen inzicht in de verzegelde correspondentie geven.²⁰⁵ De commissaris nam de zaak hoog op en beschouwde het als een affront tegen zijn persoon. Aan Amsterdam schreef hij over de verzuurde betrekkingen tussen hem en de Danziger magistraten:

“(…) ik met alle eerbiedigheid kome te vertoonen, dat indien Martin du Floo cum suis niet op een extraordinaris maniere kan gered werden, dezelve noch in erger staat zullen vervallen. En dat ze zoo gunstige reflexie op mijn persoon gelieven te hebben, dat ik voor het toekomende van alle insultes mag bevrijd zijn, want hoe zoude ik anders in staat komen wezen om mijn functie waar te nemen, en uit te voeren, wat mij aanbevoolen wierd, zijnde ik mijn huis noch leeven niet zeeker, waarom dan in gevalle niet gemaintineerd wierd alles zoude moeten laten zinken en drijven, ook moedeloos worden. Men is reets op mij zoo verbittert dat men mij op een inhonese manier durft vragen waarom ik mij meer als mijn precesseurs met deze en andre zaken bemoeije (...). Ook heeft men die hardiesse dat men durft zeggen dat een brief van voorschrijvens maar 3 a 4 rd. [=rijksdaalders] kost (...) zoo kan niet nalaten om U. Wel. Ed. G. Achtb. te vertoonen dat ik in mijn bedieninge zoodanighe chagrin vinde, om alle de choquante bejegeningen, die mij hier over koomen dat ik wenste U. Wel. Ed. G. Achtb. als mijne groote patroonen mij niet een ander honorabel employ [een hogere diplomatieke status], waaruit eerlijk bestaan konde geliefden te honoreren.”²⁰⁶

Van Domburg had om deze en andere redenen dus graag gezien dat zijn diplomatieke rang verhoogd werd. Toen de boven besproken kwestie Wolters van Zeehielm in 1709 opspeelde schreef hij wederom met hetzelfde verzoek de raadpensionaris aan:

“wanneer ick mij in gedachte brenge en overwege alles wat ick aan U Ho. Ed. Gest. [Heinsius] op den 29 xber 1700 wegens seker affront tegens het recht der volkeren mij

²⁰⁵ Dagen daarvoor was de onderrechter, te vergeefs, bij Van Domburg aan de deur gekomen met de intentie zijn huis te doorzoeken en de goederen die zij daar verwachtte aan te treffen te verzegelen. Extract uit het verbaal van Van Domburg aan de Staten-Generaal bij missive 12 januari 1701, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

²⁰⁶ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 12 januari 1701, Ibidem; Toen Van Domburg later persoonlijk verhaal ging halen bij De Freder (vervangend president burgermeester) probeerde hij nogmaals voor elkaar te krijgen dat hij als ‘onpartijdig’ bemiddelaar tussen de partijen zou mogen optreden. Door Abraham Rooleeuws arrest op alle goederen van de firma, waarvan de totale waarde op 250.000 gulden was geschat, was de handel van de compagnons in zijn geheel komen stil te liggen. Dit terwijl volgens de commissaris toch duidelijke gezien kon worden dat het Abraham was die 30.000 gulden schuldig was. Volgens De Freder kon de Raad niets voor hem betekenen, de jurisdictie lag volledig bij de Tweede Orde.

door dese regeeringe is aangedaan over een seer geringe saack, zoo moet mij nu verbeelden dat in desen veel erger lott soude onderworpen wesen, te meer omdat men hier voor imand die geen hooger character heeft, waarmede ick doch ten vollen vergenoegt ben, hoewel geerne daarin redres zagh, wijnig deference heeft, hetwelke d'heer van Craanenburgh [Van Haersolte], wanneer hier was, door alle bedenckelijke wegen getracht heeft haar te beduyden, zeggende de valeur van mijn commissie zoo goed, doch zoo groot niet was als de zijne, daar zij [het Danziger stadsbestuur] zich niet aan gekeert hebben noch aan keren souden.”²⁰⁷

Zo kon een situatie als deze, waarbij twee partijen lijnrecht tegenover elkaar stonden, zich lang voortslepen en de verhouding tussen de commissaris en de Danzigers verscherpen. De Drie Ordeningen waren daarbij niet van plan enige jurisdictie bij de commissaris te leggen. Ook valt het te betwijfelen dat, zelfs indien het stadsbestuur en het gerecht de zaak aan hem zouden willen overlaten, de strijdende partijen akkoord zouden gaan met een dergelijke oplossing (zeker wanneer het in het voordeel van de ene partij was de zaak zo lang mogelijk voort te laten duren).

De kwestie Rooleeuw laat daarom een structureel onderliggend probleem zien waar de commissaris mee van doen had; het ontbrak hem aan mogelijkheden om zijn interventie aan de Hollandse gemeenschap op te leggen. Net als in zijn contacten met het stadsbestuur was zijn bevoegdheid tegenover de gemeenschap slechts beperkt. In 1698 had hij dit al ondervonden toen hij in opdracht van de Generaliteit moest toezien op de naleving van de resolutie die genomen was tegen de uitvoer van granen naar vreemde havens. In oktober van dat jaar hadden de Staten-Generaal een verbod doen uitgaan dat eenieder verplichtte granen enkel te lossen binnen de grenzen van de Republiek. Graanlevering aan andere staten was daarmee verboden. Van Domburg had de resolutie aan elk schip dat bij de haven en voor de rede van Danzig lag bekend gemaakt. Velen hadden echter, ondanks zijn aanvankelijk optimisme, geen gehoor gegeven aan het verzoek hun ladingen aan hem bekend te maken.²⁰⁸ De commissaris bespeurde dan ook dat deze schippers van plan waren het graan naar andere havens dan Amsterdam te brengen.²⁰⁹

De problemen die Van Domburg ondervond lijken voor het commissarisschap van structurele aard te zijn. Toen de staatse commissaris Jacob Ross in 1790 nadacht over punten die mogelijk in een nieuw handelsverdrag met Danzig (dat toen onder Pruisisch bewind was gekomen) konden worden opgenomen, nam hij als uitgangspunt het ‘treaty of commerce’ dat Engeland in 1706

²⁰⁷ Van Domburg aan Heinsius 20 februari 1709, *Briefwisseling Heinsius VIII*, nr.585.

²⁰⁸ Van Domburg aan Staten-Generaal 4 maart, 15 april, 6, 13 mei en 15 augustus 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326; Van Domburg stuurde uiteindelijk enkel een lijst met de inhoud van de Hollandse schepen die in Braunsberg, Elbing en Koningsberg lagen, Danzig ontbrak. Bijlage bij Van Domburg aan Staten-Generaal 16 mei 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326.

²⁰⁹ Van Domburg aan Staten-Generaal 4 maart 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326.

met de stad had gesloten. Ross wilde net als in dat traktaat een krachtigere positie voor de Staatse commissarissen vastleggen. Het idee was dat bij conflicten tussen schippers en matrozen, en bij conflicten tussen de schippers onderling, de Raad hen in eerste instantie zou doorverwijzen naar de commissaris. Beter nog was het volgens Ross als de schippers na aankomst verplicht zouden zijn zich bij hem te melden, hun ladingen openstelde voor inspectie en zich ten aller tijden neer zouden leggen bij zijn bemiddeling en oordeel.²¹⁰

²¹⁰ “Aanmerkingen over het Commerce Tractat tussen Engeland ende Stad Dantzig d. 30 juli 1790 aan den Heer Raad. Pens. Gehouden”, BGd, Bijz.Coll, Ms, 544, ff. bl.43-46; Ook onder de Engelse gemeenschap speelden dergelijke problemen. De Engelse envoyé Robinson wilde dit bij de schippers enigszins inperken doormiddel van artikel 8 in het traktaat dat bepaalde dat zij in geval van een onderling conflict eerst bemiddeling bij de Engelse vertegenwoordiger moesten zoeken: “If any quarell arrive in Dantzig between Brittish masters of ships concerning civil & merely maritime matters and such as may be speedly determined , the plaintiff shall at the request of the defendent be remitted to the Brittish Minister (if there be any upon the place) or unto two British merchants there unto deputed to compose the said difference, but if they cannot succeed therein, the magistrat shall take care that the said Quarrel be determined de simplice & plano and without loss of time or charges and also in such manner that no mariner shall ever be permitted to leave his master and the ship he belongs to without a most urgent necessity”. “Treaty of commerce between the Kingdom of Great Britain and the Town of Dantzig” (getekend door John Robinson op 11/22 oktober 1706), BGd, Bijz.Coll, Ms, 544, ff. 27-31.

Conclusie

Het commissarijsschap te Danzig past op het eerste gezicht niet geheel binnen de verwachtingen van een ambt dat gepositioneerd was in een gebied dat in economisch opzicht zo belangrijk was voor de Republiek. Men kan zich afvragen of in het centrum van de ‘moedernegotie’ niet tenminste een consulaat of een residentschap, met meer bevoegdheden en hoger diplomatiek aanzien, beter op zijn plek zou zijn geweest. De verklaring hiervoor lijkt drievoudig te zijn: de autonome en competitieve aard van de Oostzeehandel, de bestuurlijke organisatie van Danzig en het Staatse politiek-diplomatieke beleid.

In het voorjaar van 1712, slechts enkele maanden voor zijn dood, schreef Van Domburg één van zijn laatste brieven aan de burgermeesters van Amsterdam. De brief geeft de problemen waarmee de commissaris in Danzig te maken kreeg treffend weer. Naast de achterdocht en de gespannen verhoudingen tussen Van Domburg en het stedelijk bestuur toont het ook zijn frustratie over het achterblijven van zijn traktement en de, door hem ervaren, ontoereikendheid van zijn aanstelling.²¹¹ Van Domburg was er in deze periode, na jaren van inspanningen, nog steeds niet in geslaagd om ten gunste van de Hollandse kooplieden (in plaats van betaling van de uitvoertollen door de schippers) een collectief ‘afrekenaar’ aan te stellen. Gealarmeerd drong de commissaris er in dit verband bij zijn ‘patronen en promoteurs’ op aan vooral niet in te gaan op de verzoeken van de Danziger Raad om een additionele volmacht aan hem te verlenen, zelfs niet wanneer het een bevoegdheid betrof om over de collectieve borg, ‘cautie’, een traktaat te sluiten.²¹² De commissaris zag het als een directe aanval op zijn zelfstandigheid om op eigen initiatief in naam van de Generaliteit en de kooplieden op te treden. Want zou hij vanaf dat moment niet bij het minste of geringste gevraagd worden een volmacht te tonen? Was het niet een poging verder afbreuk te doen aan zijn bevoegdheden en hem zodoende in allerlei zaken te pacificeren?:

“zoo souder int toekomende wel niets kunnen voorvallen, offick sonder eerst haare Ho. Mo. daar van kennisse moeten geven, en daar over resolutie moeten affwachten, en over sulx niets prorenata, off als er periculum in mora was, konnen behandelen, gelijk tot noch toe gedaan heb’.²¹³

²¹¹ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam [7] mei 1712, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

²¹² Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 10 juli 1700, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211. Van Domburg aan Staten-Generaal 27 december 1710, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332; Van Domburg aan Staten-Generaal 20 mei 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

²¹³ Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam [7] mei 1712, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

Uit zijn correspondentie blijkt bovendien dat hij slechts in geringe mate in staat was effectief invloed uit te oefenen op de besluitvorming in de stad, met name daar waar het zaken betrof waarbij de belangen van de Danziger burgers tegenovergesteld waren aan die van de Hollandse gemeenschap. Zaken als de opening van de pontkamer, de in- en uitvoerrechten, de macht van de gildes, de havenbelastingen en conflicten met de 'bordingen' waren allen aspecten van de handel die door de burgers, gerepresenteerd in de Derde Orde, werden gemonopoliseerd.²¹⁴ Niet alleen de commissaris, maar ook diegenen met een hogere diplomatieke status, waren niet in staat de beslissende macht van de burgers te omzeilen. Ook de Engelse envoyé Robinson had zich in zijn onderhandelingen over het handelstraktaat van 1706 op de belangrijkste punten moeten voegen naar hun wil.²¹⁵ Daarnaast was ook de Danziger magistratuur zelf bij alle belangrijke besluiten afhankelijk van het akkoord van de Derde Orde. Deze burgervergadering bestond op haar beurt uit een te grote groep om doormiddel van persuasie te beïnvloeden.²¹⁶

De commissaris heeft het in zijn correspondentie dan ook nooit doen voorkomen alsof het zijn intercessie was die de besluitvorming in het voordeel van de Hollandse gemeenschap had doen uitvallen. Wel konden door voortdurende protesten, tegen met name de extraordinaire belastingen, de verordeningen van het stadsbestuur lang door de Hollandse kooplieden worden ontlopen. Het was voor Danzig daarom lastig greep te krijgen op de gemeenschap. Dit kwam de onderlinge verhouding tussen de commissaris en de magistraten overigens niet ten goede. Zeker toen de stad onder een constante oorlogsdruk stond en door het Zweedse leger tot grote contributies werd gedwongen, keerde het sentiment onder de bevolking zich, behalve tegen de eigen bestuurders, ook tegen de buitenlandse delegaties.²¹⁷ Een dergelijke teneur in de stad zorgde ervoor dat ook Van Domburg zich soms niet wilde 'hazardeeren om met d'heeren van de regeeringe te spreken'.²¹⁸

Naast de bestuurlijke opbouw van Danzig werden de jaren die Van Domburg in de stad doorbracht vooral bepaald door de aard en organisatie van de Oostzeehandel zelf. Gekarakteriseerd door vele kleinere onafhankelijke koopmanschappen, was de vaart op het

²¹⁴ Schuer, *Beknopte beschrijving*, 67-71; Robinson aan Harley 5 november 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, f. 68; Van Domburg aan Staten-Generaal 19 november 1698, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325; Van Domburg aan Staten-Generaal 19 en 21 maart 1699, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7326; Van Domburg aan Staten-Generaal 19 januari 1704, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7328; Van Domburg aan Staten-Generaal 13 en 20 mei 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

²¹⁵ Robinson aan Harley 5 november 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, ff. 68-69.

²¹⁶ Bijvoorbeeld Robinson aan Harley 28 november 1704, NAUK, PaS, SP 88:16, f. 150; Robinsom aan Harley 5 november 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, ff. 68 ev.; Van Haersolte aan burgermeesters Amsterdam 11 februari 1705, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

²¹⁷ Van Domburg aan Staten-Generaal 26 september 1708, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7331; Robinson aan Harley 1 augustus 1705, NAUK, PaS, SP 88:16, f. 235.

²¹⁸ Van Domburg aan Staten-Generaal 26 september 1708, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7331.

Oostzee gebied zeer competitief en niet gebonden aan octrooien, monopolies of andere (handels)autoriteiten.²¹⁹ De kooplieden baseerden hun doen en laten daarbij op een even persoonlijk, als voor overheden ongrijpbaar, netwerk van contacten met lokale kooplieden. Ter bescherming van de eigen kooplieden werden in Danzig de vreemde kooplieden en factoor restricties opgelegd om hen buiten bepaalde sectoren van de handel houden. Enerzijds heeft de Hollandse gemeenschap daardoor haar 'identiteit' behouden, in die zin dat zij grotendeels buiten het burgerschap viel. Anderzijds ontwikkelde zij bijgevolg sterke banden met de Danziger kooplieden. Door gebruik van 'een burgersnaem' konden kooplieden toch indirect profiteren van een handel waaruit zij in theorie geweerd werden.²²⁰ Zo wisten ze, oogluikend of met toestemming, stedelijke verordeningen te omzeilen en betrokken te raken bij aspecten van de Danziger handel die normaliter voor vreemde kooplieden gesloten waren (bijvoorbeeld de tussenhandel met het graanproducerende achterland, handel met vreemde kooplieden en het reden van schepen).²²¹

Voor het commissarijsschap had dit tot gevolg dat het soms niet profijtelijk was de intercessie van de commissaris op te zoeken. Naast dat het mogelijk het stedelijk bestuur kon ontstemmen, bijvoorbeeld als werd getracht om een 'borgerlijk privilege' te verkrijgen, baseerden de kooplieden zich liever in de eerste plaats op hun eigen netwerk. Bemiddeling of tussenkomst van een commissaris hadden zij daarbij niet vaak nodig. Samen met de ongrijpbaarheid van de Derde Orde heeft deze autonomie van de Hollandse handelsgemeenschap er voor gezorgd dat het commissarijsschap zijn machtsbasis, of invloed, niet heeft kunnen uitbouwen. De handelsgemeenschap was competitief, individualistisch en vrij van bemoeienissen van hogerhand. Een sterk en invloedrijk consulaire ambt sloot daar niet bij aan, zelfs niet in de periode dat de handel onder druk kwam te staan van de Noordse Oorlog en de Engelse handelsconcurrentie.

Uit de brieven van de commissaris aan Amsterdam blijkt echter wel dat Van Domburg, zeker bij aanvang van zijn aanstelling, de intentie had om de teruglopende graanhandel uit Polen, zo verstoord door oorlog en interne politieke onrust (het schisma tussen de facties rond Stanislaw Leszczyński en Augustus II en de parlementaire intriges van de primaat-kardinaal aartsbisschop Radziejowski), het hoofd te bieden. Zijn bedoeling was om in Danzig de kooplieden enigszins te verenigen in een zogenaamd 'comptoir van commissie van coopluiden'.²²² Hierin sloot de

²¹⁹ Tielhof, *Mother of all trades*, 118-122, 141.

²²⁰ Van Haersolte aan Heinsius 22 mei 1706, *Briefwisseling Heinsius V*, nr. 461.

²²¹ Litwin, 'Danzig', 99; Haersolte aan Heinsius 22 mei 1706, *Briefwisseling Heinsius V*, nr. 461; Kopie van Van Domburg aan Staten-Generaal 12 februari 1698 (door de commissaris zelf bij missive 12 februari aan Amsterdam meegezonden), SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211.

²²² Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 25 oktober 1710, SA, dipl. miss., 5027, inv. nr. 211.

commissaris aan bij de ontwikkelingen in de Republiek zelf, waar in Amsterdam de participanten in de Baltische- en Noorse handel zich verenigd hadden in ‘de gecommiteerden tot verzoek van ‘t convoy’. Deze zou, de naam zegt het al, druk uit oefenen bij de Generaliteit ter bescherming van de handelsvloot. Van een louter coördinerende taak ontwikkelden ‘de gecommiteerden’ zich echter verder tot de ‘Directie van de Oostersche handel en reederijen’, met grotere vertegenwoordigende bevoegdheden, financiële inkomsten en organisatorische taken (zoals het onderhoud van de Amsterdamse korenbeurs). Ook ging de Directie zich steeds meer bemoeien met de handelsgemeenschappen, bijvoorbeeld door financiële ondersteuning van de protestantse gemeente te Riga. Tegelijkertijd groeide in de periode dat Van Domburg commissaris was, hun betrokkenheid bij het Staatse consulaire systeem. Bij de aanstelling van Van Domburg had de DOHR nog geen rol kunnen spelen (de ontwikkeling van de Directie vond immers pas in het eerste decennium van de achttiende eeuw plaats), maar in deze periode groeide de zij wel uit tot de representatieve organisatie van de Oostzeehandel. Daardoor kon de DOHR zich bijvoorbeeld gaan bemoeien met de benoemingen van inspecteurs in 1713 en de vestiging van commissariaten (bijvoorbeeld in het geval van Diderick Timmerman en het nooit tot stand gekomen commissarisschap van Riga).

Er was dus wel degelijk de behoefte onder de kooplieden om hun teruglopende inkomsten uit de stagnerende Poolse graanhandel te beschermen. Dat het echter nooit tot hervormingen of een actieve interventie in de organisatie van de handel is gekomen heeft, naast de aard van de handel zelf, alles te maken met de politieke en diplomatieke uitgangspunten die in deze periode in Den Haag de overhand hadden. Meer dan op het binnenhof, hadden de diplomatieke vertegenwoordigers te Danzig, geconfronteerd met de ‘de groote miserie, armoede ende elende’, de neiging positiever te oordelen over een actief, eventueel militair, ingrijpen van de mogelijkheden in de Poolse aangelegenheden.²²³ Een actief, of ‘agressief’ buitenlandbeleid stond echter ver van de politieke lijn die men in Den Haag voor ogen had. Een eventueel residentschap voor Van Domburg, of een verdere uitbouw van het commissarisschap, had daarin geen prioriteit. Van Domburgs kwalificatie van de Amsterdamse advocaat Muijs van Holy, als degene die de zaak zo ‘onachtsaam verwaarloost’ had, was in die zin beter gericht kunnen zijn aan raadpensionaris Heinsius die symbool staat voor een, volgens Israels, ‘francofoob’ beleid gericht op behoud van de Europese machtsbalans, de goede verhoudingen met Engeland en zo min

²²³ Van Domburg aan Staten-Generaal 26 september 1708, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7331; Van Domburg aan burgermeesters van Amsterdam 29 augustus 1705, SA, Dipl.Miss, 5027, inv. nr. 211; Voor Robinsons adviezen aan de secretary of state met name: Robinson aan Harley 26 juli 1704, NAUK, PaS, SP 88:16, ff. 93-94; Robinson aan Harley 20 augustus 1704, Ibidem, ff. 97-98; Robinson aan Harley 3/14 april 1706, NAUK, PaS, SP 88:17, ff. 12; Robinson aan Harley 10/21 augustus 1706, Ibidem, f. 42.

mogelijk actieve (militaire) interventie in de Poolse aangelegenheden. Protectie van de Staatse handelsbelangen werd daarbij ondergeschikt gemaakt aan de instandhouding van de Quadruple Alliantie tegen Lodewijk XIV. Het is deze politiek die door historici wordt gezien als één van de redenen waarom de Republiek er niet in is geslaagd zijn positie in de Oostzeehandel, en de daarvoor zo belangrijke invloed in de Noord- en Oost-Europese interne aangelegenheden, te behouden.²²⁴ De teneur in Van Domburgs correspondentie, en het uitblijven van bijvoorbeeld een herinterpretatie van het commissarisschap, viel daarbij samen met het beleid in Den Haag. Er was niet de intentie om de rang en bevoegdheden van de commissaris, zowel aangaande zijn handelingen met het Danziger stadsbestuur als zijn positie in de Hollandse gemeenschap, te vergroten; iets waar de commissaris in zijn correspondentie aan burgermeesters van Amsterdam en de raadpensionaris wel herhaaldelijk voor pleitte.²²⁵ Ook Van Domburgs pogingen om uit zijn aanstelling financieel voordeel te onttrekken, bijvoorbeeld doormiddel van een compensatie voor het uitgeven van de ‘gesontbrieven’ (of de inkoop van granen op kosten van de Staten van Holland), waren weinig succesvol te noemen.²²⁶ In die zin was hij (zijn diplomatieke uitzonderingspositie wat betreft de stedelijke belastingen daargelaten) een van de vele Hollandse kooplieden in de stad.²²⁷

Tot slot kan gesteld worden dat het commissarisschap van Van Domburg, juist omdat het een consulaire aanstelling van lage rang betrof, een goed inzicht geeft in het functioneren van het diplomatieke systeem van de Republiek. Hoewel het politiek-diplomatieke beleid van de Staten-Generaal van invloed was op de effectiviteit van het commissarisschap, toont Van Domburgs correspondentie dat deze ‘high politics’ zeker niet het enige was dat de consulaire praktijk beïnvloedde. Het beleid van Heinsius zorgde ervoor dat in deze periode geen pogingen werden ondernomen om tijdens de stagnatie van de Oostzeehandel actief in te grijpen, zowel op het vlak van politiek-militaire interventie, als op dat van een herinterpretatie en uitbouw van het commissarisschap. Maar Van Domburgs positie in de Hollandse handelsgemeenschap en de

²²⁴ Israel, ‘Dutch raison d’Etat’, 25-27, 29-30, 33-34, 37,41; Koningsbrugge, ‘A time of war’, 143-145; Onnekink, ‘Een generale, goede en duysame vrede’, 49-50, 59-60.

²²⁵ Van Domburg aan Heinsius 20 februari 1709, *Briefwisseling Heinsius VIII*, nr.585.

²²⁶ Van Domburg aan Staten-Generaal 5 juli 1710, 11 november, 20 december 1711, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7332.

²²⁷ In de Staatse diplomatie was er voor vertegenwoordigers, met name binnen het consulaire systeem, sowieso weinig ruimte voor promotie. Een van de verschillen tussen het Staatse en Engelse diplomatieke systeem was volgens David Onnekink dat het Engelse systeem een minder rigide onderscheid kende tussen de consulaire vertegenwoordigers enerzijds, welke veelal een vaste residentie hadden, en de meer diplomatieke vertegenwoordigers van hoge rang anderzijds. Dit resulteerde in betere kansen voor promotie en sociale groei voor de Engelse vertegenwoordigers. Onnekink, ‘Anglo-Dutch diplomatic cooperation’, 46-47.

reikwijdte van zijn consulaire bevoegdheden werden evenzeer, al dan niet meer, bepaald door zaken waarop bemoeienissen van hogerhand weinig invloed hadden. In Danzig bepaalden de persoonlijke handelsnetwerken van de kooplieden in grote mate de positie van de Hollandse gemeenschap. Persoonlijke contacten boden immers de meest effectieve mogelijkheden om de stedelijke handelsbepalingen te omzeilen.

Men zou kunnen verwachten dat, daar waar de 'high politics' het liet afweten, de 'low diplomacy', in dit geval de positie van het commissarisschap, navenant aan invloed won. Maar, net als bij de aard en organisatie van de Oostzeehandel was de onafhankelijkheid van de kooplieden de grondslag waaraan het commissarisschap al generaties lang gebonden was. Het commissarisschap bleef daardoor ook onder Van Domburg onveranderd.

Archivalia

Nationaal Archief, Den Haag:

Archief Staten-Generaal, nummer toegang 1.01.02

De “Liassen Polen” 1579-1795

Inv. nr. 7313 1644-1649
7325 t/m 7333 1696-1713

Resoluties van de Staten-Generaal

Inv. nr. 3205 1646

Anthonie Heinsius, raadpensionaris van Holland en West-Friesland, (1682) 1689-1720,
nummer toegang 3.01.19

Inv. nr. 2286 Stukken betreffende de neutraliteit van Danzig, 1704
1457 Verscheidene personen

Collectie Johan de Witt Johanszoon, 1584-1747, nummer toegang 1.10.85

Inv. nr. 41 Verdrag tussen Polen en de Republiek der Verenigde Nederlanden.
Afschrift.1656

Archief Staten van Holland, nummer toegang 3.01.04.01

Gedrukte resoluties van de Staten van Holland [...] 1524 - 1795

Inv. nr. 79 1646 feb. 13 - dec. 22
131 1698 jan. 8 - dec. 24
146 1712 jan. 6 - dec. 29
150 1716 jan. 15 - dec. 31

Verenigde Oostindische Compagnie, nummer toegang 1.04.02

Inv. nr. 307 Zakenindex op de resoluties van de kamer Amsterdam 1602-1796,
1603- 1743
4664 Commissie van de Staten van Utrecht aan Diderik van Domburg 13
januari 1692
5617 Doornik: grootboek en journaal 1710-1711

Koninklijke Bibliotheek, Den Haag:

Collectie Knuttel

Pfl. nr. 12622 “Middelen en motiven om het kopen en verkopen van Oost- en West-
Indische actien, die niet getransporteert werden (...) te beswaren met
een impost, ten behoeve van het gemeene land en de stad Amsterdam”

Stadsarchief Amsterdam:

Archief van Burgermeesters: diplomatieke missiven van ambassadeurs, gezanten en residenten in het buitenland aan burgermeesters, nummer toegang 5027

Inv. nr. 211 D. van Domburgh en C. Scholten, commissarissen te Danzig

Archief van de Directie van de Oostersche Handel en Reederijen, nummer toegang 78

Inv. nr. 13 Lijst van kooplieden op de Oostzee, met aanstrepingen van bepaalde namen, 1704

14 Lijst van kooplieden, met aanstrepingen van bepaalde namen, begin 18de eeuw

261 Brief en kwitantie voor gecommiteerden van D. van Domburgh te Danzig voor 93 voor port van ontvangen en weer verzonden brieven aan Danzig, 1710

266 Verslag van vergadering van de directeuren betreffende de redes van de Oostzeehavens Riga, Danzig, Pilau, Windau en Memel, 1715

395 Brief aan Johannes van Drooghenhorst van J. de Bie over aanstelling van commissarissen in Riga, Reval en elders door de directeuren voor het visiteren van de uitgaande suspecte waren, (na 1710)

411 Brieven aan directeuren van de kerkenraad te Riga betreffende financiële hulp

Archief van de burgerlijke stand: doop-, trouw- en begraafboeken van Amsterdam, nummer toegang 5001

Inv. nr. 45 Doop- en geboorteregisters, Nieuwe Kerk (03-1679 t/m 12-1689)

107 Doop- en geboorteregisters, Wester Kerk (01-1672 t/m 12-1686)

496 Huwelijksintekeningen van de kerk, 11-1670 t/m 07-1671

504 Huwelijksintekeningen van de kerk, 04-1677 t/m 03-1678

Archief van S. Hart: (gedeeltelijke) toegang op de notariële archieven, nummer toegang 30452

Inv. nr. 24 Blankenhagen, Simon Jan - Bloem

172 Pels, Andries - Pemuller

219 Taan - Tieleman

647 Danzig route 1703 - Köningsberg route 1703

649 Reval-Stettin

Archief notarissen van Amsterdam, nummer toegang 5075

Inv. nr. 3374 Not. Hendrick Ougers, Minuten van 'secrete actens'. 1692-1701

Utrechts Archief:

Notarissen in de stad Utrecht 1560-1950, nummer toegang 34-4

Inv. nr.	U075a001	Anthonis Houtman. Protokol, 1664-1684
	U080a002	Wolfard Zwaerdecroon de Jonge. Protokol, 1668-1687, met tafels, 1668-1675. 1670-1671
	U080a005	Wolfard Zwaerdecroon de Jonge. Protokol, 1668-1687, met tafels, 1668- 1675. 1678-1679
	U109a001	Johan van Wyck. Protokol, 1681-1728
	U144a007	Jacob Woertman. Minuten, met indices, 1705-1722. 1720

Gdansk Archiwum Państwowego [Statenarchief van Gdansk]:

Registers Gdansk: diplomatieke en buitenlandse correspondenties

[Akta miasta Gdansk- Dyplomy i koresponcja], nummer toegang 300:53

Inv. nr.	800	Niderlandy 1679-1714
	803	Amsterdam 1632-1700

Bibliotheek der Academische Wetenschappen Gdansk:

[Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk]

Collectie bijzondere manuscripten [Zbiory Rękopisów], code toegang Ms.

Inv. nr.	544	Handelstractat zwischen England und der Stadt Danzig, 1706, den 11/22. Oct. geschlossen
	553	Tabellen zur Bewegung des Danziger Handels

National Archives of the UK :

State Papers Online, Gale

Secretaries of State: State papers foreign, Poland and Saxony

Inv. nr.	SP 88/16	Dr. John Robinson 1704-1705
	SP 88/17	Dr. John Robinson 1706-1707

Literatuur

- Adams, Julia, *The familial state. Ruling families and merchant capitalism in early modern Europe* (paperback-editie; New York 2007).
- Anderson, M.S., *The rise of modern diplomacy, 1450-1919* (Londen en New York 1993).
- Archief van de Directie van de Oostersche Handel en Reederijen*. I.H. van Heeghen, Stadsarchief Amsterdam, inventaris 78 (z.p. (Amsterdam) z.j.).
- Baltic connections. Archival Guide to the maritime relations of the countries around the Baltic Sea (including the Netherlands) 1450-1800 I, Denmark, Estonia, Finland, Germany* (Leiden 2007).
- (De) *briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720*. A.J. Veenendaal ir. ed., Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie nr. 158-249 (19 delen; 's-Gravenhage 1976-2001), delen IV,V, XIV, VIII.
- Bijl, M. van der, *Idee en interest. Voorgeschiedenis, verloop en achtergronden van de politieke twisten in Zeeland vooral Middelburg tussen 1702 en 1715* (Groningen 1981).
- Black, Jeremy, *British Diplomats and diplomacy 1688-1800* (Exeter 2001).
- Ibidem, *A history of diplomacy* (Londen 2010).
- Bogucka, M., 'Amsterdam and the Baltic in the first half of the seventeenth century', *The economic history review* 3 (1973) 433- 447.
- Ibidem, 'Dutch merchants' activities in Gdansk in the First half of the 17th century' in: J.Ph.S. Lemmink en J.S.A.M. van Koningsbrugge, *Baltic affairs. Relations between the Netherlands and North-Eastern Europe 1500-1800* (Nijmegen 1990).
- Boterbloem, Kees, 'Russia and Europe: The Koenraad van Klenk embassy to Moscow (1675-76)', *Journal of Early Modern History* 14 (2010) 187-217.
- Bromley, William, *Several years travels through Portugal, Spain, Italy, Germany, Prussia, Sweden, Denmark and the United Provinces. Performed by a Gentleman* (London [Printed for A. Roper, at the Black Roy, R. Basset at the Mirre in Fleet-street, and W. Turner at Lincolns. Inn Back Gate] 1702).
- Bruijn, J.R., 'In een veranderend maritiem perspectief: het ontstaan van directies voor de vaart op de Oostzee, Noorwegen en Rusland', *Tijdschrift voor Zeegechiedenis* 9: themanummer (1990) 15-25.
- Bushkovitch, Paul, *Peter the Great. The struggle for power, 1671-1725* (Cambridge 2001).
- Ibidem, *Peter de Great* (eerste paperback-editie; Oxford 2003).
- Dillen, J.G. van, 'De duurte in de laatste jaren der zeventiende eeuw', *Onze Eeuw* 18 : 3 (1918) 60-80.
- Droste, Heiko, 'Diplomacy as means of cultural transfer in early modern times: The Swedish evidence', *Scandinavian journal of history* 31:2 (juni 2006) 144-150.
- Eekman, Thomas, 'Seven years with Peter the Great: the Dutchman Jacob de Bie's observations' in: Lindsey Hughes ed., *Peter the great and the west. New Perspectives* (New York 2001).
- Engels, M.C., 'Dutch traders in Livorno at the beginning of the seventeenth century: The company of Joris Jansen and Bernard van den Broecke', in: C.A. Davids, W. Fritschy en L.A. van der Valk ed., *Kapitaal, ondernemerschap en beleid. Studies over economie en politiek in Nederland, Europa en Azië van 1500 tot heden* (Amsterdam 1996).
- Frijo, Daniela, *Politics and diplomacy in early modern Italy. The structure of diplomatic practice, 1450-1800* (Cambridge 2000).
- Harms, Roeland, *Pamfletten en publieke opinie. Massamedia in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 2011).
- Heijer, H.J. den, *De geoctrooieerde compagnie* (Deventer 2005).

- Marika Keblusek, 'Introduction: Double agents in early modern Europe' in: Marika Keblusek en Badeloch Vera Noldus red., *Double agents. Cultural and political brokerage in early modern Europe* (Leiden en Boston 2011).
- Koningsbrugge, Hans S.A.M., van, 'A time of war: Dutch-Baltic relations in the years 1709-1711' in: J.Ph.S. Lemmink en J.S.A.M. van Koningsbrugge, *Baltic affairs. Relations between the Netherlands and North-Eastern Europe 1500-1800* (Nijmegen 1990).
- Lindblad, J. Thomas, *Sweden's trade with the Dutch Republic 1738-1795* (Assen z.j. (1982)).
- Litwin, Jerzy, 'Danzig, havenstad aan de Oostzee' in: R Emmelt Daalder, Els van Eyk van Heslinga en J. Thomas Lindblad ed., *Goud uit Graan. Nederland en het Oostzeegebied 1600-1850* (Zwolle 1998).
- Mattingly, Garrett, *Renaissance diplomacy* (London 1955).
- Morieux, Renaud, 'Diplomacy from below and belonging: fisherman and cross-channel relations in the eighteenth century', *Past and Present* 202 (februari 2009) 83-125.
- De Navorscher, een middel tot gedachtenwisseling en letterkundig verkeer tuschen allen, die iets weten, iets te vragen hebben, of iets kunnen oplossen VII* (Amsterdam 1857).
- Noldus, Badeloch, 'Dealing in politics and art', *Scandinavian Journal of History* 28: 3 (2003) 215-225.
- Onnekink, David, 'Een generale, goede en duysame vrede': het Utrechtse vredescongres (1713) vanuit Staats perspectief in: Simon Groenveld, Maurits Ebben en Raymond Fagel ed., *Tussen Munster & Aken. De Nederlandse Republiek als grote mogendheid (1648-1748)* (Maastricht 2005).
- Ibidem, 'Anglo-Dutch diplomatic cooperation during the opening years of the War of Spanish Succession, 1702-1704' in: Jan A.F. de Jongste en Augustus J. Veenendaal jr. ed., *Anthonie Heinsius and the Dutch Republic, 1688-1720, politics, war and finance* (Den Haag 2002).
- Pollmann, Judith, 'Dienst en wederdienst. Patronage en de kunst van het netwerken in het ancien régime' in: W. Frijhoff en L. Wessels ed., *Veelvormige dynamiek. Europa in het ancien régime, 1450-1800* (Nijmegen 2006).
- Israel, Jonathan, 'Heinsius, Dutch raison d'Etat and the reshaping of the Baltic and Eastern Europe' in: Jan A.F. de Jongste en Augustus J. Veenendaal jr. ed., *Anthonie Heinsius and the Dutch Republic, 1688-1720, politics, war and finance* (Den Haag 2002).
- Ibidem, 'The Dutch merchant colonies in the Mediterranean during the seventeenth century', *Renaissance and Modern Studies* 30 (1986) 87-108.
- Jonge, J.C. de (Jhr. Mr.), *Geschiedenis van het Nederlandsche zeevezen III* (2de druk; Haarlem 1860).
- Posthumus, N.W., *Nederlandsche Prijsgeschiedenis I* (Leiden, 1943).
- Rietberger, Peter J.A.N., 'C.C. Rumpf, G. Cuper and cultural relations between Sweden and the Dutch Republic during the last quarter of the 17th century' in: J.Ph.S. Lemmink en J.S.A.M. van Koningsbrugge ed., *Baltic affairs. Relations between the Netherlands and North-Eastern Europe 1500-1800* (Nijmegen 1990).
- Schokkenbroek, J.C.A., 'Source ende wortel van de notabelste commercie'. Nederland en de Oostzeehandel' *Spiegel historiael* 34:1 (1990) 35-40, aldaar 36-37
- Schuer, Jan Lodewyk, *Beknopte beschryving van de stad Dantzïg bebelzende der zelver oorspronk [...] weisselmunde* (Amsterdam 1735) [drukker: de Janssoons van Waesberge].
- Schutte, O., *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers residerende in het buitenland 1584-1810* (Den Haag 1976).

- Thomson, Erik, 'For a comparative history of early modern diplomacy', *Scandinavian Journal of History* 31: 2 (juni 2006) 151-172.
- Tielhof, M., *'The mother of all trades'. The Baltic grain trade in Amsterdam from the late 16th to the early 19th century* (Leiden 2002).
- Ibidem, 'De vijf levens van de moedernegotie', *Amstelodamum* 95 (2003) 51-81.
- Veluwenkamp, J.W., *Archangel. Nederlandse ondernemers in Rusland, 1550-1785* (Amsterdam 2000).
- Ibidem, 'Merchant colonies in the Dutch trade system', in: C.A. Davids, W. Fritschy en L.A. van der Valk ed., *Kapitaal, ondernemerschap en beleid. Studies over economie en politiek in Nederland, Europa en Azië van 1500 tot heden* (Amsterdam 1996).
- Ibidem, 'Dutch merchants in St Petersburg in the eighteenth century', *Tijdschrift voor Scandinavistiek* 16: 2 (1995) 235-291.
- Voss, P., 'A community in decline? The Dutch merchants in Bordeaux, 1650-1715', in: C. Lesger en L. Noordegraaf ed., *Entrepreneurs and entrepreneurship in early modern times. Merchants and industrialists within the orbit of the Dutch staple market* (Den Haag, 1995).
- Water, Johan vande, *Groot plaacaatboek vervattende alle de placaten, ordonnantien en edicten, der edele mogende heeren staten 's lands van Utrecht; Mitsgaders van de Ed. Groot Achth. Heeren borgemeesteren en vroedschap der stad Utrecht tot het jaar 1728 ingesloten. Derde deel* (Utrecht 1729) [drukker: Jacob van Poolsum].
- Watkins, John, 'Towards a new diplomatic history of medieval and early modern Europe', *Journal of Medieval and Early Modern History* 38: 1 (winter 2008) 1-14.

Tabel 1: Prijzen van granen te Danzig en Koningsberg, 1681-1711 (gulden/last)

	Danzig*			Koningsberg**		Poolse tarwe**	Gemiddelde	
	Rogge	Tarwe	Gerst	Rogge	Tarwe		Rogge	Tarwe/ Poolse tarwe
1681				79,1	112	140	79,1	126
1682				83,1	136,5	146,3	83,1	141,4
1683				74,2	122,5	133	74,2	127,8
1684								
1685								
1686				100,8	140	154	100,8	147
1687								
1688				61,6	98	112	61,6	105
1689				92,4	112	128,8	92,4	120,4
1690				90,3	114,1	121,8	90,3	118
1691				101,5	129,5	141,4	101,5	135
1692				92,4	126,7	137,2	92,4	132
1693				140,7			140,7	
1694				140,7	204,4	215,6	140,7	210
1695								
1696								
1697								
1698	318,8	405	165,6				318,8	405
1699	310,2	420,8	166				310,2	420
1700								
1701				117,6	170,8	203	117,6	186,9
1702	105	205	96,5				105	205
1703	87,5	165	71,5	94,7	120,6	154	91,1	146,5
1704	95	190	67,5				95	190
1705				86,1	126,7	148,4	86,1	137,6
1706	72,5	146,3	55,9	87,2	126	155	79,8	142,4
1707								
1708				134,4	181,3	199,5	134,4	190,4
1709				219,1	322	329	219,1	325,5
1710	188,8	295,3	124,9	217,2	278,3	329,8	203	301,1
1711	137,6	234,6	89,5				137,6	234,6

* Gemiddelden van de prijzen op de beurs van Danzig

** Gemiddelden van de prijzen in Amsterdam uit Posthumus' *Nederlandsche Prijsgeschiedenis*.

Bron: Gegevens voor Danzig samengebracht uit correspondentie Van Domburg aan Staten-Generaal, NA, SG, 1.01.02, inv. nr. 7325-7332. Gegevens van Koningsberg en 'Poolse tarwe' vrij naar N.W. Posthumus, *Nederlandsche Prijsgeschiedenis I* (Leiden, 1943).

Bijlagen II

(Detail van) Dantzig in Plano, anno 1687. Het graan uit het achterland werd via de Weichsel door ondiepe platbodems, ‘caanen’, aangevoerd.

De binnenhaven kon onmogelijk plaats bieden aan alle grote graanschepen die Danzig aandeden en moesten daarom vaak aanleggen voor de reede aan monding van de Weichsel. Daar werden de ladingen door kleine ondiepe Danziger scheepjes, de ‘bordingen’, van en naar de haven gebracht.

De Elizabeth kerk, waar de Hollandse gemeenschap dienst hield, bevond zich in de ‘Oude stad’ (B) tegen de stadswal (nummer 18).

Foto: Koninklijke Bibliotheek, Dantzig in Plano, Peter Willer, anno 1687. *Gebengen van Nederland.*

*Andere afdruk van dezelfde gravure: *Harvard Image Delivery Service*, Harvard University Library, <<http://ids.lib.harvard.edu/ids/view/10134970>>, bezocht op 10-02-2012.

